

GRAMATIKA BATZORDEA

<i>Burua:</i>	Patxi Altuna
<i>Idazkaria:</i>	Patxi Goenaga
<i>Idazkariordea:</i>	M. Pilar Lasarte
<i>Kideak:</i>	Miren Azkarate Pierre Charritton Andolin Eguzkitza Alan King Jose Mari Larrarte Jesus Mari Makazaga Jose Antonio Mujika Beñat Oihartzabal Francisco Ondarra Karmele Rotaetxe Pello Salaburu

GRAMATIKA BATZORDEAREN JARDUNALDIAK

Bilbon Euskaltzaindiak antolaturiko *1. Jagon Jardunaldiak* izeneko hitzaldi irekietara azaldu ginenok, eta ez ginen gutxi izan, “Hizkuntzaren erabilera zuzena”z zenbait hitzaldi eder entzuteko aukera izan genuen, zuzentasuna beti ere, Jagon sailaren helburuari dagokion legez, maila teorikoan eta zentzu orokorrean harturik, eta zuzentasunaren legeak konkretuki zein diren, edota perpaus hau eta hura zergatik diren edo ez diren zuzenak eztabaidan sartu gabe.

Han azkenerako aski garbi gelditu ziren puntuen artean bat hau izan zen: gauza bat dela zuzentasuna eta bestea egokitasuna, bada ikastolako zortzi urteko haurrei joan dakiekie hizlari bat, euskara mintzagai duela, hitz-aspertua egitera, eta hasten bazaie lokailuen eta juntagailuen eta menderagailuen arteko berezitasunaz mintzatzen, agian inon den euskararik zuzenena erabili duela aitortu beharko dugu, baina ezin esango haurrei dagokien euskara, hau da, euskara egokia, erabili duenik. Beraz zuzena bat da eta egokia bi.

Nolanahi ere, bistan da hizkuntzaren egokitasuna, alegia, aldian-aldian ingurumen konkretu bati eta entzule jakin batzuei dagokien hizkuntza, hau edo hura dela esatea edo erabakitzea ez dela hizkuntzalaritzaren ez eta hizkuntzalararen egitekoa, ez behintzat haiena bakarrik, ezeta haiena oroz gain, baizik pedagogiarena eta sikologiarena eta soziolinguistikarena ere bai. Aldiz hizkuntzaren zuzentasunaz aritzea, eta maila praktikokoan eta zentzu konkretuan gainera, hizkuntzalaritzaren eta hizkuntzolari-gramatikarien eginbearra da.

Horra zergatik gu ez garen gaur ez hizkuntzaren egokitasunaz inolako mailan, ez eta hizkuntzaren zuzentasunaz maila orokor eta teoriko batean mintzatuko, baizik perpaus konkretuez, egunoro entzuten ditugunez. Eta bi asmo hauetako batez: edota perpaus zuzenen artean euskara baturako egokiena iritziko dioguna hobesteko, ahal izango denean, edota azken urteotan gure artean barreiatu diren egite okerreko zenbait perpaus arbuizatzeko eta haien orde zuzen deriztegunak hartzeko eta gomendatzeko. Esan beharrik ez dago, bestalde, zein irizpidez baliatuko

garen batzuk eta besteak bereizteko: betikoez eta ezinbestekoez, alegia tradizio idatziarenaz eta herri xehe, egunoroko mintzabidea gehienbat euskara duenez.

Damurik ez dugu lau ordu hauetan astirik ez zuzenen arteko hautaketa, ez eta okerren zuzenketa osoro eta erabat egiteko, askotxo baitira. Baldin bada inor horri gehiegikeria irizten diona eta hainbeste ez direla uste duena, Mitxelenaren honako hitz hauek entzutera gomitatzen dugu, bere laburrean aski larriak baitira. Eta ez beza pentsa idatzi zituenetik hogeita hamabost urte igaro direlako hitz horiek ahuldu eta masakaldu direnik, eta, Euskalerrian geroztik eurite handiak egin dituelako, gauzak hobetu direnik; aitzitik, Gramatika Batzordeko uste dugu zuzentasunaren aldetik euskara mintzatuaren egoera larritu eta gaiztotu egin dela eta, orain biziko balitz, orduko iritzia are gehiago sendotuko eta birretsiko lukeela.

Hona Mitxelenaren hitzak: “Euskal gramatikaren punturik gehienak auzi bihurtuak ditugu gaurko eta hemengo euskaldunok” (Mitxelena, MEIG, 22, 121. or.). Gauzak ilunsko esan nahi zituenean ohi zuen trebeziak Mitxelenak ez diosku nork bihurtu dituen auzi; bihurtuak ditugula, bai, ez ordea guk bihurtu ditugunik, ez eta nork bihurtu dituen. Aski izan bekigu jakitea Olabideren Testamentu Zahar-Berrien itzulpenaz ari zela idatzi zituela hitz horiek. Bi puntu eta bi kezka agertzen ditu hor. Bat: ez dela ia euskal gramatikaren punturik —eta asko esatea da hori— auzi bihurtua ez dugunik. Bi: auzi bihurtua izan edo eduki, ez aspaldikoek, baizik “gaurko euskaldunok” (izurrite berria zen nonbait); eta ez gaurko euskaldun guziok, baizik “hemengook” (Iparraldekoek ez, dirudienez).

Hor Mitxelenak dioena aintzat hartzekoa zela iruditu zitzaigun eta auzi horietako batzuk ahalean erabakitzen eta garbitzen saiatu behar genuela egun hauetan, Euskaltzaindiari baitagokio egiteko hori, inori egotekotan, eta ez noski Euskara zaintzeko sortua delako bakarrik, baita berriki oihukatu digulako ere, orain arte hizkuntzaren kantitateari bezala gaurdanik kalitateari ere begiratu behar diogula.

Hona bada, berriro esan, guk Jardunaldi hauetara dakargun eskukada xumea: hiruzpalau hilabetetan prestatu ahal izan dugun bi perpaus sorta. Batean, esateko modu zuzenak direnen artean, euskara batuaren ikuspuntutik gure ustez lehenasuna merezi duena edo dutenak hautatzen ditugu eta gomendatzen. Bestean, gure artean berriki sortu eta errotu diren zenbait perpaus oker zuzentzen ditugu, betidanik nola esan diren agirian ipiniz. Danera berrogei perpaus inguru dira aztertutak.

ere, bultzatu behar ez litzatekeen jokabidea litzatekeela behintzat esan daiteke. Beraz, *ukatu*-k, ezezka zein baiezka doanean, bere konpletiboari *-enik* ezarri beharrean *-ela* ezartzea eskatzen duela dirudi.

2. *Zehargalderetan -EN atzizkia, baina ez *-ENIK*

Arau hau ere aski argia da, baina zenbaitek *-enik*-en erabilera ezez-kako aditz nagusi baten mende doanean urrutiegi eraman ohi dute. Zehargalderetara hedatzea da, hain zuzen, gehiegizko erabilera hau:

- (11) Ez dizut esan nor esan duen

izango da zuzena eta ez

- (12) *Ez dizut esan nor esan duenik.

Okerrak, nolahi ere, sarriago gertatzen direla dirudi zehargaldera bai-ez erakoa denean:

- (13) Ez zekien etorriko nintzenik

Perpau hau zuzena da baldin eta aditzera eman nahi dena zehargaldera ez, beste honen antzeko zerbait baizik:

- (14) Ez zekien etorriko nintzela

Zehargaldera izanez gero, okerra litzateke, honako hau ere okerra den bezala:

- (15) *Ez zekien etorriko (ote) nintzenik.

Zehargaldera bada, atzizkia *-en* da, besterik gabe:

- (16) Ez zekien etorriko (ote) nintzen = ez zekien etorriko nintzen ala ez.

Beraz, zilegi izan liteke testuinguru berean *-enik* eta *-ela*, biak, agertzea, esanahi berarekin ((13) eta (14) ditugu horren froga), baina zehargaldera adierazi nahi badugu, adierazpen perpaua adierazi nahi dugunean ez bezalako atzizkiaz baliatuko gara. *-En* eta *-enik* ez baitira gauza bera: batean zehargaldera adierazten dugu, bestean adierazpen perpaua.

Egin genezakeen besterik, noski, erosotasun bila ibili bagina: aurreko bizpahiru urtez landua eta burutua dugun eta ia inprimategirako prestatua dagoen EGLU-ren laugarren liburuki, juntagailuez ari dena, hartu mintzagai eta hemen haren berri eman lasai, zuek hartaz egin nahiko zenizkiguketan oharrak eta zuzenketak entzunez eta jasoz. Baina ez, telekomunikabideak aspaldi honetan egiten ari diren eskeei eta galderei aurre egin nahiago izan dugu, hartarako aurtengo bi urteurrenak parada aproposa zirelakoan.

Txosten bi horiek guk nahiko genukeen baino geroxeago hartu dituzue, badakigu. Ez zarete zuek, egia esan, horien hartzaile zuzen eta zinezkoak, egia esan; zuentzat gai ezagunak dira eta seguru gaude ez duzuela ordu asko sartu behar izan horien muinaz jabetzeko. Beste gabe, esker mila aldez aurretik ekarri dituzuen eta hemen egingo dizkiguzuen ohar guziengatik.

I. BATASUNERAKO PROPOSAMENAK

I.1. *HORI ETA, HORI EDO ETA HORRELAKOEN IDAZKERAZ*

1. *Eta* eta *edo* juntagailuak juntaduraren erdian kokatzen dira normalean eta, hortaz, juntadura bururatzen duen osagaia izan ohi dute gehienetan ondoan. Zenbaitetan, ordea, azken juntagaia esan gabe utzi delako, juntagaiak lekuz trukatu' direlako edo, besterik gabe, juntagailua aurreko osagaiari enklitikoki lotu zaiolako, honako egitura hauek eratzen dira:

- a) *Hori edo* motakoak:
  - (1) a) Pellok edo esango zuen hori
  - b) Entzun edo egin du horrek
- b) *Hori eta* motakoak —*eta abar* adieraziz—:
  - (2) a) Iñakirekin eta ibili da
  - b) Amaiak eta ondo egingo dute hori
- c) *Perpauza + eta* motakoak —*bait* adieraziz—:
  - (3) a) Banoa, berandu da eta
  - b) Partidua irabazi dute eta, poz-pezik etorri dira
- d) *Hori dela eta* motakoak:
  - (4) a) Berandu zela eta, gurean geratu zen lotan
  - b) Larri dabil, krisia dela eta

Horrelakoetan juntagailua bereiz eta marratxorik gabe idaztea proposatu zuen aspaldi Euskaltzaindiak, beharrezkoa izanez gero ondoan koma ipiniz (*Euskera*, XVI, 1971, 158.-159. orr.). Halaz guztiz ere, gomendioak gomendio, marratxoa ipintzen jarraitzen dute idazle batzuek zenbaitetan, irakurketarako lagungarri delakoan.

2. Zer esan horretaz?

a) Egitura agerikoa eta antzematen erraza denean, ez dirudi marratxoa beharrezkoa denik. Horrela, esate baterako, juntagailua perpausaren amaieran edo perpausaren barneko pausa garbi baten aurre-aurrean gertatzen denean —hau da, puntuaren, puntu-komen edo, zenbaitetan, komaren aurrean gertatzen denean—:

- (5) a) Nora joango ziren, bada? Zinera edo...
 b) Hor daude Begoña eta, barrura sartzeko beldurrak
 c) Etxean geratu ginen, euria ari zuen eta
 d) Langabezia zela eta, kezkaturik bizi ziren denak

Edo, pausarik ez izan arren, juntagailuaren ondoan datorrena juntaduraren osagai ezin izan daitekeela garbi ikusten denean:

- (6) a) Goizeko hiruretan edo hasten dira lanean
 b) Igandetan eta zinera joaten gara
 c) Zaharren egoitzara eraman zuten, ez zuen eta etxerik
 d) Gure herria dela eta gezur handiak esan dituzte

b) Horiek baino esaldi eta perpaus konplexuagoetan, ordea —aztertzen ari garen egitura hauek mendeko perpaus baten barnean txertatzen direnean, adibidez—, gauzak ez dira beti horren errazak izaten. Marratxoa lagungarri egokia izan daiteke horrelakoetan irakurketa erraztu eta esaldien egitura hobeto ulertzeko:

- (7) a) Esan didate zuen etxean-edo besteren batean agertuko direla beharbada
 b) Ez dut uste gaur Pello-eta alkatearen alaba ikustera joatekoak direnik
 c) Harrituta zeuden, itsusia zen-eta zuk esan zenuen hura
 d) Dirua beharrezkoa dela-eta dena libre dagoela esaten duena ez dabil zuzen

Inolako markarik gabe uzten baditugu esaldi horiek, ilunak gerta daitezke, [zuen etxean edo besteren batean], [Pello eta alkatearen alaba], [itsusia zen eta zuek esan zenuen] eta [dirua beharrezkoa dela eta dena libre dagoela] uler baitaitezke, hurrenez hurren.

Koma ipin daiteke, jakina, baina hori ere ez da beti egokia izaten. Menpeko perpausa haustea' ekarriko luke batetik. Eta, bestalde, sintagmak gaizki lotzera ere eraman gaitzake batzuetan: (7a) adibidean, esate baterako, edo -ren ondoan koma ipinita, zuen etxean edo sintagma hori esan didate aditzaren osagarri dela pentsatzeko bidea eman daiteke [esan didate zuen etxean edo], ez ondoren datorren esaldi konpletiboarena; (7c) adibidean, berriz, koma ipintzeak perpausa gehiegi žatitzea' ekarriko luke.

Hona adibide hau egunkaritik hartu berria:

- (8) a) Bittor Alkizak partidu guztian jokatu ahal izan zuen, gripea dela eta, sasoirik onenean ez bazegoen ere (*Euskaldunon Egunkaria*, 1994-1-11, 18. or.)

Perpaus horretan *gripea dela eta* esaldia aurrekoari nahiz ondokoari lotuta uler daiteke lehen begiratuan; gero, jakina, *gripea dela eta jokatu ahal izatea* oso logikoa ez denez, ondokoarekin lotuko dugu. Baina komaren lekuan marratxoa ipiniko bagenu, hasieratik ulertuko litzateke perpausa, lotuta dauden esaldi bi horien artean etenik egin gabe:

- (8) b) Bittor Alkizak partidu guztian jokatu ahal izan zuen, gripea dela-eta sasoirik onenean ez bazegoen ere

Edo honako beste hau:

- (9) a) Ez dira eta, hamabost egun Oliveri Jauregirekin luzaz aritu zena (*E. Egunkaria*, 1994-2-12, 4.or.)

Perpaus horretan *ez dira eta hamabost egun 'banatzeak'* ez dirudi oso zuzena. Koma baino egokiago izango litzateke hor ere marratxoa ipintzea:

- (9') b) Ez dira-eta hamabost egun Oliveri Jauregirekin luzaz aritu zena

Ezer ipini gabe utz daitezke perpaus horiek, jakina, gorago esan bezala. Baina ezin uka daiteke noraezekoa ez bada ere lagungarri behintzat badela horrelakoetan marratxoa ipintzea, Euskaltzaindiaren erabakiaren aurretik —ikus OEH s.v. *edo*— maiz egiten zen bezala eta are gaur egun ere batzuek egiten duten moduan.

Hurrengo adibide honetan, esate baterako, ez dirudi marka ipintzea behar-beharrezkoa denik, ez baitago *edo* -ren ondotik datorrena bigarren juntagaitzat hartzeko arrisku handirik. Hala ere, perpausa aski luzea eta konplexua izanik, markatu nahi izan du idazleak egitura, irakurleak has-te-hastetik behar bezala uler dezan; eta hori egiteko marratxoa beste biderik ez zuen, gutziz desegokia bailitzateke hor koma ipintzea:

- (10) [...] badirudi [...] gaur egun, hastapenean izanik ere, erdiko egoera batean-edo gaudela mudantza horretan (*Jakin*, 76, 1993, 83. or)

Horiek horrela, behartu ez baina aukera bederen utzi behar zaio idazleari marratxoaren bidez testua irakurterrazago egin dezan, horrela iruditzen zaionean. Askori ez zaio gehiegi gustatuko beharbada testua horrela 'zamatzea', baina, hitz elkartuetan bezala, hemen ere inportanteago da testuaren irakurgarritasuna kanpoko itxura eta 'estetika' baino.

3. Hortaz, hau proposatzen dugu:

a) Egitura agerikoa eta antzematen erraza denean, bereiz idatziko da juntagailua —ondoan koma izan edo ez—, bere garaian Euskaltzaindiak erabaki zuen bezala.

b) Perpaus konplexuetan, ordea, beharrezkoa izan gabe ere, aukeran izango du idazleak juntagailuaren aurrean marratxoa ipintzea, testua ulertzeko lagungarri dela iruditzen bazaio.

I.2. DIPTONGOZ AMAITZEN DIREN IZENEN DEKLINABIDEA

Gutxi dira euskaran diptongoz amaitzen diren izenak, baina, hala ere, ez dugu oraindik haien deklinabidea nolakoa den guztiz argitzea lortu. Euskaltzaindiak berak ere ez du kontu horri buruz berriazko arau edo gomendio zehatzik eskaini gaurdaino, zeharkako aipamenak han eta hemen egin izan baditu ere. Ez da alferrekoa izango, hortaz, kontua patxadaz eta arretaz aztertzea, hori dela-eta har daitezen erabakiak oinarri sendoa izan dezaten.

Horixe du txosten honek helburu: horrelako izenen deklinabidea batean eta bestean nolakoa izan den, eta nolakoa den, ahalik zehatzen aztertzea. Aurreneko atalean, batasunari begira idatzi direnetan kontu honi buruz zer esan den azalduko da, bakoitzaren erreferentzia laburra eginaz; hurrengo bietan diptongoz amaitzen diren hitz hauen erabilera aztertuko da testuetan: bigarrenean, *-au* diptongoaz amaitzen direnak aztertuko ditugu eta hirugarrenean, berriz, *-ai* edo *-ei* diptongoez amaitzen direnak.

1. *Emandako 'Gomendio' eta 'Arauk'*

1.1. Batasunerako bidea urratzen hasteko idazle batzuek 1964an Baionan egin zuten bileran diptongoz amaitzen diren izen guztiak kon-

tsonantez amaitzen direnak bezala deklinatzea erabaki zuten, inolako salbuespenik gabe. Egia esan, erabaki zehatz hori hartzeko ez zuten oinarririk falta, horixe bera esan baitzuen aspaldi Azkuek berak ere, ñabardura batzuk barne (ikus Azkue, 1923, 294. or.):

La segunda vocal de los diptongos *ai*, *ei*, *oi*, *au*, *eu* se considera, por lo general, como consonante para los efectos de la epéntesis vocálica; es decir que vocablos como *mai* mesa, *dei* llamamiento, *loi* lodo, *gau* noche... (y hay muy pocos que se puedan citar) están comprendidos en las leyes 5.ª, 6.ª... [hau da, kontsonantez amaitzen diren izenen deklinabidea azaltzean emanda-koetan].

De *mai* forman casi todos los dialectos *mayean*, *mayekoa*, *mayetik*, *mayera*; como de *gau* todos ellos sin excepción sacan *gauean* (*gabean*), *gauekoa* (*gabekoa*), *gauetik* (*gabetik*), *gauera* (*gabera*). En B y algunas localidades limítrofes del G la *i* de los citados diptongos no se considera como consonante, sino que en vez de los vocablos supradichos se usan *maian*, *maira*, *maikoa*, *maitik*.

Ikusten denez, gerora Baionan hartuko zen bide beretik zebilen garai bateko Azkueren azalpena. Bizpahiru gauza azpimarra daitezke, hala ere, aipamen horretan: a) Azkuek ez du esaten gauzak beti horrela direnik; èskuarki' dio (por lo general), ez beti'. b) Diptongoaren bigarren bokala *i* dutenetan, hain zuzen, bizkaieran eta gipuzkeraren zati batean gauzak bestela direla aitortzen du. c) Bigarren bokala *u* dutenetan, berriz, *gau* adibidea baino ez du ematen —eta gauza bera egingo dute gero ere kontu hau aipatzen duten gehienek—; aurrerago ikusiko dugun bezala, ordea, beharbada jokabide berezia duen hitza da hori, salbuespena' eta ez eredu.

Baionan, esan bezala, ez zuten horrelako ñabardurarik kontuan izan. Hona, esate baterako, zer zioen X. Garmendiak, 1968 (156. or.), Baionan hartutako erabakiaren ildoari jarraiki:

(...) —ai-ei-oi-ui-au-eu—, diptongoz bukatzen diranak, mahai, zelai, hogeï, eta sei bezala, nahiz eta bokalaz bukatu, kontsonantez bukatzen diranak bezala deklinatzen baitira!

Egia da, gero eta gehiago idazten dela *hogeian*, *seian*, *mahaian*... baiñan, “haran” bezala deklinatzea litzake onena: *hogeian*, *zelaiean*, *mahaiean*, *gauean* eta *abar*...

1.2. Arantzazuko txostenak bidenabar aipatzen du kontu hau, *h* -aren idazkeraz ari dela. Kontsonanteen ondoan bezala, diptongo-ondoan ere *h* -rik ez idaztea proposatzen du Mitxelena, izenen deklinabidean

ere horrela jokatzea erabaki baitzen. Hori esanik, badirudi ontzat ematen duela Baionako erabakia. Ondoren, ordea, erabakiaren kontrako gorabehera batzuk aipatzen ditu (ikus Mítxelena, 1968, 207. or.):

(...). Izenen deklinazioan ere horrela jokatzea erabaki bait zuten Baionan: *edozein gaietan*, esate baterako, *edozein ibarr-e-tan bezala*, *ez edozein mendi-tan* -en eredura. Egia da, batetik, ez dela hori beti izan antziñako jokabidea, *Bizkaian* izan bait da beti, baina *Bizkaitik*, *Bizkaira* etc., eta, horrezaz gainera, ez dugula guk horrela jokatzeko *-(r)ik* atzizkiarekin. Gure artean, eta lehen alde guztietan dirudienez, *ez da*, *ez* etsairik eta antzekoak idatzi dira; beste aldekoek, berriz, *etsayik* idazten bide dute, kontsonante ondoan bezala, y letra horretarako gordeaz.

Ñabardurak ñabardura, ez da bestelakorik esaten Arantzazuko txostenean. Bi urte geroago, ordea, L. Villasantek batasunaren berri zabalteko idatzi zuen liburua baliatuz, gauzak zehaztu nahi izan zituen Mítxelena (ikus Villasante, 1970, 63. or., 1. oh.):

El mismo Sr. Michelena nos ha pedido que incluyamos aquí la siguiente aclaración. “He podido ver después que el comportamiento de los diptongos en *i* y de los en *u* no es en general el mismo. *Leiç*. etc. tratan los primeros como vocales: *garaian*, etc., pero los en *u* como consonantes: *gau-ean* (AX cofauean, es decir, *kofau-ean*)”.

Eta horra, horrenbestez, Baionakoa aldatuta —ikus P. Altuna in *Mítxelena*ren *Idazlan Hautatuak*, 101. or, 1. oh.— eta Arantzazukoa zehaztuta, nola geratu zen handik aurrera batasunaren dotrina ofiziala: bigarren bokala *i* duen diptongoaz amaitzen diren izenak bokalez amaitzen direnak bezala deklinatuko dira eta bigarrena *u* dutenak, berriz, kontsonantez amaituak bezala; *garaian*, *garaiiko*... baina *gauean*, *gaueko*..., alegia, hurrenez hurren.

Urte hartan bertan, Larresorok, 1970 (17. or.), arazoa garbi ez zegoela esan ondoren eta Azkueren zalantzak gogoratu eta gero, esandako bide bikoitz ofiziala ontzat eman zuen.

1.3. Ondoko urteetan kontu hori aipatzen dutenek dotrina errepikatua baizik ez dute egiten. Larresorok, 1974 (14.-15., 49. eta 109.-110. or.), esate baterako, aldaketaren berri eman eta arau berria azaltzen du. M. Zaratek, 1978 (26.-27. or.) arau argitzea ematen dituen adibideetan bizkaierazko *kopau* hitza ere ematen du, *kopauez*, *kopauen*, *kopauek* egiten dela esanez. X. Kintanak, 1980 (XXVIII. or.), araua aipatzen du, inolako iruzkinik erantsi gabe. Gauza bera egiten dute Eusko Jaurlaritzak argitara emandako *EBEDEk* (1982, 60. or) eta P. Salaburu-X. Kintanak, 1984 (29. or.).

EGLU-Jek, 1984 (169., 174.-175. eta 323.-324. or.) onarturiko dotrina ematen du, honako ohar hau eginaz, hala ere:

Esan dezagun, dena den, arau hau euskara batuan erabiltzeko gomendatzen dugula, zenbait euskalkitan ez baita oso osoan betetzen. Bergaran, adibidez, (“lauan” eta “lauean” bereizten dituzte, “en la llanura” eta “en el cuatro”).

EGLU-I Eraskinan, 1987 (109.-112. or.) onarturiko bideari jarraiki ematen dira deklinabide taulak, *jai* eta *gau* izenak adibide hartuz.

1.4. Azken urte hauetan, ordea, zalantzan jartzen hasi da arau hori guztiz egokia ote den. Horrela, Euskaltzaindaik berak honako hau esan du zenbaki deklinabideaz emaniko gomendioan (ikus *Euskera* 1992, 1, 299. or.):

Lau zenbakiaren kasuan gauzak nahasiago suertatzen dira, halako hitzak, diptongoz bukatzen direnez, kontsonantetzat amaituak izango balira bezala edo hartuak izan baitira gure artean: orduan *loui* edo *loui*k idatzi beharko litzateke, *lurri* edo *lurrik* esaten den moduan. Ikusten denez, nahiko itxuragabekeria litzateke hori.

Datu hauek guztiak kontuan izanik, Euskaltzaindiak uste du *lau* zenbatzailea (*hiru* zenbatzailearekin batera) salbuespenzat jo behar dela euskal deklinabidean eta horregatik hauxe proposatzen du, kontuan izanik, hori bai, proposamen honek ez duela baldintzatzen diptongoz bukatzen diren gainerako sintagmen deklinabidea:

1. *Lau* izena denean (...), bokalez bukatzen diren gainerako beste edozein sintagma bezala deklinatuko da: *lau*, *laua*, *lauak* (*abs*); *lauk*, *lauak*, *lau*ek (*erg*); e. a.

2. Izenordain baten funtzioa duenean (alegia, sintagma berak bakarrik osatzen duenean), honelaxe deklinatuko da: (...) mugagabea: *lau*, *lauk*, *lauri*, *laurik*, *lautan*, *lautako*, *lautatik*, *laurara*, *lauren*, *laurekin*, *laurentzat*, *laurez*; plurala: *laurak*, *lauri*, *lauretan*, *laurerako*, *laureratik*, *laurerara*, *laurerarekin*, *laurerarentzat*, *laurerarez*.

[Oharra: Taulak guztiz garatugabe ageri diren arren, garbi dago bi deklinabide diferente ditugula pluralean: *lauak*, *lau*ek, *lau*ei, *lauetan*, *lauen*, *lau*ekin e. a. egiten da *lau* hori izena denean eta *laurak*, *laurek*, *lauri*, *lauretan*, *lauren*, berriz, izenordaina denean. Komeni zen, beharbada, gauza garbiago ikusteko, *lau* izenaren taula osoa eskaintzea.

Bestalde, noiz da ‘izen’ *lau* hitza, zenbakia bera metahizkuntzan izendatzen denean bakarrik ala baita egunak eta horrelakoak aipatzen direnean ere, hau da, *martxoaren laua*, *martxoaren hogeitalauan* eta horien antzekoetan ere? Horiek eta horrelakoak ‘izenaren’ sailean sartzen ez badira —eta hala sartu behar direla dirudi—, Euskaltzaindiak aipatu gabe utzi dituela esan beharko dugu. Edo, behintzat, ez duela kontu hau garbi adierazi.

Beraz, gomendio horretan *lau* hitza hartzen da salbuespentzat. Aztertzekoa da, ordea, kontu honetan zein den salbuespen eta zein norma.

Euskaltzaindiarenak berehala izan du oihartzuna bestelako liburuetan. Horrela, J. R. Zubimendi- P. Esnal-ek, 1993 (103.-104. or.) haren gomendioa ematen du ia hitzez hitz. Eta *Euskal Gramatika Laburran*, 1993, ageri diren deklinabide tauletan, berriz, ez dira sartzen, badaezpada ere, EGLU-I ean ageri ziren diptongoz amaitutako izenen taulak.

1.5. Labur esateko, guztizko jarrera batetik abiatuta honako urrats hauek eman ditugu, zehaztasunean aurrera egin ahala: a) ditongoz amaitzen diren izen guztiak kontsonantez amaitzen direnak bezala deklinatzen direla esan zen hasiera batean; b) *-au* motakoak bai, baina *-ai*, *-ei*, *-oi* ditongoez amaituak bokalez amaitzen direnak bezala jokatzeko direla esan zen gero; c) *-au* ditongoaz amaitzen direnetan ere salbuespenak badirela, *lau* zenbatzaile esate baterako, eta gehiago ere ba ote den ikusteko dagoela aitortu da orain berriro.

2. *Testuen lekukotasuna (-au)*

Horiek horrela direla, testuetara jotzea da biderik onena kontua garbitzeko. Eta horrela egin dugu EJIE-k eta OEH-ren corpusak ematen dizkiguten datuez baliatuz. Honako hitz hauek begiratu ditugu, auzitan dauden kasuak aztertuz: *barau*, *sarau*, *baka(i)llau*, *kofau*, *kopau*, *mokau*, *zamau*, *enparau*, *letrau*, *eskribau*, *garau*, *gaztelau*, *kristau*, *kristinau*, *kristiñau*, *arau*, *egitarau*, *lau* (‘zelai’), *lau*, *hamalau* eta *gau*.

Lehen begiratuan ikusten da jokabide diferentea dutela Hegoaldeko euskalkiek eta Iparraldekoek. Haien bokalez amaituak bezala jokatzeko dituzte normalean *-au* diptongoaz amaitzen diren izenak eta hauek, berriz, kontsonantez amaituak bezala. Hortaz, bi ataletan banatuko dugu azterketa, Hegoaldeko euskalkiei eskainia lehena eta Iparraldekoiei bigarrena.

2.1. *Hegoaldeko testuen lekukotasuna (-au)*

(Zenbakiak agerpenen kopurua adierazten dute)

2.1.1. **Barau**

- Baraurik:* B 11
 G 30
 Beste 1
 [Oharra: absolutiboa *baraua* - partitiboa *baraurik*]
 [J. A. Mogel: *baraurra* - *baraurrik*]
- Barautan:* B 3
 G 1
 → Salbuespena: *Barauez* (?)

“Onetan erakusten digu prestatu bear degula lendanaz gure etsaya-
 ren equin aldietan gallenduac gueldi ez gaitecen, dala barauez, dala cili-
 cioz, dala noicean beñ loa, ta jana guchituaz, Jaunari erregutuaz” (Agi-
 rre A steasukoa, *Erakusaldiak* III 546)

2.1.2. **Sarau**

- Saraurik:* B 4
Sarauko: B 6
Saraura: B 4
Saraurako: B 2
 [Oharra: denak F. Bartolomerenak]

2.1.3. **Baka(i)llau**

- Makallaoz:* B 1
 → Salbuespena: *BAKALLABIKAN* G 1 (Soroa, *Au Ost-
 tatuba!*, 77)
 [Oharra: absolutiboan *bakallaba*; hortik beharbada
 partitiboaren forma]

2.1.4. **Kopau** (Ez dago kasu hauetako agerpenik)2.1.5. **Mokau**

- Mokaurikan:* G 1

2.1.6. **Zamau**

- Zamaurik:* B 1 (*eta ardaurik*, Ondarroan. Ikus Rotaetxe, 1978,
 269. or.)
Zamauz: B 1

2.1.7. Enparau

Enparaurik: B 1
Enparauko(-): B 11
Enparauku(-): B 3

2.1.8. Letrau

Letrauk: B 1 [fB]

2.1.9. Eskribau

Eskribauk: B 1 [fB]

2.1.10. Garau

Garaurik: B 4
 G 1
Garauri: B 1
Garauren: B 1
Garauz: B 2
Garauban: B 1

2.1.11. Gaztelau (Ez dago kasu hauetako agerpenik)**2.1.12. Kristau - kristinau - kristiñau**

Kristauk: G 5   *Kristinauk:* B 4   *Kristiñauk:* B 1
 → Salbuespena: *KRISTAUEK* G 1 (Orixe, *Quito-n arrebarekin*,
 157: *zenbait kristauek*)

KRISTAUREK G 1 (Basarri, *Kantari nator*, 105:
 Ainbat kristaurek)

<i>Kristaurik:</i>	G 25	<i>Kristinaurik:</i>	B 11	—
<i>Kristauri:</i>	G 3	<i>Kristinauri:</i>	B 1	<i>Kristiñauri:</i> B 1
<i>Kristauren:</i>	G 6	<i>Kristinauren:</i>	B 2	<i>Kristiñaturen:</i> B 1
<i>Kristaurentzat:</i>	G 1	<i>Kristinauren-</i>	B 1	—
—		<i>tzat:</i>		
		<i>Kristinauz:</i>	B 1	—
<i>Kristauzko-:</i>	G 7	<i>Kristinauzkua:</i>	B 2	—

2.1.13. Arau

Arauz: B 4 [XX]
 G 38 [XX]
Arauzko-: G 10 [XX]

- Arauan:* G 1 [XVIII: Ub]
Araura: G 41 [XIX-XX: Bv, Ir, Or, Vill, Berron]
 B 7 [XX: Erk 6, Gand 1]
 → Salbuespena: *ARABERA:* G 25 [XIX-XX: Iturriaga, Iraizoz, Lizardi, Zaitegi, J. I. Goi-koetxea “Gaztelu”...]
- ARABERAKO:* G 2
ARABERAN: G 3
ARAUERA: G 6 [XX: Iraizoz, Berrondo, Zaitegi]
ARAUERAN: G 1 [XX: M. Lekuona]
ARAUERAZ: G 1 [XX: Berrondo]

2.1.14. **Egitarau**

Egitarauan: 2 (?)

2.1.15. **Lau (“zelai”)**

- (itz) lauz: B 3
 G 7
 → Salbuespena: (itz) *LAUEZ:* B 1 (Erkiaga)
LAUEZKOENTZAT G 1 [Lizardi]
- lauan: B 1
 G 3
lauban: B 1
 G 1

2.1.16. **Hamalau**

- amalauren:* G 1
amalaugaz: B 1
amalauan: B 2 [XX: Tx. Agirre, Enbeita]
 Beste 1 [XX: Aresti]
amalauban: G 1 [XIX: Beovide]
 → ‘Salbuespena’: *AMALAUEAN:* G 6 [XIX-XX: Iztueta, Lardizabal(3), Orixe, J.A. Irazusta]
AMALABIAN: G 1 [XIX: Euskal Jo-koak]
- amaluko*
 (‘soneto’): G 12
amalauko: B 2
 G 1

amalukua: B 1
 amalautik: G 3
 amalaurako: B 1

2.1.17. Lau ['4']

lauk: B 5
 G 1
 → Salbuespena: LAUREK: B 1 [Erkiaga: *bik edo laur-
 rek*]
 G 1 [J.A. Irazusta: *Aietan laurek...*]

lauri: G 1 [XIX: Agirre Asteasukoa]
lauren: G 4 [XIX-XX: Iztueta, Apaolaza, Tx. Agirre]
 Beste 1 [Mendigacha]
 [*lauren* = *laurden*: 31]

laurekin: G 2
 Beste 1

laurentzat: B 1
laurentzako: G 1
 → Salbuespena: LAUREZ: G 1 [XVIII: Mendiburu: sei
 aldiz... *laurez...*]

lautan: G 1
 → Salbuespena: LAURETAN: G 1 [Mendiburu]
 Beste 1 [Aresti]

lautako-: G 2
lautatik: B 2
 G 6
 → Salbuespena: LAUETATIK: G 1 [J.A. Irazusta]

lautara: B 1
 G 3

lauan: G 4 [XIX-XX: Euskal Jokoak, Tx. Agirre, Urruzuno,
 Uztapide]

lauban: B 1 [XIX: Fray Bartolome]
 G 2 [XIX: Euskal Jokoak]

lauen: B 1 [XX]
 → 'Salbuespena': LAUEAN: G 2 [XIX: Iztueta]
 LABEAN: G 1 [R.M. Azkue]
 LABIAN: G 1 [XIX: Soros]
 LAUBEAN: G 2 [XIX-XX: Euskal
 Jokoak, N. Etxaniz]
 LAUBIAN: G 1 [XIX: E. Azkue]

lauko: txanpona, ogi neurria, koa- B 48
 droa, ahapaldi: G 17

<i>lauko-</i> :	G 3
<i>lauku-</i> :	B 5
	G 3
<i>lautik:</i>	G 6
<i>laura:</i>	G 1

2.1.18. **Gau**

<i>gaurik:</i>	B 6	
	G 12	
	→ Salbuespena:	<i>GABARIK:</i> B 1 [F. Bilbao]
		<i>GABERIK:</i> G 2 [Lizardi]
<i>gauren:</i>	B 1	
	→ ‘Salbuespena’:	<i>GAUEZ:</i> B 2
		G 91
		<i>GAUEZKO:</i> G 4
		<i>GABEZ:</i> B 34
		G 28
		<i>GABEZKO:</i> B 1
		G 1
		<i>GAUBEZ:</i> G 1
		[<i>GABAZ/GAUBAZ:</i> B askotan]
<i>gautan:</i>	B 2 [Arrese Beitia]	
	G 2 [R.M. Azkue, Orixe]	
	→ Salbuespena:	<i>GABETAN:</i> B 1 [Arrese Beitia]
<i>gauan:</i>	B 4 [Erkiaga, F. Bilbao, Tx. Agirre]	
<i>gaban:</i>	B 3 [Añibarro, Arrese Beitia, Lauaxeta]	
	G 2 [Xenpelar, Etxaide]	
<i>gauban:</i>	B 3 [Añibarro]	
	→ ‘Salbuespena’:	<i>GAUEAN:</i> B 1
		G 58
		Beste 5
		<i>GABEAN:</i> B 32
		G 86
		<i>GABIAN:</i> B 36
		G 21
		<i>GAUBEAN:</i> B 24
		G 25
		<i>GAUBIAN:</i> B 11
		<i>GABEON:</i> B 2
		<i>GAUBEON:</i> B 5

<i>gauko:</i>	B 2 [Lauaxeta]		
	→ ‘Salbuespena’:	<i>GAUEKO:</i>	B1 G 27 Beste 1
		<i>GABEKO:</i>	B 41 G 45
		<i>GAUBEKO:</i>	B 11 G 1
	→ ‘Salbuespena’:	<i>GAUETIK:</i>	G 2
		<i>GABETIK:</i>	B 1 G 6 Beste 1
		<i>GABERIK:</i>	B 2
	→ ‘Salbuespena’:	<i>GAUERA:</i>	G 1
		<i>GAUERA KO-:</i>	B 3 G 8 Bat 1
		<i>GAUERAINO:</i>	G 2
		<i>GABERA:</i>	B 17 G 8 Bat 1
		<i>GABERAGO:</i>	B 1
		<i>GABERAÑO:</i>	B 4 G 3
		<i>GABERAKO:</i>	B 21 G 13
		<i>GABERANTZ:</i>	B 1
		<i>GABERARTE:</i>	B 3 G 4
		<i>GAUBERA:</i>	B 2

2.2. Iparraldeko testuen lekukotasuna (-au)

2.2.1. Bakailau

BAKAILLAUEZ (beteta) 1 [XIX: ECocin]

→ Salbuespena: *bakaillauko:* 2 (XVII:INav)
bakaillauraino: 1 (XVII:INav)

2.1.2. Garau

GARABEK: 2 (XVII)
GARAUIK: 1 (XVII)
GARABIK: 30 (XVII-XIX)

GARABENTZAT: 1 (XVII)

GARABEZ: 1 (XVII)

2.2.3. **Kristau**

KRISTAUIK: 1 (XX)

→ Salbuespena: *kristaurik* 2 (XIX: ChantP, Dv)

2.2.4. **Kofau**

KOFAUEAN: 2 (XVII: Ax)

KOFAUERA: 1 (XVII: SP)

[Oharra: SP: kofaue-zilhoak

kofauea

Beraz: *kofaue* ote hitzaren forma?]

2.2.5. **Arau**

ARAOIK: 1 (XIX)

ARAUENZ: 18 (XVI-XX)

ARAUENZKO: 7 (XVI)

ARABEZ: 13 (XIX-XX)

→ Salbuespena: *arauz*: 48 (XVII-XX)

arauzko: 1 (XVII)

[Oharra: BN-ko *araz* forma ez bide dator *arauz-etik, arauenz* > *arawiz* formatetik baizik. Cf. OEH s.v. *arauz*]

ARAUENKO: 1 (XVII: EZ)

→ Salbuespena: *arauko*: 3 (XIX-XX: Dv, Larz, Mde)

araukua: 1 (XVIII: AR)

ARAUERA: 134 (XVII-XIX)

ARAUERAGO: 1 (XVII)

ARAUERAKO: 15 (XVII)

ARABERA: 460 (XVII-XX)

ARABERAKO: 76 (XVIII-XX)

ARABERALAT: 3 (XX)

ARABERAN: 15 (XIX-XX)

ARABERARA: 2 (XIX-XX)

ARABERARAT: 1 (XX)

ARAUIALA: 18 (XVIII)

ARAUALIA: 11 (XVIII)

→ Salbuespena: *araura*: 140
(XVII-XIX:, Lç(95), Gç(3),
FPrS, Cat Lan, JesBih,
Arb(4), Mde(30))

[Oharra: JesBih, CatLan, Arb. bietara: *araura-arabera*]

2.2.5. Hamalau

HAMALAEAN: 1 (XIX) (Eliz ??)
HAMALAEKO: 5 (XIX-XX)(Ox, Mde, Zerb,
Xa)

2.2.6. Lau ['4']

LAUEK: 3 (XIX-XX)
LAUENTZAT: 1 (XX)
LAUEZ: 2 (XIX-XX)
LAUREZ: 1 (XVI ??)
LAUETAN: 3 (XVIII-XX)
LAUETAN (*ho*-40

goi):

LAURETAN (*ho*-BN 5 L 1

gei):

LAURETAN (*ho*-L 8

goi):

→ Salbuespena: *lautan-hogoi*:

1

LAUETARIK: 2 (XX)

LAUETARAT: 1 (XIX)

LAUEAN: 1 (XVII)

LABEAN: 2 (XVII)

LAUIAN: 1 (XIX) BN

LAUREAN: 1 (XVIII)

LAURIAN: 1 (XIX) BN

LAURIN: 1 (XIX) BN

→ Salbuespena: *lauan*: 3
(XIX) (JesBih, Laph)

→ Salbuespena: *laukoa*: 1
(XX) (JE)

→ Salbuespena: *lauraino*: 1
(XX) (Etcham)

2.2.7. **Gau**

	→ Salbuespena: <i>gauk</i> : 1 (XVII: Mat ??)
<i>GAUIK</i> :	4 (XVI-XX) (EZ, O, Jnn, Etcham)
	→ Salbuespena: <i>gaurik</i> : 2 (XIX-XX) (Dv, Mattin)
<i>GAUEN</i> :	2 (XVII)
<i>GAUEZ</i> :	11 (XVII-XX)
<i>GAUEZKO</i> :	1 (XX)
<i>GAUETAN</i> :	1 (XIX)
<i>GAUETARIK</i> :	1 (XX)
<i>GAUEAN</i> :	40 (XVI-XX)
<i>GABEAN</i> :	7 (XVII-XX)
	→ Salbuespena: <i>gauan</i> : 3 (O, HU, Mde)
	<i>gaban</i> : 1 (XIX) (BN, CatLuz)
<i>GAUEKO</i>	4 (XVII-XIX)
	→ Salbuespena: <i>gauko</i> : 2 (XX:Mde)
<i>GAUETIK</i>	4 (XVII-XIX)
	→ Salbuespena: <i>gautik</i> : 1 (XX:Mde)
<i>GAUERA</i> :	1 (XVII)
<i>GAUERAT</i> :	1 (XIX)
<i>GAUERA KOAN</i> :	3 (XX)
<i>GABERA</i> :	1 (XVII)

2.3. *Ondorioak (-AU)*

2.3.1. Hegoaldean, bokalez amaitzen diren izenak bezala deklinatzen dira normalean hitz amaieran-*au* diptongoa dutenak ere. Ikus, esaterako, partitiboa, *nori* eta *noren* kasuak. Eta gainerako kasuetan ere horixe da ohiko jokabidea. Horrela da batez ere amaierako-*au* hori aldaketaren baten ondorioz duten hitzetan (**kristianu* > *kristau*), baina baita bestelakoetan ere [*arau*, *lau*...], hauetan salbuespen batzuk badiren arren.

Salbuespenak hiru motatakoak dira:

a) Noizbehinkakoak, aintzat hartzekoak ez direnak eta askotan bestelako esplikazioren bat dutenak: *barauez*, *bakallabikan*, *kristauek*, *kristaurek*, (*itz*) *lauez*, *lauezkoeztat*.

b) Zalantza erakusten dutenak. *Lau* hitzaren inesiboa bitara ageri da testuetan: *lau(b)an* 6, baina *lauean* etab. 8; *amalau(b)an* 4, baina *amalauean* etab. 7. Esan behar da, hori bai, *lauean* motako agerpen guztiak gipuzkerakoak direla, ez bizkaierazkoak. Eta, hori baino inportanteagoa dena, bitasun hori ez dela inesiboa baino gertatzen, gainerako leku kasuak bokalez amaituen bidetik egiten baitira beti: *lauko*, *amalauko*, *lautik*... [Hitz honen gainerako kasuetako albuespenak noizbehinkakoak dira, lehen sailekoak bezala: *laurek*, *laurez*, *lauretan* eta *lauetatik*]

c) Sistematikokoak direnez, aintzat hartzekoak direnak:

* *GAU* izenak *-e* epentetiko hartzen du, gehienetan behintzat, kontsonantez amaituak epentesi hori hartzen duten kasuetan: *gauez*, *gauean*, *gaueko*, *gauetik*, *gauera* beren aldaera guztiekin —izan ere, hitza den bezalakoa delako, kontsonante bihurtua ageri da askotan diptongoaren bigarren bokala edo bestela *-b-* kontsonantea ditongoaren eta ondo bokalaren artean sartua duela: *gabez*, *gabean* edo *gaubean*...—. Horretan nahiko sistematikoa dira bai gipuzkera eta bai bizkaiera ere. Ikusten da, hortaz, *-au* diptongoaz amaituen eredu gisa hartu izan den hitz honek bere bidea duela.

Gainerako kasuak ohiko bidetik egiten ditu honek ere, bokalez amaituak bezala: *gaurik*, *gauri*, *gauren*.. Ez dago garbi nola egiten duen mugagabeko denbora kasuetan: (*edozein*) *gautan* ala *gauetan* etab.?

* *ARABERA* posposizioa ere ‘albuespentzat’ har daiteke, Iparraldeetik horrela hartu bide zena —*araura* -ren ondoan—eta Euskaltzaindiak batasunerako hobetsi berri duena. Horrek ez du esan nahi, ordea, *arau* izenaren adlatiboa ere *arabera* egiten denik (‘arautik araura bada aldea’ esango genuke, beharbada, ‘legetik legera bada aldea’ adierazteko, ez ‘arautetik arauera’ edo ‘arabetik arabera’).

2.3.2. Iparraldeko tradizioan izen hauek kontsonantez amaitutzat hartzeko joera dago. Egia esan, askoz ere gutxiago dira amaieran *-au* diptongoa duten hitzak. Eta ez dira falta, gainera, hemen ere bokalez amaitutakoen antzera egiten dutenak:

* Zaharrak eta berriagoak—bakaillauko, bakaillauraino (XVII), kristaurik (XIX).

* *Arau* hitzarenak: *arauz* (XVII-XX), *arauko* (XIX-XX), *araura* (XVII-XIX: hortik aurrera *arabera*)

* *Lau* hitzaren zalantzak: *lauan* (XIX), *lauko* (XX), *lauraino* (XX).

Eta *gau* hitza ere, normalean kontsonantez amaituak bezala deklinatzen den arren, inoiz salbuespen bat edo beste badu, hegoaldean bezala: *gauk* (?), *gaurik*, *gauan*, *gauko*.

2.3.3. Horiek horrela direla, honako proposamen hau egingo genuke batasunerako:

1. Bokalez amaituak bezala deklinatuko dira normalean *-au* dip-tongoaz amaitzen diren hitzak, horrela egiten baita Hegoaldean —eta hor erabiltzen dira ugarienik horrelako hitzak— eta Iparraldean ere horrela jokatzeko baita zenbaitetan, gehienetan ez bada ere. Beraz, adibide bat ematearren, hau da hobesten den deklinabidea auzitan dauden kasuetan: *arauk*, *araurik*, *arauri*, *arauren*, *arauz(ko)*, *arautan*, *arautako*, *arautatik*, *arautara mugagabe*an eta *arauan*, *arauko*, *arautik*, *araura* singularrean.

2. Salbuespen jakin batzuk baditu, hala ere, jokabide orokor horrek:

a) *Gau* hitzak deklinabide berezia du. Euskalki guztietako jokabideari jarraituz, *-e* bokala tartekatzen du mugagabeko instrumentalean eta singularreko leku kasuetan, kontsonantez amaituek egiten duten bezala: *gauez*, *gauean*, *gaueko*. Baina, bestalde, *-r* tartekatzen du bokalez amaituek horrela egiten duten kasuetan: *gaurik*, *gauri*, *gauren*. Beraz, honako paradigma hau izango luke hitz honek: *gauk* (ala *gauek* ?), *gaurik*, *gauri*, *gauren*, *gauez* mugagabean eta *gauean*, *gaueko*, *gaue*tik, *gauera* singularrean. Horren garbi ez dago mugagabeko leku kasuetan nola egin: *gautan* ala *gaue*tan, *gautako* ala *gaue*tako, *gautatik* ala *gaue*tatik, *gautara* ala *gaue*tara.

b) *Arabera* posposizioa ere ‘salbuespena’ da. *Arau* izena, hala ere, bokalez amaituak bezala deklinatuko da, esan bezala, baita adlatiboan ere, hobetsitako bideari jarraiki.

3. *Lau* hitza, ordea, arau orokorraren arabera deklinatuko da. Testuek erakusten dutenaren arabera, hitz honen inesibo singularra salbuespena izan zitekeen, *lauan* bezala, *lauean* zein bietara deklinatzea erabaki baitzitekeen. Dena den, egokiago dirudi kasu horretan ere, beste guztietan bezala eta sistemari jarraiki, bokalez amaituen bideari jarraitzea eta *lauan* forma hobestea. Horrela egin du Euskaltzaindiak, dirudienez, zenbakien deklinabideaz eman berri duen gomendioan.

Gorago esan dugun bezala, garbi esaten da gomendio horretan lau ‘izena’ bokalez amaituak bezala deklinatzen dela: *lauan*, beraz, inesiboan. Ez da garbi adierazten, ordea, noiz den ‘izen’: zenbakia metahizkuntzan izendatzen dugunean bakarrik? Ez, alegia, hilaren eguna izendatzen dugunean —*martxoaren laua*, *uztailaren lauan*...— eta horien

antzekoetan *-laua libre dago, lauan sar zaitetz...*, 'lau' zenbakia duen gela, alegia—? Gomendioan berariaz esaten ez den arren, horietan ere 'izen' bezala jokatzeko duen hitzak, ez 'izenordain' bezala eta, hortaz, badirudi 'izenarentzat' hobetsi den deklinabidea segitu behar dutela horietan ere, hots, bokalez amaituei dagokiena: *laua, lauak...* eta baita *lauan, lauko, lautik* eta *laura* ere. Garbiago eta berariaz adierazi beharko litza-teke hori.

3. *Testuen lekukotasuna (-Ai)*

Txosten honetan *-au* diptongoz amaitzen diren hitzen jokabidea aztertuta da batik bat; horretaz egiten da proposamena. *-ai* diptongoz amaitzen diren hitzak hobeto aztertuta beharra dagoen arren, daturen bat edo beste eango dugu ondoren.

Ondoko hitz hauen jokabidea aztertuko dugu: *garai, jai eta zelai*. Ezkerreko zutabearen epentesi gabeak daude, hau da, bokalez amaituak bezala deklinatuak. Eskubian, berriz, epentesidunak:

1. <i>garaian</i> : (182):	<i>GARAIEAN</i> (30):
XVI Leiz (2)	
XVII: Ax (1) (Naf. Garayan)	
XIX: 27	XIX: AA (2), Lard (4)
XX: 152	XX: (24)
<i>garaiko</i> (20):	<i>GARAIEKO</i> (1):
XVII: Oih (1)	
XIX: 3	
XX: 16	XX: Villas (1)
2. <i>jaiian</i> (19):	<i>JAIEAN</i> (9):
	XVIII-XIX: Lizarraga (1)
XIX: 2	XIX: AA (2), Lard (3) It (1)
XX: 17	XX: 2
<i>jaiiko</i> (5):	<i>JAIEKO</i> (1):
XIX: (1)	XIX: Lard (1)
XX: (4)	
3. <i>zelaian</i> (59):	<i>ZELAIEAN</i> (14):
XIX: 11	XIX: Lard (1), Izt (3)
XX: 48	XX: 10 (Or 6)
<i>zelaiko</i> (12):	<i>ZELAIEKO</i> (3):
XIX: 2	
XX: 10	XX: Orixe (3)

Ondorioa: Epentesidunak, oro har, maiztasun txikiagokoak eta be-

rriagoak dira —*jaiean* izan ezik—. Itxuraz, hegoaldekoak dira denak edo gehienak. Orixek joera handia zuen horretarako, baina, hala ere, bokalez amaituak bezala batere epentesirik gabe deklinatzen direnak zaharragoak eta ugariagoak dira, garai guztietan ugariagoak gainera.

AIPATUTAKO BIBLIOGRAFIA

- AZKUE, Resurrección M.^a de, 1923: *Morfología Vasca* (1969, Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca)
- EBEDE, Eusko Jaurlaritza: *Euskaltzaindiak batasunerako eskaini dituen erabakiak* (Gasteiz, 1982)
- EGLU-I, Euskaltzaindia: *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* (Iruñea, 1984)
- EGLU-I, Eraskina, Euskaltzaindia: *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak. Eraskina* (Bilbo, 1987)
Euskaltzaindia, *Euskal Gramatika laburra* (Bilbo, 1993)
- GARMENDIA, X. 1968: *Euskera, XIII*, 156. -157. orr.
- KINTANA, X., 1980: *Hiztegia-80* (Bilbo)
- LARRESORO, 1970: *Sustrai bila* (Donostia)
- LARRESORO, 1974: *Euskara batua zertan den* (Oinati)
- MITXELENA, K., 1968: *Euskera, XIII*, 205.-211. orr.
- ROTAETXE, K., 1978: *Estudio estructural del euskara de Ondárroa* (Durango)
- SALABURU, P.; KINTANA, X., 1984: *Euskara hobean hobe* (EHU)
- VILLASANTE, L., 1970: *Hacia la lengua literaria común* (Oñate)
- ZUBIMENDI, J.R.; ESNAL, P., 1993: *Idazkera-liburua* (Gasteiz)

I.3. PARTITIBOA BAIEZKO PERPAUSETAN NOIZ NOLA

EGLU 1ean (408-410. orr.) esaten den bezala, izen sintagma partitiboak lau perpaus motatan erabiltzen dira:

- ezezkakoetan
- galderetan

- baldintzazkoetan
- baiezkoetan, indar enfatikoa emanaz

Lehenbiziko hiru kasuetan ez da arazorik eta partitiboak, nahi izanez gero, beti badu tokia:

- (1) Ez dut ogirik erosi.
- (2) Ogirik erosi duzuia?
- (3) Ogirik erosi bazenu, puska bat hartuko nizun.

Laugarren kasuan gauzak ez dira hain argi.

Alde batetik partitiboa baiezkoetan erabiltzea itzuli enfatiko bati dagokionaz gero, ohiz kanpoko erabilera dela, edo bederen erabilera markatua dela esan beharra da, ugaritasuna edo bizikitasuna' adierazten baita haren bidez, edo baieztapena indartzen.

- (4) Bada pentze gizenik hemen!
- (5) Badut beste egiteko presatuagorik!

Goiko adibide horietan gertatzen den bezala, maizenik *izan /egon eta ukan /eduki* dira perpausoko aditzak, baina ez da hori baitezpadako baldintza.

- (6) Artzain baliusik hara biltzen da (Etxahun)
- (7) Gaur film hoberik egiten da (Mitxelena, *Idazlan Hautatuak*, 328)

(8) Ni ez naiz eredutarako jaioa, eta hoberik aurki dezake irakurleak bazterretan (Mitxelena, *Idazlan Hautatuak*, 366)

Bestalde, baiezko perpausetan diren sintagma partitiboek badute gutiz gehienetan ardatz izenaren ondoan, izenondo bat, edo beste elementu adjektibal bat. Hona zenbait adibide:

Beste + izena:

(9) Anartean bazen eta bada omen orain Parisen bertze lanik (Hiariart-Urruty, *Zezenak Errepublikan*, 89)

(10) Badu bertze egitekorik goiz huntan (Barbier, *Ipuinak*, 134)

(11) Gaixoak badu bertze lanik egungo egunean (Lafitte, *Murtuts eta bertze*, 117)

(12) Beste esankizunik ere badago (Mitxelena, *Idazlan Hautatuak*, 324)

Izenlagun genitiboa + izena:

(13) Bazen heien artean thalendu handitako gizonik (M. Elissamburu, *Framazonak eta...*, 122)

(14) Jainkoak etzaitu ezarri mundu hunetan zure beharrik zuela-kotz (Pouvreau, *Philotea*, 36)

(15) Bazeukan buruan aurreragoko gauzarik (D. Agirre, *Garoa*, 160)

(16) Eukiko jok oraindino Anastasik nire beharrik (F. Bilbao, *Ipuin barreka*, 198)

Izena + izenondoa:

(17) Ziberuan bada mithil eijerrik (Etxahun)

(18) Geroz eta lehen izan da zure familiar letratu handirik (Tartas)

(19) Botigan badut nik kalitate finik, Parisetik jinik, zuentzat eginik (J. Moulier, *Lan orhoitgarri zonbait*, 205)

(20) zeren baskoak baitira abil..., eta hetan izan baita, eta baita letratu handirik (Etxepare)

(21) Akzione ederrik eta saindurik egin du hark ere (Tartas)

Batzuetan sintagmako ardatza isildua izanik, sintagma adjektibala bakarrik agertzen da; hori perpaus erlatiboekin ere maiz gertatzen da:

(22) Horretarako biguinagorik behar da (Mitxelena, *Idazlan Hautatuak*, 253)

(23) Mintzatu balitz ederrik ikasiko zuten itsasuarrek (Lafitte, *Murtuts eta bertze*, 62)

(24) Antonio, pixkat kantatzeko mesedea egin bear diguzu: gure gau-lagun onek ikusi dezan, musika dakienik ba dala basi ta menditan ere (P. Berrondo, *Don Kijote Mantxako*, 126)

(25) Bada bakean dagoenik, eta bertzeekin ere bakea dadukanik (S. Pouvreau, *Imitazionea*, 87)

Joera hori ikusirik, zenbait gramatikalarik, hala nola Lafittek (§ 160), erran izan dute izen xoil batez osatu izen sintagmetan partitiboa ezin erabil daitekeela baiezko perpausetan.

Joera nagusia da, dudarik batere gabe, sintagma partitibo horiek sintagma adjektibal barnean daukatela erabiltzea. Haatik, ez bide diogu

joera horri debeku zorrotz-zorrotzaren itxura eman behar, zeren ez baita salbuespenik gabekoa. Alabaina, gutiagotan bada ere, sintagma partitiboak agertzen dira zenbaitetan baiezko perpausetan, inolako izenondorik ez izenlagunik izan gabe ondoan:

(26) Iratin eta Arbotin hik badük lagünik (Etxahun)

(27) Entzuleen artean komentariorik izan zen (Erkiaga, *Irribarrea galtzen danean*, 68)

Sintagma partitiboak helburuzko perpaus bati lotuak direnean errazkiago agertzen dira izenak bakarrik haien barnean:

(28) Badauka lanik konjuruak egiten (F. Bilbao, *Ipuin barreka*, 231)

Kontuan har bedi, halere, horrelakoetan izena bakarrik agertzen denarren, izenondo bat ondoan balu bezala ulertzen dela. Adibidez, (26)an *lagun onik*, (27)an *komentario txarrik*, (28)an *lan handirik* edo *zailik* balute bezala ulertzen ditugu perpausak. Badirudi izena soilik utzi nahi bada, horrelako interpretazioei bidea irekitzen dieten izenak behar direla. Adibidez ondoko adibideko perpausuan beste kentzen bada sintagma partitibotik, perpausa trakeski moldaturik gelditzen da (edo oso testu-inguru berezia asmatu beharra da interpretazio egokiari leku egiteko):

(29) Gatu horrek badu bertze buztanik

(30) ??Gatu horrek badu buztanik

Ikus daitekeenaz, baiezko perpausetan partitiboak erabil badaiteke, ez da nolana hika egiten. Horregatik ez da egokia itzuli hori enfasi beharrik gabe eta izen soilekin erabiltzea.

Eman dezagun norbaitek goizetik arratsalde arte eguraldia aldatu denetz jakin nahiz galdera hau egiten duela: *Izan da aldaketarik?*, ez litzateke egoki, hanpadura berezirik gabeko baiezko erantzun xoil batean partitiboak erabiltzea eta *Bai, izan da aldaketarik* esatea. Alabaina, testu inguru horretan eguraldi aldaketa besterik gabe izan dela adierazi nahi bada, ez da tokirik partitiboarentzat.

Orain, gerla aurreko eta gaur egungo gizarte egoerak aipatuz galdera bera egiten balitz, eta erantzunean gertatu diren aldaketak ugari eta sakonak izan direla azpimarratu nahi bagenu *Bai, izan da aldaketa sakonik* esanez, oso molde egokian gerta liteke partitiboak.

Badirudi azken bolada honetan piska bat eskutik joan zaigula partitiboaren erabilera hori, hanpadura joko berezia eskatzen duelarik, batere horrelakorik gabe baliatua baita batzuetan. Adibidez, gero eta maizago entzuten edo irakurtzen dira hau bezalako esaldiak:

(31) UGT-k eta CCOOek egin dituzte proposamenak. Dena den ELAk ere egin du proposamenik.

Adibide horretako bigarren perpausuan ELA sindikatuak ere beste sindikatuak bezala proposamenak egin dituela esan nahi da besterik gabe. Lekuz kanpo erabilia da, beraz, kasu honetan partitiboa.

Komeni litzateke baiezko perpausetako sintagma partitiboen erabilera zaintzea, eta tradizioaren arabera enfasi jokuetara mugatzea, komunzki izenaren ondoan zenbait sintagma adjektibal ere erabilirik.

Gainera dezagun, aurretik esana osatuz baina gauzei beste aldera behatuz, guziz baztergarria dela batzuetan, sintagamak balio generikoa duenean alegia, ezezkako perpausetan partitiboaren ordez artikulua erabiltzea. Har dezagun adibide bat.

Izatezko perpausetan artikulua balio generikoa izanik erabiltzen da maiz baiezkoan:

- (32) a) Papera bada
b) (Ez naiz ezkondua baina) haurrak badituz.

Aitzitik ezezkako perpausetan artikulua generikoa ezin erabil daiteke horrelakoetan, eta partitiboa beharrezkoa da:

- (33) a) Paperik ez da / ez dago paperik
b) (Ez naiz ezkondua eta) haurrik ez dut.

Beraz, egia bada perpaus zenbaitetan bai artikulua eta bai partitiboa zilegi direla, ez da beti horrela gertatzen.

- (34) a) *Lana ez dago
b) *Ez ditut gehiago lagunak

edo horrelako itzulietan partitiboa nahitaezkoa da:

- (35) a) Lanik ez dago
b) Ez dut gehiago lagunik

I.4. HIRU KILOKO VS. HIRU KILOTAKO HAURRA

Hiru kilok o haurra/hiru kilota ko haurra bezalako forma bikoitzak aurkitzen dira euskal testuetan, eta entzuten ahozko mintzairan. *-ko* eta *-tako* bi atzizki forma ditugu, beraz, 'eutea' edo posesiboa adierazten du-

ten izenlagunak sortarazteko. Baina baturako bidean forma bakarra erabili nahi bada, zein aukeratu behar da?

-ko atzizki forma hobesten da, hau baita eskuarki erabilia.

I. Egitura motak

-ko atzizkia, betetzen duen funtzioaren arabera, hiru egitura motatan ager daiteke:

1. *Izena + -ko* → *izena*

Batzuetan *-ko* atzizkia erator-atzizkia dugu, izen bati erantsiz beste izen bat sortarazten duenean, hain zuzen: Karlos + *-ko* → Karloseko (= Karlosen *etxea*), masail + *-ko* → masaileko ('kolpea'), gerri + *-ko* → ('janzkia'), *belarriko/belarritako, oinetako* ('janzkia'). Baina hemen ez gara *-ko/-tako* forma hartzen duen *-ko* erator-atzizki honetaz arituko.

2. *Adizlaguna + -ko*

Egitura honek, *-n* kasu marka daraman izen sintagma du oinarrian, eta leku-denborazko izenlagunak sortarazteko erabili ohi da.

-ko hori hiru egitura desberdinetan ageri ohi da: *-ko / -etako / -tako*, horietako bat atxekitzen zaion sintagma hurrenez hurren singularra, plurala edo mugagabea den neurrian.

Izenlagunekin ageri dira, beraz, *-ko / -tako* ez bezala, bi sintaxi kontestu diferentetan. Haiek adjektiboak sortarazten dituzte; hauek, aldiz, izenlagunak. Ez dira, beraz, lantxo honen izenburuko gaiari dagozkionak.

Hiru ohartxo, hala ere, izenlagunen sortzaile diren *-ko / -tako* hauek forma bereko adjektibatzaileekin nahas ez ditzagun:

* Lehena: batzuetan, *-ko / -tako* formak elkarren ordeko ager daitezke zenbatzailerik gabeko izen sintagma bati atxekirik:

(1) a) zuen *kaltetako/kalteko* izango da hori

- b) bere *onetako/oneko* esan diot egia
- c) artistaren *ohoretako/ohoreko* jarri dute oroitarri hori

Kasu honetan *-ko / -tako* horiek *zertako* kasu destinatiboari dagozkie, eta ez inesiboari. Eta beti ere adizlagunak izango dira horrela sortutakoak eta ez adjektiboak.

* Bigarrena: kontutan hartzekoa da, halaber, *gerizpetako / gerizpeko, ilunpetako / ilunpeko, eguzkitako / eguzkiko* bezalako bikoteen arteko diferentzia formal, eta inoiz semantikoa ere. Bikote horietako lehenek inesiboko *gerizpetan, ilunpetan, eguzkitan* forma mugagabeak dituzte oinarrian; bigarrenak, aldiz, kasu bereko *-an* forma singularra.

Bigarren egiturako *-ko / -tako* hauek ere, formaren aldetik, eta inoiz esanahaiaren aldetik ere, duten diferentzia erakusteko balio izateaz aparte, ez dute garrantzi berezirik.

* Hirugarrena: ez dira nahastu behar, noski, bi esapide hauek: *bost urtetako/urteko* (< *urtetan egindako*) *lanak / bost urtetako/urteko* (< *urte dituen*) *haurra*. Lehenengo *-ko / -tako* inesiboaren gainean eraikiak dira eta lanen *noizkotasuna* adierazten dute; bigarrenak, aldiz, izen multzoari zuzenean erantsiak direnez, *eutezko* esanahia dute.

3. *Izen multzoa + -ko*

3.1. Forma

Adizlaguna + *-ko* egiturak ez bezala, honek:

* azpiegituran ez du inesibo kasuko izen sintagmarik,

* ez mugatzailerik,

* ez eta, beraz, numero markarik ere.

Hala ageri da adibideotan:

- (2) a) *buru argiko* irakaslea dugu unibertsitatean
- b) *beso luzeko* mutilak hobe arraunketako
- c) *lau eta hiru hankako* mahaiak ezagutzen ditugu
- d) *azken hamarrekoa* jaso ondoren, museko lagunei bostekoa emanaz bukatu genuen musaldia
- e) gerra aurretik ezagunak ziren zilarrezko *errealbiko, peztako, bi peztako* eta *ogerlekoak*

- f) *hirurehun kiloko* harria jasoa du Perurenak
- g) *hirurogei ontzako* hogei enbor ebaki zituzten atzo aizkolariek
- h) *zenbat kilometroko* bidea dago Baionatik Donostiara?
- i) “Beldurra diot *liburu bakarreko* gizakiari”, esan zuen Santo Tomasek
- j) *kantari askoko/anitzeko* taldea da Donostiako Orfeoia
- k) *zazpi eguneko epea* dugu azterketa prestatzeko
- l) *urte gutxiko haurrak* zer egin lezake gurasorik gabe?

-ko edo *-tako* atzizki forma adjektibatzailea har dezaketen izen multzoak edo oinarriak mota hauetakoak izan daitezke:

a) Izena oinarri:

* Izen abstraktua + *-ko*

- (3) a) *edadeko* pertsonari begirunea zor zaio
- b) *hitzeko* gizona errespetagarria da
- c) *iturako* lanik egin al duzue?

Oso gutxi dira honelakoak.

* Partizipioa + *behar*

- (4) a) *ondo* egin *beharreko* lana da hori
- b) euskaldunek *jakin beharreko* hizkuntza da euskara

Izena oinarri duten bi kasu horietan *-ko* atzizkia bakarrik erabili izan da; ez da, beraz, lekurik *-tako* formarentzat.

b) Izena + izenondoa + *-ko*

Lehenik, ohar gisa aurrera dezagun hemen ez garelako *-ko/-dun* atzizkien bereizketaz arituko, ez eta Bahuvrīhi elkarketaz ere, *-ko/-tako* forma bikoitzaren erabileraz baizik.

Ohar hori egin ondoren, esan behar da izena + izenondoa egitura adjektibatzeko, oro har, *-ko* atzizkia erabili izan dutela idazleek:

- (5) a) *Negurri gaitzekoa* zuen (Elissamburu, *Piarres.Adame*, 6)
- b) *Ago oneko* kafea (*CancioneroVasco I*, 23)
- c) Ergela da jende hori, etajite *txarrekoa* (J. Etchepare, *Buruxkak*, 126)

d) *Sudur handiko* gizona (Elissamburu, *Piarres. Adame*, 30)

Badira, noski, *-tako* daramaten zenbait adibide ekialdeko testuetan, Haraneder-en testuetan batipat:

- (6) a) *...aire handitako* andre bat (Laphitz *Bi saindu...*, 55)
 b) *Fede apurretakoa*, fidantza gutitakoa (Axular, 179)
 c) Gauza aski *mengoa handitakoa* da (Duvoisin, *Laborantzaco liburua*, 311)
 d) Aurkiturik, bada, perla bat *balio handitakoa* (Haraneder, Harriet, *Iesu-Christo gure iaunaren Testament berria*, 32)
 e) Ez baidut nihor enekien hain *gogo berdinetako denik* (Haraneder, Harriet, *Iesu-Christo gure Jaunaren Testament berria*, 403)
 f) (...) *usain onetako* zur mota guziak (Haraneder, Harriet, *Iesu-Christo gure iaunaren Testament berria*, 546)

Baina, hala ere, erabilera hau ez da erabatekoa ekialdeko testuetan, *-ko* ere erabiltzen baitute. Hegoaldean, berriz, hau da ia erabatekoa.

c. Zenbatzailea + izena (+ izenondoa) + *-ko*

Zenbatzaileak zehaztuak edo zehaztugabeak izan daitezke; oinarriko izena, berriz, adina, prezioa, neurria, pisua, tamainoa eta denbora adierazten duena izan ohi da gehienbat.

* Zenbatzaile zehaztugabeekin:

OEHko corpus osoko adibide guztiak begiratu ostean, honako ondorio hauetara iritsi gara:

● *gutxi/guti/gitxi*:

gutxi + *-ko*: corpusean 72 adibide ageri dira. Hona batzuk:

- (7) a) *Ajola gutxiko* gauza zalakoan edo, ahaztu, ta besteak etzion ekarri (Oskillaso, *Kurloiak*, 095)
 b) *Poli itz gutxiko mutilla* zan (Anabitarte, *Poli*, 077)
 c) Baña zenbatere *neke gutxiko* egitekoa dan (Agirre Asteasukoa, *Eracusaldiak III* 360)
 d) *Fede gutxiko*, ta bu gabeko ama askok (Kardaberaz *Egercicioac III*, 362)

guti + *-ko*: guttira 18 adibide dira corpusekoak. Hona bat edo beste:

- (8) a) galdua geldituko ote zaran, *zentzu gutiko* bost birjiñak gelditu ziran eran (Mendiburu, *Lan Argitaragabeak I*, 373)
- b) Orduan laudaturenago da *deus gutiko xola*, jauregi edo palazio urreztatua baino (Pouvreau, *Imitacionea*, 070)
- c) Ongi *axola gutikoak* garela aithortzeko dugu ez denaz gezortzik gure tokietan (Duvoisin, *Laborantzaco liburua*, 293)

gitxi + *-ko*: corpusak 77 adibide ematen ditu guztira.

- (9) a) Medikua *berba gitxiko gizona* zan (Anabitarte, *Aprika-ko basamortuan*, 056)
- b) Ona emen, esan darue, *egin gitxiko santu* edo *santa* altaretan imini biar doguna (Moguel, *Confesino Ona*, 280)
- c) O ero *zentzu gitxikoa!* (V. Moguel, *Ipui onac*, 082)
- d) *Ganora gitxiko gizonai* esaten yeutsek ori (Orixe, *Tormesko itsu-mutilla*, 093)

guti + *-tako*: 19 adibide orotara.

- (10) a) Baina gure obra guziak hain *balio gutitako* dira non Jainkoaren aitzinean graziazik ezin merezi (Leizarraga, 049)
- b) Artha handi dugu *progotxu gabeko edo gutitako gauzen-tzat* (Chourio, *Jesu-Christoren Imitacionea*, 277)
- c) Ha fede aphurretakoa, *fidantza gutitakoa*, zergatik dudatu duk? (Axular, 087)

● **asko/anitz:**

asko + *-ko*: 12 dira cospuseko adibideak.

- (11) a) Erri atan bazan aberats bat *negozio askoko gizona*. Don Luzio eritxon (Bilbao *Ipuin barreka*, 099)
- b) (...) konfiantzaren faltarik ez du *diru askoko gizonak* (Txirrita, *Bertsok II*, 151)
- c) Jainkoaren auzi au, *aitzin-gibel askokoa* da, eta saiets guztietatik eldu nai zan diot (Villasante, *Kristau Fedearen Sustraiak. I Jainkoa*, 009)

asko + *-tako*: bakanak dira honela eraturako adibideak.

- (12) a) arkitzen dira, *kolore askotako Nabarria* jori ematen duten arrobi aberatsak (Iztueta, *Guipuzcoaco provinciaren condaira*, 055)

- b) *Itxura askotako gauza zan an* (Anabitarte, *Aprika--ko basamortuan*, 015)
- c) *Joko luzea ta diru askotakoa* (Añibarro, *Lora Sorta Espirituala*, 187)

anitz/ainitz + *-ko*: corpusean ez da ageri adibiderik.

anitz/ainitz + *-tako*: ez da ageri honelako adibiderik.

Ondorio gisa, beraz, esan daiteke zenbatzaile zehaztugabeekin *-ko* atzizki adjektibatzailea askoz erabiliagoa dela –179 adibide–, *-tako* baino –29 adibide inguru–.

* **Zenbatzaile zehaztuekin:**

Adina, neurria, prezioa, pisua, tamainoa eta denbora adierazten duten izenekin juntatu ohi dira gehienbat *-ko* / *-tako* formak. Ikus dezagun zein atzizki mota atxekitzen zaien eta zenbateko maiztasun erabilera duen atzizki horietako bakoitzak. Adibideak OEHko corpusetik jasoak dira, XIX. mendearen hasieratik honakoak.

● **Adina:**

-ko formarekin. 120 adibide inguru ageri dira.

- (13) a) *Berrogei ta bi urteko mutilla* zen; oraindik ezkongai, eta bakarrik bizi zen munduan (Izeta, *Dirua Galgarri*, 049)
- b) Batxin langosuak bere beñ baiño sarriago esan eutsan (...) *amazortzi urteko mutilak* eztabela *berrogei urteko mutil zaarrakaz* batu bear (Azkue, *Batxi Guzur*, 118)
- c) Nork farra egingo ez du (...) emakume bat apaintzen bada *emezortzi urteko neskatxa baten* eran? (Agirre Asteasukoa, *Eracusaldia II*, 092)
- d) Gaixotu zan *bederatzi urteko mutiltxo* ondo azi ta guraso onen semea (Moguel, *Confesioco ta Comunioco sacramentuen gañean...*, 215)
- e) Beti aurretik zijoan, (...), ta guk, *ogei urteko mutillak*, (...), ezin giñon jarraitu (D. Agirre, *Garoa*, 010)

-tako formarekin 6 adibide ditugu corpusean.

- (14) a) Han sal-erospenak, *hamabortz, hemezortzi urtetako gazteen gain doatzi* (J. Etchepare *Buruxkak*, 176)
- b) Hala zagolarik huna nun heldu zaion *hogoita bortz urtetako mutil gazte bat* (Zerbitzari, *Azkaine gure sorterrria*, 50)

● **Neurria:**

-ko formarekin. 33 adibide ageri dira corpusean.

- (15) a) *Amar kilometroko bide berri* bat egiten ari gara (Izeta *Diorua Galgarri*, 036)
- b) Batez ere, *bi metroko itsas-huntzi zoragarri* bat (Oskillaso, *Kurloiak*, 143)
- c) Bide orreitako *lau metroko zabalera* ori ezta ez onena ez berendiena, etzagun eta etzagun eztirean guztiena baiño (Akesolo, *Ipiña ta ipiñatarren barri*, 027)
- d) Ba'dira ondar-añoak *eun metroko goia* dutenak (Anabitar-te, *Aprika-ko basamortuan*, 008)
- e) *Berrogei erraldeko beia* erosteko aña diru etzuen noski berekin izango, baiñan (...) bazeuzkan (Mujika, *Pernando Amezketarra*, 037)
- f) Iru lagunek Ispasterren apostua egin eben, jango ebela goizik gauera *amar erraldeko txala*, nerau laugarren nintzala (Or ixte, *Euskaldunak*, 110)

-tako formarekin. Adibide bat bakarra:

- (16) a) Txirindulan etorri naiz oraintsu: aisa egiten da orrela *lau kilometrotako bidea* (Txillardegí, *Leturia*, 054)

● **Pisua:**

-ko formarekin. Nahikoa adibide ditugu.

- (17) a) Errosarioa bukatzearekin bat jarri zuan etxeko-andre gazteak maia zapi zuri batekin, onen erdian plater aundi bat, ertz batean *sei librako ogi erre-berria* (Zabala, *Gabon gau bat...*, 048)
- b) Donostiako plaza izanik garestienetako bat, egunik geienetan erosiko da bertan *zortzi edo amar librako azaburu bildua* sei edo zazpi koartoon (Iztueta, *Guipuzcoaco provinciaren condaira*, 155)
- c) Olako semiak mundura ekartzia baiño *lau librako ogiak* eitia be obe dok (San Martin, *Zirikadak*, 041)
- d) Jaietarako geukan *sei libreko oilarra..* etzinen aituko, ba, epaikari barik (Enbeita, *Bertsoak*, 178)

- e) Bainan, bertzaldian maileatzekotan, ez othe dautazu emanen lau liberako *ogi handi bat?* (Barbier, *Ipuinak*, 143)
- f) Luis hurbildu zitzaioten, ederki trufatu... eta berak harria galtzarrean bere tokirat eman, *bi liberako ogi bat* bezen aise! (Zerbitzari, *Azkaine gure sorterria*, 103)
- g) *Lau liberako haurño bat*, hots, egun goizean... (Lafitte, *Murtuts eta bertze*, 117)

-*tako* formarekin 2 adibide soilik.

- (18) a) Oillar bat banizun nik *zazpi kilotako* Margaitaren ixilik zureki jateko (Laplace, *Xikito Xikito Xikitokan*, 003)
- b) Badira uzkaldirat gizentzen direnak eta *hogei eta bost liberatoko buztanak* dutienak (Inchauspe, *Diálogos*, 072)

● **Balioa:**

-*ko* formarekin:

- (19) a) Doi doia burua makurtzen duela: (...) emozue Marianari *hогоi liberako paper bat*, eta ez bertzerik (Barbier, *Supazter xokoan*, 090)
- b) Han nuen beraz nere panpina, paparoa zabalik, *berrogoi-ta hamar liberako galtzerki-sedak* zangoetan (...), besoak sorbaldetarik beheraxago doi doia kukutuak (Barbier, *Supazter xokoan*, 907)

● **Denbora:**

-*ko* formarekin. Hona corpusean bildutako adibide batzuk:

- (20) a) Ordun *iru orduko tartea* eman nion Santa Kruzi, ta errenditu zan, firmatuko zula (Orixe, *Santa Cruz apaiza*, 116)
- b) azkenik agerian, (...): arrapatzen zutenetik bi *orduko beta* emateko, ondo iltzeko prestatu zedin.(Orixe, *Santa Cruz apaiza*, 090)
- c) *Bi orduko aldapan* jendea erromes, gurutza bizkarrean ta kateak narres (S. Mitxelena, *Arantzazu*, 119)
- d) *Zortzi orduko neurri ori* lanbide guztietarako, egokia eteda? (Eguzkitza, *Gizarte-Auzia*, 032)
- e) lan batzuk besteak baño askozaz gogor eta neketsuagoak dira-ta, guztiei *zortzi orduko muga bardiña* ipintea egoki

dan ala ez, auzira ekarri ta eztabaidan erabilli leiken arazoa da (Eguzkitza, *Gizarte-Auzia*, 032)

-*tako* formarekin. Adibide bat bakarra aurkitu dugu corpusean:

- (21) ardura eta neurritz guti jatea hobe da *hainitz ordutako barur hersiagiak* diren baino (Pouvreau, *Philotea*, 320)

Oharra: Lantxo honetan, azpiegiturako *d(it)uen/z(it)uen*-en baliokide diren heinean aztertu ditugu *-ko* / *-tako* atzizki adjektibatzaileak.

Azpian inesiboa duten denborazko izenlagunak sortzeko erabiltzen diren *-ko* / *-tako* kasu markak bestelakoak dira eta ez dira hemen aztertzeoak.

Labur bilduz: adina, neurria, pisua, balioa eta denbora adierazten duten izen multzoekin: *-ko* 215 bat aldiz eta / *-tako* 11 aldiz bakarrik agertu zaigu azken bi mendeotako testuetan.

Hemen ez ditugu jaso *kopurua* adierazten duten *lau hankako* / *lau zangotako mahaina* bezalako beste hainbat adibide, baina horietan ere *-ko* formaren aldeko joera oso nabaria da.

Andorioa: *-dun* atzizkiaren eta Bahuvrīhi elkarketaren erabilerak al-bora utziz, *-ko* / *-tako* bi forma hauen arteko aukera, euskalki guzietako idazleetan, azken mende honetan behintzat, zein aldetakoa izan den garbi ikusten da: *-ko* izan da usuen erabilia.

-ko atzizki forma da, beraz, hobesten dena, nahiz zenbatzaile zehaztua nahiz zehaztugabea daramaten sintagmetan, baita izen hutsez nahiz izenaz + izenondoaz osatutakoetan ere.

I.5. BETIKO / BETIRAKO

Betiko da batasunerako hobestekoa

Betiko/betirako, bi forma hauen artean zein da hobetsi beharrekoa: *betiko* ala *betirako*?

Ikus dezagun pausuz-pausu *beti*' aditzondoak zein gramatika funtzio betetzen dituen eta zein kasu marka har dezakeen funtzio bakoitzeko:

1. *Beti*, eta, hau bezala, *atzo*, *etzi*, *sekula*, *gaur*, *bihar*, *herenegun*, *behin*, *luzaro*, e.a. denbora adierazten duten aditzondoak dira berez. Eta, aditzondo diren neurrian, ez dute deklinabide atzizkirik hartzen:

- (1) a) *beti* da on hizkuntzak jakitea
- b) *etzi* izango da Euskaltzaindiaren bilera
- c) *sekula* ez dabil hori gaizki esaka

2. Baina, batzuetan, denborazko aditzondo hauek izenlagun funtzioa ere bete dezakete. Hori *nongo/noizko* denborazko genitiboa marikatzen dutenean gertatzen da:

- (2) a) *betiko leloa* kantatzen dabil hori
- b) *betiko ametsa* du horrek buruan
- c) *gaurko negarra biharko poz* bihurtuko ahal da

Kasu honetan, ikusten denez, *aditzondo-oinarria* + *ko* forma erabiltzen da. Hori izan da euskalki guzietako literatur testuetan erabat erabili izan den forma bakarra.

(3) *Betiko itoginak* arria zulatu, ta aldi luzeak guztia aztu. (Refranes y Sentencias 16).

(4) Mañasi ona, (...), ta bere *betiko adiskide Josepa*. (D. Agirre, Kresala, 23).

(5) Lurreko onra eta izanak ezer ez dirala *betikoen* aldean. (Agirre Asteasukoa, *Erakusaldiak I*, 619).

(6) Hego-alde lehorrak ez zuen gehiegi kilikatzen. *Betiko eguzkiak* gogait eragiten zion. (Mitxelenaren Idazlan Hautatuak, 273).

(7) Ene *bethiko errana* da, abereak usuegi erabiltzen ditugula lurrean (Duvoisin *Laborantzako liburua*, 153).

(8) Ez dela hemen gure *bethiko egoitza* (Lapeyre 22)

(9) *Bethiko tenorean*, kax, kax, kax, athean. (...). *Bethiko eskale xaharra* zen berriz ere (Barbier, *Légendes du Pays Basque*, 131)

(10) Hitz hartu nintzan ene *betiko lagun* Lorentzo Tolosarekin. (Xalbador, *Odolaren mintzoa*, 35)

(11) Jinkoak adelatzen deriküla, mündia ürhentü datianeko, *bethiko pausia* (Belapeyre II, 8)

(12) Barnia huntsa zian eta *betiko irrigüra gozua* jarriki zeron (Constantin, 36)

3. Beste batzuetan, berriz, aditzondo horiek adizlagun bihur daitezke. Oinarriztat adlatiboa duen *norako/noizko* (*noizerako*, *noizkorako*) kasu destinatiboa adierazten dutenean ageri dira horrelako aditzondoak.

Baina, zein kasu marka edo atzizki erantsi behar zaio aditzondo bati, aditzondo hori kasu destinatiboa adieraziko duen adizlagun bihurtarazteko: *-ko* ala *-rako*?

Auzi hau hobeto argitzeko, egin ditzagun bi sail denborazko aditzondo horiekin. Bi eratakoak izan daitezke: a) kontsonantez bukatutakoak, eta b) bokalez bukatutakoak.

a) Kontsonantez bukatzen direnek *-ko* kasu marka hartu izan dute eta hartzen dute beti, dudarik gabe, adibideotan ikus daitekeenez:

(7) adiskide, ze asmo duk *biharko*?

(8) *gaurko* hemen izango zela esan zuen

(9) *herenegungo zegoen* iragarria eguraldiaren aldaketa

Entzuten dira, hala ere, noizbehinka *noizkorako*, *biharkorako*, *gaurkorako* bezalako formak. Horrelakoez zer esan? Bi kasu desberdin gerta daitezke:

a) *noizko*, *biharko*, *gaurko* formen ordainetan erabiltzea, hots, *-ko* atzizki formaren ordez *-korako* erabiltzea. Horrela izanez gero, erabilera hori gaitzestekoa da, eransten zaion *-rako* atzizki forma hori aurrean duen *-ko* atzizkiaren errepika besterik ez baita.

b) *noizko*, *biharko*, *gaurko*, e.a. bezalako izenlagunek --hauek, gorako 2.ean esan dugunez, izenlagun ere izan baitaitezke--, ondoren duten kasu destinatiboko izen multzoaren elipsia eginez gero, horrek daraman *-rako* atzizkia ere bere gain hartzen dute, ondoko adibideak erakusten digun bezala:

(10) – *Noizko otordurako* dituzu jaki horiek? *Biharko otordurako*?

– Ez, *gaurkorako* < *gaurko* (otordu)*rako*.

Honela sortutako *noizkorako*, *biharkorako*, *gaurkorako*, e.a. bezalakoak oso jatorrak dira, birdeklinaketa eginez sortuak besterik ez baitira.

b) Bokalez bukatutakoekin besterik gertatzen da eta hor dago auzia, *-ko* eta *-rako* (*betiko/betirako* forma bi horietako zeinen alde ebatzi behar da auzia?, zein hobetsi behar da? Lehena, dudarik gabe. Hona arrazoiak:

1. Idazleen eta hiztunen usadioa lehen formaren aldekoa da.

Ekialdekoek, goi-nafarrera barnean dela, *betiko*-ren aldaera diren *betikoz/bethikotz/betikos* forma erabili dute beti.

Mendebaldekoek ere, Arrue izan ezik, *betiko* erabili izan dute XX. mendea arte. XX. mendekoak dira, berriak beraz, beste adibide guztiak.

Eta corpusean ageri diren idazleak hauexek dira: A. Labayen, Lizardi, D. Inza, B. Enbeita, Basarri, Berrondo, Txillardeggi eta Irazusta.

Bateko eta besteko erabileraren kopuruari bagagozkio, berriz, aztertu den corpusean azaldu direnak 700 adibide inguru dira *betiko*-renak; *betirako*-renak, aldiz, 40 besterik ez.

2. Usadioaz aparte, formaren aldetiko beste arrazoi bat ere badugu *betiko* forma hobesteko. Izan ere, kontsonantez amaitutakoetan beti *-ko* atzizkia erabiltzen bada *--gaurko, biharko, herenegungo...--*, eta bestelako fonetika-arrazoirik ez bada, bokalez bukatutakoekin zergatik erabili.-rako atzizki forma hori denborazko aditzondoak egiteko?

● **Ondorioa:**

Idazleen erabilerari eta deklinabideko egituratze formalari begiratu-ta, garbi dago *betirako* ez, baina *betiko* dela forma egokia eta *aditzondo*a + *ko* forma dela hobetsi beharrekoa. Hortaz, *gaurko, biharko...* bezalaxe, *atzoko, etziko, sekulako, luzaroko*, e.a. bezalako formak dira aditzondoentzako hobesten direnak.

I.6. ORDUAK NOLA ESAN

Zalantzak izaten ditugu askotan ordua esaterakoan. Modu honetakoak izan ohi dira zalantzok:

1. Artikulua eta plural marka orduari ala ondorengoari erantsi. Hots:

- (1) Hamabi ta laurdenak

ala

- (2) Hamabiak eta laurden

esan.

2. Kasu-marka daramatenean ere sortzen dira zalantzak batzuetan:

- (3) Hamarrak eta hogeietan

ala

- (4) Hamarrak eta hogeian

3. *Gutxi* erabili behar dugunean, nola esan:

- (5) Hamarrak hamar gutxitan

ala

- (6) Hamarrak hamar gutxiagotan

Hain zuzen, berrikitan argitaratu den *Euskal Gramatika Laburra* liburuan aukeran ematen dira forma hauek guztiak.

Komunztadura-zalantzak ditugu azkenik: *ordu bata*-k komunztadura singularra ala plurala eskatzen du, batez ere 'ordua gehi x minutu' esan nahi denean?

Proposamen zehatzagoren bat egin nahian, literaturako erabilera OEHko corpusetik bildua aztertu ondoren, ondorio hauek atera daitezke:

1. Orduak adierazteko, orduaren zenbakia eta plural marka erabiltzen da, besterik gabe, Hegoaldean, eta Iparraldean ere bai batzuetan:

(7) bederatziak aldean joan zen Bernardatxo berriz ere arkaitzera (Goñi)

(8) lanak egitera etorri nintzen bostak aldean, bazkalduta (Mattin)

(9) Goizeko zortziak hirian (Barbier)

Iparraldean ohizkoena *oren* izena ere esatea da; Hegoaldeko autore bat edo bestegan ere aurki daiteke *ordu* izena:

(10) Hamar orenak yoiteko hinkan (M. Elissamburu)

(11) biharamuneko eguna goizeko bederatzi orenak arte (Joannateguy)

(12) arratsaldeko bi orenak alderat itzuli ginen elizarat (Zerbitzari)

(13) Goiz guziez, ahal zueno, lau orenetako jaikia (Hiriart-Urruty)

(14) biltzen ziran aurrak elizara goizeko zortzi ordu ta laurdenetan (Argi Done laburra)

(15) goizeko zortzi orduetatik illunabarrerañoeko guztian (Iztueta)

Hala agertzen da batzuetan ondoren minutuak adierazten direnean ere:

(16) Hamar orenak eta hogoi eta bi minuta ziren (M. Elissamburu)

Ordubata-ren kasuan, Bizkaialdean *ordu bata* dira nagusitzen da; Erdialdean eta Ekialdean *ordu bata / oren bata da*.

2. *Erdia* adierazteko ere bi joera nagusi ikus ditzakegu: artikulua eta plural marka *erdi* osagaiari bakarrik eransten dion Hegoaldekoa (eta

honek emendiozko juntagailua *t'* itxuran idaztea dakar berarekin gehienetan, *ta* forma laburtuan ere bai tarteka)eta Iparraldeko autore batzuetan ere ikus daitekeena:

- (17) Hamar *t'*erdiak dira (Mitxelena)
- (18) Ostera oeratu ta sei *t'*erditarako jeiki, bederatzi *t'*erditan gosaria ontziko guztieri, zer janarekin (Anabitarte)
- (19) Ordubi *t'*erdietan arpoia sartuta (Arrantzaleen bizitza)
- (20) Lau ta erdiak edo bostetan irten zen Aizarnatik (Uztapide)
- (21) Eguerdiko amabi ta erdietarako an ikusi zegikezan (F. Bilbao)

Iparraldean, plural marka orduari ere eransten diote; *erdi* batzuetan singularrean ageri da (22) - (23), pluralean beste batzuetan (26) - (27):

- (22) Bederatziak eta erdia, elizako ezkilatik (J. Etxepare)
- (23) Hiruak eta erdia ditake (J. Etxepare)
- (24) Zortziak eta erditako diat galdea (J.B. Etxepare)
- (25) seiak eta erditan ardiesten dute plazan sartzea (Zubiri)
- (26) Argitu-eta, zazpiak eta erdiak ondoxean jo du komisarioak etxean sartzeko (Hiriart-Urruty)
- (27) Eta jadanik hamekak eta erdiak hurbiltzen ari! (Barbier)

Atlas-erako egin diren galdeketetan ere, Iparraldean, erantzun nagusia *lauaketerdiak* da, baina horren ondoan *lauaketerdia*, eta bakanago *lau eta erdiak* ere aurki dezakegu.

Absolutibo kasua ez bestelakoren bat hartzean, ordea, badirudi beti plurala ageri dela (*erditan*). Proposamena, beraz, plural marka bi osagaiei eranstea litzateke: *seiak eta erdiak*.

3. *Eta laurden* esateko, berriz, zalantza nagusia artikulua orduari eta laurdenari, biei, erantsi ala laurdenari bakarrik erantsi bada, hara nola jokatu duten gure idazleek. Hegoaldekoek, *erdi*-rekin bezalaxe, azkenean bakarrik ematen dute plural marka:

- (28) Ilunabarrean, berriz, 8 eta laurdenetatik 9 *t'*erdietara, jai eta aste (Mitxelena)
- (29) Eguerdikoa, 12 eta laurdenetatik ordubietara izaten da astegunez (Mitxelena)
- (30) 8 ta laurdenetan (Argi Done Laburra)

(31) Hamabi ta laurdenetan (Oskillaso)

Iparraldekoek, bietan ezartzen dute plurala, edo ordua adierazten duen zenbatzailean bakarrik:

(32) arratsaldeko hiruak eta laurdenetarik, bortzak eta laurden iri arte (Hiriart-Urruty)

4. Hurrengo ordurako zenbat falta den adierazteko, berriz, gehienetan *gutxi* aurki daiteke:

(33) Zer tenore da orai? Bederatziak hogoita-bortz guti! (J.B. Etchepare)

(34) Eguerdi laurden guti zen (Barbier)

(35) Bostak laurden gutxitako pronto nengoela joan egin da (Anabitarte)

(36) Eguardiko amabiak laurden gutxitan illargitik praille bat bostako baluteke (G. Mujica)

(37) Gero, seirak amar gutxi zirala, Mirenen etxera jo dut (Txillar-degi)

(38) Amarrak amar gutxi ziran da emen nengon sukaldian (Uztapide)

Gutxiago ere aurki daitekeen arren; autore berak bi formak erabilteza ere gertatu izan da:

(39) Goizeko bostak laurden gutxiagotan (Anabitarte)

(40) Amarrak laurden gutxigo (Labaien)

Atlas-erako egindako galdeketa ere hauxe ageri da: *gutxi* / *guti* Erdialdean eta Ekialdean, *gutxiago* Mendebaldean.

5. Komunztadurari dagokionez, *ordu bata da* esango dugu, baina gainerakoetan, jakina, pluralean egingo da komunztadura: *hirurak dira* etab.

Zalantzak, *ordu bata* gehi 'x minutu' adieraztean sortzen zaizkigu. Nola egin komunztadura? OEH-ko adibidetegiak ez du gehiegi laguntzen, bi adibide baitakartza:

(41) ordu bata t'erdixak baño eztozak (J. San Martin, *Zirikadak*)

(42) zelan ordu bata t'erdixak! (Oskillaso, *Kurloiak*)

Datu hauek ikusirik, batzordeak zenbait gomendio aurkeztu zituen Leioako biltzarrean. Gomendio horiek, ordea, askotan bikoitzak ziren, bi

modu uzten ziren aukeran. Hori zela eta, batasunerako eskea egin zitzaion batzordeari, forma bakarra gomenda zezala, alegia. Eskeari jaramon eginez, orduak emateko molde bakarra gomendatzen ahalegindu da batzordea, Leioan aurkeztu zen txostena aldatuz.

1. *Orduak adierazteko*

Aski da dagokion zenbatzaileari artikulua eta plural marka eranstea; *ordubata* da salbuespena, jakina. Beraz:

ordu bata da

ordu biak dira

hirurak dira....

Iparaldean oren bata, bi orenak/biak, hiru orenak/hirurak...

Eta kasu-markak eranstea:

ordu batean / oren batean

ordu bateko mezatara joango da / oren bateko mezatara joanen da

ordu bietan / bi orenetan / bietan

hiruretan / hiru orenetan...

Bizkaian *ordubatean* "ordubete barru" izan arren, zabalduena delako gomendatzen da batasunerako *ordubatean*.

2. *Erdia eta laurdena adierazteko*

a) **Erdia adierazteko:**

Pluraleko marka bigarren osagaien bakarrik ezartzea gomendatzen da batasunerako, hau da,

hiru eta erdiak

hiru eta erdietan

bost eta erdiak

bost eta erdietan

Oren ezartzen denean, berriz, —Iparaldean maiz egiten den bezala—, bi osagaietan emango da pluraleko marka:

— hiru orenak eta erdiak

— hiru orenak eta erdietan

Idazkerari dagokionez, *t'ardi* da Hegoaldean erabat hedatua; Iparraldean, ordea, *eta* idazteko ohitura dago, eta oraingo erabileran *et'ardi* ere arrunta da. Horiek horrela, batasuna *eta*-ren bidetik egin behar dela uste du batzordeak. Ahoskerari dagokionez, bakoitzak bere euskalkiko ohitura gorde beza.

b) **Laurdena adierazteko:**

Orain arte esanaren arabera, bi lekutan ager daiteke pluraleko marka, lehen osagaian ed bigarrenan:

- ordua + *erdiak*: sei eta erdiak
- ordua + *-ak* + minutuak: seiak eta hamar

Bikoiztasun hori bera erakusten dute euskalkiek laurdena adierazterakoan: euskalki batzuetan 'ordua + *laurdenak*' esaten duten bitartean, beste batzuetan 'ordua + *-ak* + *laurden*' aukera egin dute (pluraleko marka bietan ezartzen duten lekuak ere ez dira falta, seiak eta laurdenak esanez). Zaila egin zaio batzordeari forma bakarra gomendatzea; beraz, sisteman kokatzen diren bi formak libre uztea erabaki zuen batzordeak. Hortaz, *laurden*, *erdi* bezala erabiltzen den lekuetan,

hiru eta laurdenak

esango dute. Minutuen arabera erabiltzen dutenetan, ostera,

hirurak eta laurden

Biak ematen ditu ontzat batasunerako batzordeak.

3. **Zenbat minutu gutxi adierazteko**

Puntu honetan, *gutxi/guti* eta *gutiago*, biak onartzea proposatzen du batzordeak. Nolanahi ere, gogorarazi nahi du *gutxi/guti* dela hedatuena:

hamarrak hamar gutxi dira / hamarrak hamar gutxiago dira
bostak laurden gutxitan / bostak laurden gutxiagotan

4. **Zenbat minutu gehiago adierazteko**

Ordua gehi zenbat minutu igaro diren adierazteko, erabilerak erabilera, batzordeak kasu-marka singularrean ematea gomendatzen du:

seiak eta bostean elkartuko gara
hamarrak eta hamarrean

laurak eta hogeian

“Ordu bata ta berrogeian” (Euskal Jokoak)

5. *Ordua zenbaki bidez adierazi nahi denean*

Ordua zenbaki bidez adierazi nahi denerako honako gomendioak ematen ditu Gramatika batzordeak:

a) Tauletan zenbaki, xifra hutsak ezarri, kasu-markarik gabe. Bilbotik Donostiarako autobusen irteera-orduak, esaterako, honela adieraz daitezke:

09:00

10:15

12:30

Edo denda bat zein ordutatik zein ordutara dagoen zabalik:

goizetan 10:00 - 13:30

arratsaldetan 16:00 - 19:30

b) Kasu-marka erantsi nahi denean, aukera bat baino gehiago egon daiteke: kasu-marka soila erantsi, beti pluralari dagokion forma erantsi, edo kasuan-kasuan dagokiona ezarri. Hurrenez hurren:

15:05n

15:05etan

15:05ean

Batzordearen iritziz, egokia da orduak esateko eman diren gomendioak zenbakietan ere betetzea. Hortaz, orduetarako pluraleko kasu-marka ezarriko zaie, eta minutuei singularrekoa (behar denean lotura bokala erantsiz):

15:00etan

15:00etara/15:00ak arte

15:00etatik

15:01ean

15:01era/15:01 arte

15:01etik

15:02an

15:02ra

15:02tik

15:03an

15:03ra

15:03tik

15:04an

15:04ra

15:04tik

15:05ean

15:05era

15:05etik

15:15ean

15:15era

15:15etik

15:30ean

15:30era

15:30etik

c) Irakurri, berriz, xifra horiek bere horretan irakurtzeko tradizio-rik eza kontuan harturik, hizkera arruntan, egunerokoan (irradi, telebis-ta, etabarretan), honela irakurtzea gomendatzen dugu:

arratsaldeko hiruretan

arratsaldeko hirurak arte

arratsaldeko hirurak eta bostean
arratsaldeko hiru(rak) eta laurdenetan

Era berean, erabilera informalean, 00:00, *gaueko* nahiz *gauerdiko hamabiak* irakurriko dugu. Halaber, 00:30, *gauerditan edo gaueko hamabi eta erdietan*, e.a.

Erabilera formalagoetan, ordea, honela irakur daitezke, zenbakien arteko bi puntuen ordeztasun ahoskatuz:

hamabostetan
hamabostak eta bostean
hamabostak eta hamabostean
hamabostak eta hogeita hamarrean
zero orduan / orenean
zero ordua / orena eta hogeita hamarrean

d) Azkenik, erdibideko erabilerak ere ikusten ditugu behin baino gehiagotan, batez ere egitarau, kartel eta horrelakoetan: hots, orduak hamabika kontatuak *goizeko*, *arratsaldeko*, *arratseko* nahiz *gaueko* erantsiz. Hala egin nahi denean, honela idaztea gomendatzen du batzordeak:

goizeko 10etan
arratsaldeko 5etan
goizeko 11,30etan / goizeko 11 eta erdietan
iluntzeko 8etatik 11ak arte

I.7. DATA NOLA ADIERAZI

Leku batean baino gehiagotan jaso den puntua da, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak I* liburuan; HABEk argitaraturiko *Hizkuntza Zuzen Erabiltzeko Arau eta Proposamen-bilduma* izeneko liburuan...

Hor aipatzen direnen artean, hedatuena eta erabiliena honako hauek dira:

Durango(n), 1983ko martxoaren 7a(n)
Durango(n), 1983ko martxoak 7

Dena den, bi horien artean ere, lehena da orain arte gehien erabili dena, bai *-n* kasu-marka leku izenari eta egunari ezarriaz, bai kasu-markarik gabe. Hori da, beraz, batez ere gomendatzen duguna:

Durango(n), 1983ko martxoaren 7an
Durango, 1983ko martxoaren 7a

Zenbaki bidez adierazteko, berriz:

1983/03/07

nahiz

1983-03-07

Eta era berean:

1983-03-07ko *Euskaldunon Egunkaria*-n

Hilabetea eta eguna bakarrik adierazi nahi denean, ostera, bi aukera ditugula esan ohi da:

urtarrilaren 20a

urtarrilak 20

Gehiago zehaztu beharko litzateke, ordea, ez baitira beti biak aukeran izaten. *Urtarrilak 20* egitura, kasu-marka agerikorik eskatzen ez duenean erabil daiteke, beste zerbaiten aposizioan doanean esaterako:

Datorren ostegunean, urtarrilak 20, bilduko da epaimahaia

‘urtarrilak 20 egun dituela’ edo horren antzeko egituraren laburpena genuke, azken batean. Baina kasu-markaren bat ezarri behar zaionean ezin dugu egitura hau erabili. Okerrak dira, beraz, ondokoak:

*Hilak 20 eta 27an, bestalde, Txontxongilo taldeak txikienentzako “Erreka Mari” eta “Altxor bat patrikan” emango du

*Otsailak 24tik 27 arte izango da ikastaroa

*Datorren otsailak 14 egingo dugu bilera

Horrela behar lukete:

Hilaren 20an eta 27an

Otsailaren 24tik 27 arte

Datorren otsailaren 14an

Honek guztiak testuan zehar urtea, hilabetea eta eguna adierazi nahi denerako ere balio du, jakina. Goian aipatu ditugun aukeretatik forma bakarra geratzen zaigu orduan:

1993ko martxoaren 7a egun handia izango da guztiontzat

Jardunaldiak Bilbon, 1994ko urtarrilaren 5etik 7ra izango dira

Azkenik, aposizioetan, hiru modutara eman daiteke asteko zein egun den:

martxoaren 7an, osteguna / ostegunean / ostegunarekin

Azken bolada honetan asko hedatu den arren, ez da gramatikala ondorengoa:

*martxoaren 7an, ostegunez, ezkonduko dira

I.8. ONGI ETORRI!

<p>Ongi etorri! Ondo ibili! Ondo lo egin! Zaretela ongi etorriak! Ongi etorria eman digu Ongi etorri gartsúa eman digu</p>

Inori, bati nahiz gehiagori, oles egiterakoan horrela esan izan da beti, partizipioa mugatu gabe. Berriro esan: oles egiterakoan. Hala urrundik etorria kalean ikustean edo etxean hartzean edo aireportuan besarkatzean *Ongi etorri!* esan izan zaio beti, ez *Ongi etorria!*. Ez dugu oraintsu arte euskal literatura osoan horrelako alerik aurkitzen: *Ongi etorria!* edo *Ongi etorriak!*. Hauek bart arratsekoak dira gure artean eta bistan da gainera nola eta zergatik sortuak: gazteleraz bezala “bienvenido! bienvenidos!” singularra eta plurala bereiziz esanez gero, hobeto esana dagoelakoan. Euskarak ez du horrelako bereizkuntzarik egin izan eta beti mugatu gabe esan du.

Gure artean sortua dela ohitura berri hori esan dugu eta hori esatean Hegoaldean dela sortu esan nahi dugu eta duela urte gutxi, gainera, nahiz gero denbora gutxian indar handiaz zabaldu den. Hegoaldean bertan ere ez da sortu eta zabaldu herriko hiztun sotilen artean, baizik idazle, hizlari, esatari, kazetari eta maila bereko euskara landu, dotore, ikasia maite duen jende artean, eta uste okerreko hobe beharrez gainera, konturatu gabe erdarakada itzala sartzen zutela eta euskaraz esan inoiz ez eta idatzi gutxitan egin zena. Herri xeheak, ordea, oraindik ere kalean egunoro *Ongi etorri!* esaten jarraitzen du.

Horixe bera erakusten digu *Orotariko Euskal Hiztegia-k*. Ehun exenplu baino gehiagotik bospasei bakarrik dira hemen ematen dugun dotriaren kontra partizipioa mugatua daramatenak eta guziak azken hogeitabost urte hauetako idazleenak dira, eta guziak hegoaldekoenak gainera.

Iparraldean ez baitituzte gauzak aldatu. Han betiko aztura atxiki dute eta betikoa zein den jakiteko aski da Ziburuko Etxeberriren *Ma-*

nual debozinezkoa zabaltzea; zazpi lerrotan barrena (2301-2308) bost bider oihukarazten dio poetak Aita Eternoari *Ungi ethorri*, dohatsuen tropelak zeruko ateetara iristen ikustean:

- (1) “Ungi ethorri, ungi ethorri, diozkete miletan
 O arima dohatsuak lekhu saindu hunetan.
 Ungi ethorri, fidel eta adiskide maiteak
 Eta ene Semearen ordenantzak gordeak.
 Ungi ethorri goiz eta arrats guri gomendatuak
 Eta urrikariz biluz gorriak beztituak.
 Ungi ethorri bihotz simple malezia gabeak
 Eta munduko plazeren oinez zapatzaileak” (Etxeberri, *Manual Debozinezkoa*)

Etxahunek bere “khantoretan” honela dio hiruzpalau aldiz:

- (2) a) “hunki jin ziradela, prima anderia” (66)
 b) “hunki jin hizala” (91)
 c) “ukhen zünin ”hunki-jin“” (104)
 d) Eta hunki-jin erran orde

Eta gerokoek ere lege hori atxiki dutelako testigantza batzuk hona hemen. Denbora gutxian hiruzpalau aldiz entzun ahal izan dugu Euskaltzainburua, han eta hemen egin izan dituen mintzaldien hastean, *Ongi etorri!* soilki eta naturalki esaten, beti hala esan duenak eta bestela esaten ez dakienak bezala. Halaber duela bi urte, Oihenarten sortzearen laugarren mendeurreneko Biltzarrari hasiera ematerakoan, Mauleko auzapez jauna entzun genuen han bildu guzoi *Unki jin!* esaten eta Haritschelhar jauna, hari egin zion erantzun mintzaldian *Onki jin!* errepikatzen. Berebat askok dugu oraindik gogoan, duela hogeita hamar urte edo, Mitxelena jauna eta beste hiruzpalau lagun uda batean Erronkarira joan zirelarik, han oraindik bizi ziren eta euskaraz zekiten amonaxo bakanen ahotik hiltzear zegoen erronkarieraren azken aztarrenak biltzera, nola harriduraz ikasi genuen artean zer zen ez genekien *Unki xin!* gozo batez hartu zituztela.

Duela bizpahiru urte Gipuzkoako herri bateko zenbait hormatan pintaketa batzuk agertu ziren, gazetariak kontatu zigutenez, herritik kanpo espetxean urte mordoxka egindako bati ongi etorria emanez honela: *Ongi etorri!*

Bai, “ongi etorria” emanez *Ongi etorri!* esan. Hori ongi esana dago. Ez baita ukatzen *ongi etorri*-k, beste partizipiozko perpaus askok bezala, izen bihurtu eta mugatzailea hartzen badu, esan daitekeela: “ongi etorria eman digu”, duela hilabete Euskaltzainburuak Bilbon Espainiako beste

Akademiburu guziei esan zien bezala: “ongi etorri anaikorrena bidaltzen diet...”. Ezta ere ukatzen, beste partizipio asko bezala, izan aditzaren predikatu mugatu bihurtu eta honela esan daitekeela:

- (2) a) zarela ongi etorria!
- b) zaretela ongi etorriak!
- c) orain etxetik aldegin dute, baina egunen batean berriz etxeratzten badira, ONGI ETORRIAK izango dira.

Ohar, haatik, Etxahunek kasu honetan ere mugatu gabe “hunki jin ziradela” esan duela.

Ez gara horietaz ari, beste honetaz baizik, lantxo honen hasieran esan dugun bezala: inon bilduei oles edo agur egiterakoan, oihu edo deiki gisa erabiltzerakoan, esapide hori mugatzaileaz jazteko joera berriaz. Erabilera hori da auzitan ipintzen duguna eta mugatugabea gomendatzen duguna. Bi arrazoigatik batez ere: batetik, orain arte sekula esan ez delako, eta bestetik, orain ere Iparraldekoek inoiz esaten ez dutelako, ezeta Hegoaldeko herri xeheak ere. Hortaz hobe dugu orain arte bezala *ongi etorri!* esaten jarraitu inori edo jendeari agur egitean, deiki gisa erabiltzean.

I.9. ZENBAIT ADITZEN ERREGIMENA

GONBIDATU (ad. du)

Gipuzk. & Bizk. 17 adib.:

“Afaitarako konbidaau ebalda fraile sermoilari bere dobozinoko santua” (T. Etxebarria, 231)

“Sanjuanetan konbidau ninduen” (J. San Martin, 232)

“Jabiak nindun gonbidatu” (Txirrita, 171)

“Neskeak bear dau amaiketakoagaz auzoak gonbidau” (E. Azkue, 96)

“Pitxar bat ardorekin gonbidatu zituen bi ganbeluak gizon onek” (Urruzuno, 118)

Nafar & Lap. (76 adib.):

“Gonbidatzen gaituzu zeruko ogi hunetarik jatera” (Materre, 8)

“Aingeruen kantuek gaituzte gonbidatzen” (Echeberri, 7)

“Gonbidatzen zaituztedan bitartean elkarri zor diozuen amorioaren geiagotik geiagora berretzera” (Pouvreau, 17)

“Jainkoaren graziak intzitatzen eta gonbidatzen du gure arima” (Haraneder, 45)

“Umeen bozek gonbidatzen haute ezagutzerat hire aita” (Larregi, 47)

“Elizak gonbidatzen gaitu” (J.B. Elissamburu, 131)

“Gonbidatzen zuen krakada egiterat” (Zalduby, 123)

“Ahaide gaztea bere lagunarekin mahainerat gonbidatu zuen” (Zerbitzari, 209)

Ondorioa:

Nahiz XVI - XVII. mendetik hona, anitz erabiliago den Iparraldean, Hegoaldean baino - GOMITA, GOMITATU formarekin gainera-

GONBIDATU aditzak NORK NOR erregimena darama beti

IGURIKI & IGURIKATU (ad. du & dio)

Naf.Lap. 118 adib.:

“Iguriki zinioen tormentan” (Echeberri, 7)

“Iguriki derautazu orai artean” (Materre, 8)

“Zer izanen da igurikitzen baderaut? Zer izanen da igurikitzen ez-paderaut” (Axular)

“Gaua denean iguriki behar diogu argiari” (Pouvreau, 17)

“Ez dut beraz bertzerik igurikitzen” (Haraneder, 45)

“Josepek ez zue argia iguriki” (Larregi, 47)

“Hanbat gaixto adixkidia: igurikatzen zutu zartaginak gure etxen” (Archu, 89)

“Adimenduak ez du iguriki urtheen adina” (Hiribarren 131)

“Hanbat urthez iguriki eta jasan zaitu” (Duvoisin, 127)

“Birden bizi bat oraino zuela igurikitzen” (Goyhetché, 123)

“Nik hemen igurikatuko zaitut” (Laphitz, 128)

“Luzarotxo bera igurikitzen berari begira egonta, Isabel agertu ziztaigun” (R.M. Azkue, 188)

“Aspaldian igurikatzen zuen untzi xahar hura” (Narbaitz, 274)

“Batak bestea igurikatzen zuten” (Mirande, 278)

Ondorioa:

IGURIKI forma guziz erabilia izan da Iparraldean. Behin batean Nork Nori edo Nork Zeri erregimena zeraman aditz honek, baina XVIII. mendetik hona, NORK NOR edo NORK ZER nagusitu da orotan. Hau da, beraz, batasunerako gomendatzen duguna.

IGURIKI DU

IGURIKATU forma aski berria da.

* * *

ITXOIN, (ad. dio & du)

Gip. 59 adib.:

“Arri itxoiten zagon bitartean” (V. Mokoroa, 121)

“Emen itxoingo ziotet bez gure gutillai” (M. Lekuona, 203)

“Itxoingo diegu guztiai” (A. Labayen, 200)

“Emen itxoingo diot” (N. Echaniz, 270)

“Plazan itxoingo dizutet” (J. Echaide, 255)

“An berari begira eta itxoiten zeuden” (D. Intza, 182)

Ondorioa:

ITXOIN forma Gipuzkoan baizik ez da aurkitzen eta hor ere XIX. mende bukaeran, euakara mintzatuan bereziki. NORK NORI erregimena darama beti, non ez den objekturik gabe gertatzen. Beraz:

Amari hemen itxoingo diot
Apur bat itxoingo dut

Ikus bada bestalde ITXARON forma.

ITXARON, ITXAROTEN, (ad. du & dio)

Bizk. 173 adib.:

“Zeren begira edo zer itxaroten egongo zara?” (Echeita, 159)

“Artzain txarragan, artalde onik ezin legike itxaron” (Enbeita, 226)

“Jainkoagan itxaroten dot bere kurutzia eruateko indarra” (J.A. Mogel, 71)

“Beragandik itxaroten dogu eskatuten doguna” (Astarloa, 67)

“Gelditu ziran ba bijak, bata bestiarit itxaroten” (Kirikiño, 157)

“Ez erritarren aldetik sari on bat itxaron” (Tx. Agirre, 100)

“Itxaron barik gizonai” (E. Azkue, 96)

Gip. 29 adib.:

“Hainbeste itxaron dut!” (Gaztelu, 248)

“Meza ondoan itxarongo dizut” (J. Echaide, 255)

“Alferrik itxaron dut” (Orixe, 176)

“Bi ordu itxaron behar izan genituan” (Oskillaso, 223)

Ondorioa:

ITXARON, aditza, Bizkaian ITXADON agertua eta Gipuzkoak ITXOIN bilakatua, Hegoaldeko idazkietan aurkitzen dugu, bai NORK NORI bait NORK ZER erregimenekin erabilia.

Euskara baturako proposatzen da bide beretik jarraitzea, hots, objektu biziduna badelarik: Itxaron dio eta beste kasuetan: Itxaron du.

<p>amari itxaron dio luzaroan itxaron du</p>
--

DEITU, DEITZEN (du & da, Ipar. eta dio, Hego.)

Bizk. 164 adib.:

“Asto bati deitu neike andria?” (J. San Martin, 232)

“Notarioari deituko deutsalagu” (F. Bilbao, 230)

“Deitu eutsa aitak txakurrari” (Erkiaga, 230)

“Osorik deitu ninduzun” (Gandiaga, 237)

“Deitu biar jako abere sendatzalliarri” (Uriarte, 101)

“Deitu eutsa Tramanak Manaziri” (Tx. Agirre, 161)

“Geuk be deitu daiogun txori orren antzera” (K. Enbeita, 149)

“Egongo nintzate luzaruago zubekaz deituko ezpanenduke elexako zereginak” (J.J. Mogel, 70)

“Deituko deutsal konfesore on bati” (J.A. Mogel, 59)

“Naiz ogizaleari deitu Begizuri” (Arrese Beitia, 97)

Gip. 433 adib.:

“Semearen izenaz deituko dizu” (G. Arrue, 116)

“Sendagileari deituko al diogu?” (T. Alzaga, 205)

“Zertara deitu nauzun” (M. Lekuona, 203)

“Ez neri izen itsusi ori deitu” (A. Labayen, 200)

“Deituko ditut lagun berriak” (M. Lasa, 249)

“Askotan deitu zituen munduko guziak bere erreinu berera” (Mendiburu, 33)

“Jaungoikoak deitu zaitu Kristaua bere fede santura” (Agirre Asteasu, 77)

“Deitu omen zituen abere guziak” (Iturriaga, 73)

“Jonasen seme, Simon zera, zuri Zefas, au da Pedro deituko zatzu” (Lardizabal, 111)

“Ribadeneirak deitu zion, soldadu txar zorakerizalea” (J.I. Arana, 114)

“Billera oni ederki leikioke deitu umillen billera” (Beobide, 112)

“Deitu zaidazu Joxe, soil soilik!” (A. Labayen, 271)

“Don Tomasi deitu bearko diogu Joxe Mari” (N. Echaniz, 270)

“Figura trixte deituko diote” (Berrondo, 266)

“Urrutizkinez deitu dit” (Txillardegui, 263)

“Ni ere deitu ninduten” (Anabitarte, 261)

“Altzolako jaunak deitu zun Beltran bere lengusua” (J. Echaide)
“Joxeri deitu zion” (Tx. Agirre)

“Deitu zioten Bernardotxori” (F. Goñi, 194)

“Ordez kariak batzar batera deituko zaituztegu” (Lizardi, 189)

“Andresen anai Simoni deitu zion Jesusek izengoitiz Arria, gero deitu zituen besteren batzuk eta aen artean Matheo” (Ubillos, 35)

“Donostiako urian bizi nintzala, deitu izan ninduen Madriltar gizon andizki batek” (Iztueta, 82)

Nafar. Lap. Zub. 233 adib.:

“Maria deitu zuen ixilikan esanez: Maisua or da ta deitzen zaitu” (Iraizoz, 183)

“Jainkoak deitu nindun bidetik aldegin nun, damurik” (Orixe, 176)

“Tribunalera deitu nazazu oiek gezurrak badira” (Txirrita, 164)

“Deitu zituen bertan eriak, itxeko guziak eta kontatu zien ekusi eta aditu zuena” (Mendiburu, 33)

“Zorteak deitu izan gintuen” (M. Etchamendy, 220)

“Telefonoz deitu zuten” (Oskillaso, 223)

“Sabarotz deitu zuten Uztaritzeko erreter” (M. Hiriart Urruty, 134)

“Horra non jende guziek deituko nauten dohatsua” (Joannategui, 130)

“Harmen hartzera deitu ninduen gazterik zorte etsaiak”, XXX, 125

“Janpiuarrek deitu zuen bere iloba” (M. Izeta, 224)

“Azkar deitu sendakina!” (F. Irigaray, 219)

“Egun batez, Euskaltzaindiak bere ganat deitu zuen idazle bikaina” (J. Etchepare, 214)

“Toki hau deituko dute Euskaldun Zerumendi” (Iratzeder, 208)

“Bekatu kapitalak komunki mortalak deitzen zazpiak” (Kat. Erronkari, 145, 147, 148)

“Horiek ere pastoral deitu zituzten” (J. Casenave, 281)

“Geley ektoplasma deitu zuen gizaki zenbaiten gorputzetik horrela atera eta hukigai ditekeen ekai hori” (Mirande, 278)

“Lehenago enekin izan dut Etxeberri deitu bat errotik euskalduna” (J. Etchepare, 277)

“Ez zen segur itsasontzi txarra Santiago deitu Karaka” (P. Narbaitz, 274)

“Abokat Pierris deitu zutut ene aintziniala jitea” (Astolasterrak, 92)

“Ni naiz deitu zaitudana. Nik deitu itut ene graziaz” (S. Pouvreau, 16)

“Hunetakotzat deitu zuen Noe zeritzan gizon bat” (Axular, 9)

Ondorioa:

Gaur arte dirauen tradizioari jarraikiz Iparraldean DEITU aditzaren erregimena NORK NOR izan da. Hegoaldean berriz, aditz berarekin NORK NORI nagusitu da.

Euskara batuan bi formak onartzekoak dira,

deitu du nahiz deitu dio

LAGUNDU, LAGUNTZEN (ad. dio & du Ipar., dio Hego.)

Bizk. 246 adib.:

“Izekok lagundu eion auzi orretan” (Echeita, 159)

“Ama euskarari bizi dan arte egin daiogun lagundu!” (B. Enbeita, 226)

“Pozik be lagunduko neuskio” (F. Bilbao, 230)

“Badaezpada mutiko onek lagundu begizu!” (Erkiaga, 229)

“Antiguako Amak lagundu dakigula!” (Tx. Agirre, 161)

“Neure Angeru Guardakoa lagundu egidazu!” (Mogel, 70) Gip. 412 adib.

“Arren ta arren, lagundu zadazute!” (V. Mokoroa, 121)

“Jaungoikoak lagunduko dizu ezegoki gabe eta ondo iritxi zaitean” (G. Arrue, 116)

“Itzulkizunak lagundu dezake jatorrizkoa obeki ulertzen” (Gaztelu, 248)

“Bear zalarik alkar lagundu” (Basarri, 245)

“Aurrak asi zaizkio piska bat lanian, lagunduko diote gauza ez darian” (Uztapide, 237)

“Ordu azkenaldikoan ari lagundu zion nere adiskide apaiz on batek” (Mendiburu, 33)

“Berak gau eta egun lagunduko dizu” (Agirre Asteasu, 75)

“Lagundu bear zaio beargilleari, ez ordea beinere jende alferrari!” (Iturriaga, 78)

Ipar. 163 adib.:

“Badakizu lagundu behar zatzaizkidala” (Materre, 8)

“Jainkoa heldu eta lagunduko zaiku” (Pouvreau, 16)

“Nor lagunduko zaika? - Nehork erranagatik ezetz, etzaizula lagunduko, eztuzu sinesten” (Axular, 9)

“Lagundu nauzu graziaz, lagun zakizkit konplitzeko behar den indar guziaz!” (Gasteluçar, 12)

“Behar dugu guziek elkar lagundu” (Chourio, 25)

“Davit galtzera zohan bere bizia, bere emazteak lagundu ezbalu” (Larregi, 46)

“Lagunduko zituzte abokatak” (Monho, 83)

“Hitzeman dauku lagunduko gaituela” (Duhalde, 84)

“Jainkoak erran zuen elkar lagunduko duzue” (Duvoisin, 136)

“Ikusiko dugu nongo jainkoak lagunduko zaituzten!” (Hiribarren, 131)

“Handik ateratzen lagunduko haut nik hi” (Goyhetche, 123)

“Mutila lagundu zuen sukaldeko lanen egiten” (Laphitz, 128)

“Hartu zuen polliki besotik eta lagundu bere ganberalat” (Joannateguy, 130)

“Lagunduko zaitut zure xede handien betetzen” (Hiriart-Urruty, 134)

“Amak gaitik lagunduko” (Oxobi, 207)

“Ez dakizu Mayi lagundu behar dutala beztitzen?” (Lafitte, 215)

Ondorioa:

LAGUNDU, LAGUNTZEN, aditzaren erregimena NORK NORI izan da Iparraldean XVII. gizaldi arte, baina geroztik Iparraldeko tradizioaren arabera NORK NOR besterik ez da. Hegoaldean ordea NORK NORI da nagusi.

Euskara batuan bi formak onartzeakoak dira:

lagundu du nahiz lagundu dio

I.10. **ARAZI ADITZAREN ERREGIMENA**

Arazi aditz arazlea izanik beste aditz batekin batean agertzen ohi da, biek bat egiten dutela adizkera kausatiboa moldatuz (1).

Arazi ergatiboa manatzen duen aditza da, eta ondorioz arazlea adierazten duen sintagmari marka ergatiboa lotzen zaio. Ez da horretan arazorik.

Buruhauste batzuk agertzen dira, ordea, zenbaitetan, *arazi*-rekin batean, honi eratzekirik, agertzen den aditzaren erregimenak sortuak: zein

---

(1) Hala ere, bizkaieraz *erazo* aditza bakarrik ere agertzen da batzuetan, orduan *eragin* edo *eginarazi* esan nahi duelarik: *Erazo eikiozuz zeure biotzari iru gauza oneek* (Añibarro).

kasu eman behar zaie perpaus kausatiboetan, bigarren aditz honen osagarri gramatikalei (esan nahi baitu gramatikazko kasua dakartenei)? Alabaina gehienetan euskalki guziek jokabide bera baldin badute puntu horretan, batzuetan ez da horrela gertatzen eta dudak izan ditzake batek osagarri horietarik batzuk kausatiboetan nola agertu behar diren finkatzerakoan.

1. Lehenik kezkarik sortzen ez duten elementuak laburki bederen aipa ditzagun.

1.1. Aditz eratzekiaren objektuen kasuan, euskalki guziak bat datoz: objektu zuzenak —3. pertsonakoak dira beti perpaus kausatiboetan— absolutiboan agertzen dira.

(1) Sagarrak janarazi dizkidazu

(2) Liburua irakurrarazi dizut

Goiko bi adibideetan *sagarrak* eta *liburua, jan* eta *irakurri* aditzei dagozkien bi objektuak, absolutiboan dira. Izen sintagma objektua biziduna denean berdin gertatzen da:

(3) Haur sortu berria medikuari ikerrarazi zioten

(4) Haur guziak elkarretararazi zizkieten irakasleari

Aditz eratzekiaren zeharkako objektuen kasua piska bat desberdina da, zeren arras gutitan agertzen baitira hauek perpaus kausatiboetan. Harelere, bazterreko aukera izanagatik, badirudi testuinguru egokietan onartzeoak direla (ikus EGLU 1:216, 106 adibidea).

1.2. Aditz eratzekiari dagokion subjektuarekin ere arazorik ez da agertzen, aditz eratzekia iragankorra denean. Alabaina datibo gisa agertzen da orduan beti haren subjektua perpaus kausatiboetan:

(5) *Niri irakurrarazi zizkidaten amaren gutunak*

Adibide horretan *aitari* sintagma *irakurri* aditzaren subjektua da, baina sintagma datiboa da perpaus kausatiboan.

2. Arazoak ororen buru aditz eratzekiaren subjektua absolutiboa denean, edo aditz eratzekiak subjektu ergatiboa izanik objekturik ez duenean agertzen zaizkigu. Bi egoera hauek aldizka azter ditzagun.

2.1. Aditz eratzekiaren subjektua absolutiboa denean:

Tradizio nagusiaren arabera, aditz eratzekiaren subjektua NOR sintagma denean, absolutiboan gelditzen da perpaus kausatiboan.

(9) Etorri zara, etorrarazi zaitudalako

(10) Mintzaraziko zaitugu

(11) Langileak lanari jarraikiarazi zituzten

Mendebaldeko zenbait euskalkitan datiboa erabiltzeko joera agertzen da holakoetan, beregainki aditz eratzekiari dagokion NOR sintagma biziduna edo pertsona denean:

(12) Alakoari alde eragin eta erbestean bizi-erazi bear genioke (J. Zaitegi, *Platoneko atarian*)

(13) gizon bat da, okerreko bidetik abiatu dena, eta zuzeneko bidera itzul erazi behar dioguna (G. Aresti, *Tobera*)

(14) atean Meltxor'eri lenengo igaro arazi nai dio (A. Labayen, *Euskal eguna*)

(15) Nik esaten diet: gizon honi konfesa arazi zaiozue, eta nola niri eztidan nola konfesa arazitzen dioten batere axolarik (G. Aresti, *Tobera*)

Bigarren bide hau euskara batuarentzat ez bide da gomendatzekoa, euskalki horietan ere absolutiboaren atxikitzea izan baita joera nagusia, hala bizigabeekin, nola bizidunekin eta pertsonekin:

(16) Joxe lanean jarri arazi nai du (A. Labayen, *Su emailleak*)

(17) etzaitut gogait arazi nai (A. Labayen, *Su emailleak*)

(18) ezmezean dagoenaren aziak ernerazi udaberriko giro ongarrarian (J. Zaitegi, *Platoneneko atarian*)

(19) lagun batzuek alkartu arazi, mendia erosi ta piñuz josi zuten (I. Munika, *Gure mendi ta oianak*)

(20) orrek, Maritxok nai ez arren, moja sartu arazi dik (T. Alzaga, *Ramuntxo*)

(21) Jenarorekin ezkondu arazi nai nautelako (T. Alzaga, *Burruntziya*)

Esan gabe doa azken jokabide hau dela Iparraldean kausitzen dena, ondoko adibide hauek erakusten duten bezala:

(22) Jezabelek ere hil arazi nahi ukhan zuen Elias (J. Elissalde, *Ixtorio saindua*)

(23) nik ere nahi nuke egiaño bat erran, bainan..., bainan ahalaz nehor samur arazi gabe (J. Etchepara, *Buruxkak*)

(24) hitz horiek Antiochus arras burutik joan arazi zuten (J. Elissalde, *Ixtorio saindua*)

2.2. Aditz eratzekiak subjektu ergatiboa izanik objekturik ez duenean:

Hiru egoeratan agertzen ahal da aditz ergatiboduna ondoan objekturik izan gabe: aditz deponente delakoekin (*iraun, irakin, urten* (mendebaldean), ...), objektu zehaztugabea ezabatua izan dezaketen aditzekin (*jan, edan, kantatu,...*), eta objektua lokuzio batean aditzarekin bat egina duten aditzekin (*irri egin, hitz egin, min hartu,...*).

2.2.1. Objektu zehaztugabea ezabatua duten aditzekin, edo objektua aditzari lotua duten aditzekin, subjektu ergatiboa datiboan agertzen ohi da perpaus kausatiboetan. Hori da bederen joera nagusia:

- (25) Gizon horrek irri eginarazten dit
- (26) Euskaraz hitz eginarazi ziguten
- (27) Haurrei ongi janarazi behar genieke

Iparraldean beste joera bat ere kausitzen da batzuetan, subjektua absolutiboan emanik: *irri eginarazten nauzu, behiak edanarazi ditugu*. Badirudi joera berria dela hau, eta ez aparantziarik ere osoki zabaldua. Batasuna zen tokian zatiketa ekartzen duenez gero, bide hau ez da gomentatzekoa euskara batuan.

2.2.2. Sekula objekturik hartzen ez duten aditz deponenteen kasuan gauzak are nahasiagoak dira, eta baitezpadakoa da, aditzaren izaera semantikoa edo haren subjektuarena kontuan hartzea. Alabaina, aditzak subjektu biziduna eskatzen duenean, datiboan agertzen ohi da hura perpaus kausatiboetan. Alderantziz, subjektu bizigabea eskatzen duenean, absolutiboan ematen ohi da. Horrela *irakin* eta *sofritu* aditzen subjektuak, adibidez, molde desberdinetan agertzen ohi dira perpaus kausatiboetan:

- (28) Ura irakinarazi behar da lehenik
- (29) Inori ez diogu debaldetan sofriarazi behar

Ura sintagma *irakin* aditz deponentearen subjektua da (30) adibidean, eta absolutiboan agertzen da perpaus kausatiboan. (31) adibidean, berriz, inori sintagma datiboa dagokio *sofritu* aditzaren subjektuari. Erregimen desberdinak dituzte, beraz, perpaus kausatiboetan, subjektu mota desberdinak eskatzen dituzten objekturik gabeko aditz ergatibodun horiek.

Mendebaldean aditz deponenteen subjektu bizigabeak ere datiboan agertzen dira batzuetan:

- (30) baña gizonezkoak ere aita izan nai du ta onela bere biziari iraun erazi ondorengo bitartez (M. Atxaga, *Gaztetxo*)

Halere ez da joera hori aldebat zabaldua, eta badirudi euskara batzerakoan beste joera hobestekoa dela:

- (31) Gerardoren aburuz, aipatzen diranetako kopla batzuk galdu baziran, egilleak (...) paperean iraun arazi etzitulako galdu ziran (Gaztelu, *Musika ixilla*)
- (32) orrelako erriek gaur arte iraun izan dute (...) eta pentsatzekoa da Jainkoak iraun arazi dituala (L. Villasante, *Kristau fedearen sustraiak*)

Alderantziz, iparraldeko zenbait mintzamoldetan joera nabaria da aditz deponenteen subjektu bizidunak bizigabeak bezala absolutiboan uzteko:

- (33) Sofriarazi ninduten

Holakoetan ere batasunaren bidea hausten baita, hobe da beti datiboan uztea aditz deponenteen subjektu bizidunak.

Aditz deponenteez ari baikara, gogorarazi behar da, bestalde, euskalki guziak ez datozela bat aditz deponenteen finkatzeko orduan. Adibidez *bazkaldu* edo *afaldu* aditzak NOR aditzak dira mendebaldean, eta NOR aditzak berriz ekialdean. Halaber, *irten / urten* aditza ergatiboduna da toki batzuetan eta ergatiborik gabea beste batzuetan. Erran gabe doa, araberan aldatzen direla aditz horiek perpaus kausatiboetan dituzten erregimenak.

Bazkaldu NOR aditz gisa derabilten euskalkietan absolutiboan agertzen da haren subjektua perpaus kausatiboetan. Aitzitik aditz hori NOR aditz gisa derabilten euskalkietan, datiboan ematen ohi da:

- (34) Bazkaldu ez bazara, orain bazkalaraziko zaitut
- (35) Bazkaldu ez baduzu, orain bazkalaraziko dizut

* * *

ARAZI-REN ERREGIMENA

Laburpena

Perpaus kausatiboetan, aditz eratzekiaren subjektu absolutiboa, izan dadin biziduna edo bizigabea, absolutiboan gera bedi.

Perpaus kausatiboetan, aditz eratzekiaren subjektu ergatiboa datiboan eman bedi, salbu aditz deponente baten subjektu bizigabea denean. Azken kasu honetan absolutiboan ager dadila.

Adibideak:

Aditz eratzekiaren subjektua perpaus kausatiboko sintagma absolutiboa:

Harria erorarazi nuen (NOR aditza, subjektu bizigabea)

Haurrak goizik askalarazi zituzten (NOR aditza, subjektu biziduna)

Zapatak dirdirarazi nituen (aditz deponentea, subjektu bizigabea)

Aditz eratzekiaren subjektua perpaus kausatiboko sintagma datiboa:

Horrek arbolei izerdia aterarazten omen die (aditz iragankorra)

Irakasleak hurrei egun guzietz kantarazten zien (aditz iragankorra objektu zehaztugabea ezabaturik)

Lagunei irri eginarazi diet ([IZEN+ADITZ] lokuzioa)

Umeei goiz afalarazi zieten (aditz deponentea, subjektu biziduna)

Bestalde (baina ez du horrek euskara batuari buruz arazorik sortzen):

Perpaus kausatiboetan aditz eratzekiei dagokien objektuen kasu marka (absolutiboa edo datiboa) ez da aldatzen.

I.11. ??TOPIKOA BIHURTU

ene laguna apaiz egin da
Peruk gazteak hartu ditu lagun
gaua egun bihurtu da
??gaua eguna bihurtu da
??ametsa topikoa bihurtu da
??gutxi ziren baina talde batean
bihurtu dira

Euskal mugagabearen erabileraren legeak ikertu dituztenek egitura hau aipatzen dute, besteak beste: perpaus baten barnean bi nor-sintagma ager

daitezke, eta askotan horietako bat bestearen predikatu osagarria izan ohi da eta mugagabeen joan. Hona Etxepareren bertso lerro hau:

- (1) Othoi, Iauna, enguztazu *lagun* zure sailduiak (Etxepare, I,72)

Santuak emazkidazu *lagun*, alegia. Asko dira egitura hori onartzen duten aditzak, hain iragangaitzak zein iragankorrek: *joan*, *egon*, *sartu*, *jarri*, *gelditu*, *egin*, *hautatu*, *izendatu*, *eduki*, *saldu* eta abar. Hona horietako batzuk:

- (2) a) ene arreba neska *zahar* gelditu da
 b) ene laguna *apaiz* egin da
 c) etxeko alaba *neskame* joan da
 d) gazteena *hautatu* dute *alkate*
 e) Peruk gazteak hartu ditu *lagun*

Aditz horien artean bat *bihurtu* da:

- (3) a) ikatza *urre* bihurtu zuen
 b) eguna *gau eta gaua egun* bihurtu da
 c) adiskidea *etsai* bihurtu zaió

Ikusten den bezala, izen-sintagma bat beti mugagabea da eta beste izen sintagmari dagokion predikatua. Izen-sintagma mugatua, berriz, bazuetan subjektua da, baldin aditza iragangaitza bada: “*hura* neskame joan da”; besteetan objektua, baldin iragankorra bada: “*aita* alkate hautatu dugu”. Ez zaió axola. Izen-sintagma bata izan, bestea izan, predikatua beti mugagabea izango da.

Arrazoi zuen Mitxelenak ohi zuen ironia mingotsez idatzi zuenean: “Gramatika aldetik, nolnani ere, ongi baino hobeki gabiltza. Badakigu, behintzat, *geniezazkizuekeen* esaten, baldin ederki esana badago. Baita ere, gainera, *topikoa bihurtu da* (ze arraió bihurtu ote da “topiko” hori),...” (MEIG VII, 29. or.).

Bistan da *topikoa, hitz mugatu hori, salatzen duela; ez hain bistan, apika, zer esan nahi duen kako arteko “ze arraió bihurtu ote da “topiko” “hori” hitzekin. Hauxe, dudarik gabe: *topikoa* ongi esana izateko subjektu izan beharko lukeela eta hori zer bihurtu den adierazi (“amets bihurtu da *topikoa*”, esate baterako), baina perpaus hori esan zuenaren asma ez zelarik hori, baizik “beste zerbait TOPIKO bihurtu” zela esatea, Mitxelenak esaten dio mugagabeen ipini beharko zukeela hitz hau:

(4) ametsa TOPIKO bihurtu da

Buruenean honen guziaren ikaskaia hau da: horrelako egituretan izen-sintagma bat mugatua dela beti, bestea berriz, predikatu delakoa, mugagabea.

Hori da dotrina orokorra eta gehienetan konplitzen dena. Gauzak nahasixeago dira, ordea, aditza *bihurtu* denean. Honekin ere predikatu delakoa gehienetan mugagabea da, bai, eta aski arrazoi dirudi horrek euskara baturako mugagabea gomendatzeko, baina ezin uka batzuetan mugatua ere ager daitekeela. Aski modutara, gainera: ia beti (ondoko exenpluetatik lehen hamaiketan, (5.a) - (5.k) kasu absolutiboan, baina adlatiboan (5.l) - (5.m) eta inesiboan (5.n) - (5.ñ) ere bai. OEH-n hone-lakoak irakurtzen ditugu:

- (5) a) “Hau Inglaterrako duke-herri BAT bihurtu zen”
 b) “...bihotz sendoko gizona haur BAT bihurtua”
 c) “...ornament ederrenetarik BAT bihurtu zen”
 d) “...ornamentik ederrenA bihurtu baita”
 e) “...emakumerik ederrenA biurtu al banendi”
 f) “...arnas huts-hutsA biurtu banintz bezela”
 g) “Zure bizi moldea guretzat damugarriagoA bihurtzeko”
 h) “...biurtu ziraden buztin kolorekoAK”
 i) “...biurtu ziran demonio itxusi nazkagarriAK”
 j) “...borroka bi anaien artekoA biurtu”
 k) “...siñiste gaiztokoA biurtuko litzeke”
 l) “...seme izateRA biurtzen gaituana”
 m) “Amore loi guzia biurtu zitzaion gorrotoRA”
 n) “Biurtu zan gobernadoriaren amodijua gorrotoAN”
 ñ) “...ur garbiya ardo oniAN biurtu zuan”

Horrek ez gaitu gehiegi harritu behar, perpaus guzietan baitute mugagabe izateko erraztasun edo egokitasun berdina; aitzitik nolazpaitoko hierarkia-edo seinala baitaiteke. Predikatua izen soila denean arautzat eman daiteke mugagabea dela: “eguna gau bihurtu da”. Baina izena bes-

telako ingurukariz (hala nola, izenondo, izenlagunez, partizipioz, adjektibo superlatiboz nahiz konparatiboz, eta abar) jaztean, hor goiko lehen hamaika exenpluetan bezala, araua joera hutsa gertatzen da eta mugagabearen orde z predikatua mugatua duten salbuespenak nahitaezkoak dira.

Arraragoak dira, eta horregatik ez ditugu euskara baturako gomentatzen, predikatua kasu adlatiboan edo inesiboan daramatenak, hor goiko azken lauetan bezala. “*Piztia gizonan” edo “*gizona munstro batean” edo “*ametsa topiko batean bihurtu” bezalako perpausak dira bereziki baztertzen ditugunak, eta hori Mitxelenaren lehengo hitzek honetara bultzatzen bide gaituztelako: batasun zurrean maizenik bete beharko genukeen eredura, mugagabearen erabilerrara.

I.12. EGITEKO ASMOZ / EGIN ASMOZ

-TZEKO ASMOZ hobe, *-TU ASMOZ* baino

Egiteko asmoz, esateko asmoz, etortzeko asmoz etab. dira hobeste-koak; *etorri asmoz, egin asmoz* edo *esan asmoz* bezalakoak askoz gutxiagotan erabili izan dira.

Asko zabaldu da azken urteetan “partizipio burutua + *asmoz*” egitura

(1) Ama ikusi asmoz joan nintzen hara

(1) adibideko erabilera modua, alegia. Autore gehienek, ordea, *-tzeke asmoz, asmoan, asmoarekin...* idatzi dute:

(2) Joan zen andik beste gauzarik Erroman ekusi bage bere errira itzultzeko asmoan (Mendiburu)

(3) Kontu andijagaz ibilteko asmoz, duanak alango danzeetara, pekatu loijari gorroto deutsalara, librau leite pekatuti (Mogel)

(4) Otsoa ta Bildotsa eldu ziran bakoitza bere aldetik Ibai batera ura edateko asmoz (V. Mogel)

(5) Kupiturik sartzen du / gaisoak kolkoan, / ango beroarekin / pizteko asmoan (Iturriaga)

(6) Etxe baten egiteko asmutan (Duvoisin)

- (7) Negar samiñak egiñ ondoan asi zan bere ezpataren billan, be-rearekin Golo josteko asmoz (Arrue)
- (8) Izan bere bekatuen damu egiazkoa, bizitza ondotzeko eta Eli-za ama sainduak agintzen duenean konfesatzeko asmoarekin (Legaz)
- (9) Arratsalde aldera sartu omen zan basamortu batera, emen ar-kitzen zan koba zulo batean gaua igarotzeko asmoan (A. Za-bala)
- (10) Jesusen gorputza igortzitzeko asmotan joan ziran illobia ze-goan baratzera (Inza)
- (11) Ara non datorren arik lasterrian urun zorro bat lepo-lepuan ebala, arrañai begijetara uruna jaurti ta gusti-gustijak itsutute-ko asmoz (Otxolua)
- (12) Zabaldu zetunat ene paperak lanari ekiteko asmoan (Orixe)
- (13) Zarautzerat joan nintzan Patxi *Barberoren* omenaldian kanta-tzeko amotan (Xalbador)
- (14) Multzo-teoria, batez ere, zelatan dago beti, alde eta aldi oro, linguistika osoaren oinarri bihurtzeko asmotan edo (Mitxela-na)

Hala ere, badira “partizipioa + *asmoz*, *asmotan*” egitura erabili du-tenak ere. Gutxi baina, goikoekin alderatuz gero.

- (13bis) Mun egin gogoz ta asmoz Jesusen Ilagaren bat (Añibarro)
- (14bis) Ortan jarraitu asmotan bada / lan txarrak eman lezazke (Basarri)
- (15) Bueltatu nitzan atzera, kale aldera jetxi asmuan lengo biria ar-tzera (A.Zavala)
- (16) Apaingarriz edo osagarriz ornitu-asmotan, ez natzaizu batere okertuko (S. Mitxelena)

Badirudi bi egituren arteko desberdintasuna, bataren ugaritasuna eta bestearen urritasuna, beste bikote bati loturik azal daitekeela:

- (17) a) Etortzeko asmoa dut
- b) Etorri asmoa dut

Izan ere badira zenbait izen —*asmo*, *gura*, *gogo*, *nahi* edo *behar*— izan (*edun) aditzarekin perifrasiya osa dezaketenak eta, horrenbestez, aurretik partizipioa har dezaketenak:

- (18) a) etorri asmo du
 b) etorri gura du
 c) etorri gogo du
 d) etorri nahi du
 e) etorri behar du

Aditz perifrasi horien ondoan, “partizipioa + izena” egiturako izen elkartuak ere osa daitezke, hala nola

- (19) a) etorri asmoa
 b) etorri gura
 c) etorri gogoa
 d) etorri nahia
 e) etorri beharra

Aldi berean, (18)ko perifrasi guztiak ez dira emankortasun-maila berekoak. *Behar*, *nahi* eta *gura* izenekin egunerokoak ditugu; ez, ostera, *gogo* eta *asmo* izenekin. Azken bi hauekin, askoz maizago esan eta idatziko dugu *etortzeko gogoa/asmoa dut*, *etorri gogo/asmo dut* baino (nahiz badiren literaturan halako perifrasiaren lekukotasunak, Lardizabal, Etxaide edo Mitxelenarenak besteak beste). Eta hortaz, *etorri gogoa* eta *etorri asmoa* ere askoz bakanago aurkituko ditugu, *etortzeko gogoa* edo *etortzeko asmoa* maizenak izanik.

I.13. ZU EZIK / ZU IZAN EZIK

‘Norbait edo zerbait ez, baina gainerako guztiak bai’ adierazteko bi egitura dabilta gaur lehia: *ezik* (gaur gehienbat entzuten dena) eta *izan ezik*. Tradizioko erabilera kontuan harturik,

IZAN EZIK DA HOBESTEKOA

Askotan entzun eta ikusten ditugu azken urteotan honelakoak:

- (1) a) Autobusak eta taxiak ezik
 b) Zuri ezik, gainerako guztiei bidali diet txostena

Egia da, izen sintagmaren (edo mendeko perpaus jokatu nahiz jokatugabearren) ondoren *ezik* bakarrik ageri dela literatura, baina askoz gehiagotan 'izen sintagma + *izan ezik*'. Hegoaldeko eta XX. mendeko autoreak dira egitura hau erabiltzen dutenak —Jean Etxepare litzateke salbuespen bakarra—; eta oro har herri hizkeran idatzi dutenak. Txomin Agirre, Kirikiño, Azkue, Eguzkitza, T. Agirre, Jean Etxepare, Oskillaso, Erkiaga, T. Etxebarria, Etxaide, Etxaniz, Otxolua, Altuna, San Martin, Alzola, Berrondo, Munita, Zaitegi, Mokoroa, Basarri

- (2) Garizuman, Domekak izan ezik, osterantzeko egun guztiak (Vitoria-Eleizbarrutirako Kristiñau-Ikasbidea)
- (3) Isabelek, aoz izan ezik, zuka itz egin bear izaten zion aizpari (Azkue)
- (4) Teologia izan ezik, beste eledergai guztiak agertu, aztertu, iker-tu... (Erkiaga)
- (5) Errira polbora-billa zoazenean izan ezik, ondo gordeta zaudeke an (Etxaniz)
- (6) Euskalerrri guztia, Eibar izan ezik, abadien mendian dago (Tx. Agirre)

Izen sintagma + *ezik* egituraren adibideak, berriz, XX. mendekoak eta Hegoaldekoak izanik, hizkera landuagoa erabili zutenen artean, hala nola Lizardi, Lauaxeta edo Orixeren lanetan. Baina Kirikiño, edo Otxo-luagan ere aurki daitezke horrelako adibideak

- (7) Ua ezik, guzia gaizto ta aspergarri zitzaidan (Orixe)
- (8) Kapitana ezik, beste guztiak aurreko aldean (Anabitarte)
- (9) negar-egin eutsen, orok, neska batek ezik (Lauaxeta)

Izan ezik-en ezkerrean doan sintagma dagokion kasu-marka hartu ohi du: *herri horretan izan ezik, zuri izan ezik, domeketan izan ezik* etab. Salbuespena ergatiboarekin egiten dela dirudi, behin baino gehiagotan aurkitzen baita absolutiboan *izan ezik*-en aurreko sintagma, nahiz ondo-koa ergatiboan joan:

- (10) arerio purrukaturen bat izan ezik, azkenengo astean etzuan iñork dirurik atera nai (T. Agirre)
- (11) Bera izan ezik, ezin zuan iñork hitz egin errosarioa bukatu arte (Oskillaso)
- (12) orixe egingo eban zu izan ezik beste edozeiñek (Tx. Agirre, *Auñamendiko Lorea*, 98)

Ergatiboa ere aurki daiteke tarteka (13) adibideak erakusten duenez; *ezik* soila erabili duten autoreen joera, berriz, ergatibo-marka gordetze-koa izan da:

- (13) ...eziñekoa, Nikanor'ek berberak izan ezik (Erkiaga, *Batetik Bestera*, 21)
- (14) Nork bereizten gaitu, Zuk ezik? (Orixe)
- (15) ...geienek alde egiten zutela, bertakoek ezik, gure kastakoek ezin zutela ain bero aundiak jasan (Anabitarte, *Aprika*, 97)

Dena den, jokabidea bietarikoa izanik, eta erregularitasunaren ize-nean, ergatibo-marka gordetzea gomendatzen da. Hortaz, *horixe egingo luke, suk izan ezik, beste edozeinek*.

Dena den, beste balio batzuk ere har ditzake izen sintagmaren ondoko *ezik* partikulak. Hurrengo adibideetan 'izan beharrean', '-en ordezt'... adierazten du:

- (16) Lagunekin berriketan asi ba-dadi, itzak-ezik aotik ontzako urre gorriak yalkitzen zari dala dirudit (Lizardi)
- (17) Azariarena ezik artzarena egingo nuke (Labaien)

Beste batzuetan, izen sintagmaren ondoren *ezik* bakarrik agertu arren, ez *ezik (...ere)* emendiozko esapidearen balioa hartzen du:

- (18) Beterinariyuak emango dizkizu lau ezik, amalau're berak nai badu (Iraola)
- (19) Naiz-ta oraiñarteko morrontza-sariak ezik, aginduriko ugarte-gobernuaren esperantzak ere galdu (Berrondo)
- (20) bestean kutxilloa, ta begiak ezik arpegia bere, mozorroz edo sudur-zapiatz estaldurik (Erkiaga)
- (21) Enrike ezik geigo ere badituk (A. Barriola)
- (22) Berdunen ezik Melillan ere egin du orrek beria (Txirrita)

Partizipioaren ondoren doanean, berriz, baldintza-balioa hartzen du, 'partizipioa + *ezean*' egiturak bezalaxe:

- (23) ta alogerik irabazi ezik, ez eukela zegaz janik (Eguzkitza)
- (24) eta mirariak ikusi ezik, eztuzue siñesten... (Iraizoz)

Orain arteko adibideetako *ezik* enklitikoa zen, aurrekoari lotua. Baina bada hasierako *ezik* ere, Iparraldeko nahiz Hegoaldeko autoreek erabiltzen dutena, eta balio bat baino har ditzakeena —*ezen*-n parekoa—:

perpaua konpletibo baten edo kausazko baten hasieran joan daitekeena, edo konparazio bateko bigarren alderagaiaren aurrean...

- (25) zopatako naioago du errekesuna ezik orioa (Mendigacha)
- (26) ordian erran behar falsuko minzatu dela, ezik, ezta permis... (Laneufvilleren Catichima)
- (27) aiiñ aberatsa, ezik, ateratzen dan menasta guztiak ematen du... (Iztueta)
- (28) badaki ezik begira dagokola zero guzia (Laphitz).

I.14. JUNTAGAILUEI BURUZKO GOMENDIOAK

Literatura-tradizioan juntagailuak nola erabili diren aztertu ondoren eta azken urteetako joerak ikusirik, honako gomendioak eman beharra ikusi du Gramatika batzordeak.

1. *Izen sintagmak ala izenak juntatu*

Lehenik esan behar da *beti* dela zilegi izen sintagmak juntatzea. Areago, juntagaiak erakusleak edo izenordainak direnean, nahitaezkoa da sintagma osoak juntatzea:

honekin eta harekin / *hau eta harekin
zuri eta niri / *zu eta niri

Gainera, bai *eta*, bai *edo/ala/nahiz/zein* juntagailuekin honako joerak ikusten dira literaturan:

a) Singularrean izen sintagma osoak juntatu ohi dira (kasu-marka errepikatuaz beraz), eta ez izen soilak:

Etxean eta kalean nonahi berdintsu jokutzen du
Aitari edo amari esaiozu nirekin hitz egitera etortzeko

dira beraz gomendatzekoak (ez *etxe eta kalean* edo *aita edo amari*)

Dena den izenlaguna (berdin erlatiboko perpaua) edo izenondoa egoteak izen-juntaketa errazten du, bai eta juntagaiak izen propioak izateak ere:

Bizinahiak ematen duen indar eta adorez / bizinahiak ematen duen indarrez eta adorez:

Mikel eta Xabierrek esan digute / Mikelek eta Xabierrek esan digute

b) Pluralean, izen sintagma osoak nahiz izenak junta daitezke:

Ikasle eta irakasleek egindako eskaria da
Ikasleek eta irakasleek egindako eskaria da.

Hala ere, juntagailu hautakariekin (*edo, ala, nahiz, zein*-ekin) joera handiagoa dago izen sintagma osoak juntatzeko.

c) Nolanahi ere, sintagma osoak edo izenak juntatzea da aukera, ez kasu-marka gabeko sintagma eta kasu-markaduna:

*Etxea eta kalean berdintsu jokatzen duen horietakoa da

*Ikasleak eta irakasleei egingo diegu bilerarako deia.

d) Posposizio-sintagmekin halere batzuetan lehen osagaiak artikulua soila eraman dezake, baina artikulua singularra denean bakarrik; badira literaturan halako adibideak, nahiz ez den hori juntabiderik ohizkoena. Baina ez da zilegi gaur horrenbeste hedatu den egitura, artikulua plurala duen osagaia ezkerreko juntagai izatea. Orain arte esana kontuan izanik, hauek ditugu beraz aukerak lehen juntagaia singularra denean:

Zuzendariordearen eta zuzendariaren arteko liskarra (ohizkoena)

Zuzendariordea eta zuzendariaren arteko liskarra (bakanagoa gaur arteko tradizioan)

Gure ikastetxeko zuzendariorde eta zuzendariaren arteko liskarra.

Plurala denean ostera:

Irakasleen eta zuzendarien arteko liskarra

Irakasle eta zuzendarien arteko liskarra

*Irakasleak eta zuzendarien arteko liskarra.

2. *Edo eta ala juntagailu hautakarien erabileraz*

Bi juntagailu horien arteko desberdintasuna aukera inklusibo edo eskusiboari lotua dagoela irakatsi iza da askotan azken urteetan. Horregatik, batek baino gehiagok uste du "aukera inklusibo ala eskusiboa" esan behar dela, bietatik bat izan behar baitu, ezin dira biak batera izan. Ez da hori izan baina literaturako erabilera. Bi juntagailuen arteko desberdintasuna azaltzeko, bi puntu hartu behar dira kontuan: zein motatako perpausean azaltzen diren juntagailuok eta zein motatako aukera adierazten duten.

Bi puntu horiek uztartuaz eta literaturako erabileraren arabera, honako gomendioak eman daitezke:

1. Beti da zilegi *edo* erabiltzea, hori baita juntagailu hautakari markatugabea.

2. *Edo* eta *ala* bereizi nahi badira, *ala* juntagailuaren erabileremua finkatzea da errazena, gainerakoetan *edo* izango da-eta erabiltzekoa:

a) *Ala* galde-perpausetan, zuzeneko nahiz zeharkakoetan, erabiltzea gomendatzen da, galdegai diren sintagma osagaiak juntatzeko:

Zer nahi duzu, ura ala ardoa?

Aitarekin ala amarekin joango zaren jakin nahi dut.

Perpaus sintagmak ere junta daitezke, bien artean galdera bakarra osatzen dutenean:

Etxean geldituko zara ala gurekin etorriko zara sagardotegira?

Baina *ala* juntagailua ez da galde-hitzak juntatzeko erabiltzen:

Zerk edo nork ikaratu zaitu?

*Zerk ala nork ikaratu zaitu?

b) Bereziki Iparraldean adierazpen-perpausetan ere erabiltzen da, askotan antonimoak diren osagaiak juntatuaz, baina ez du aukera eskusiboa adierazten, baizik 'erobatasuna', hor aipatzen diren aukerak parekoak zaizkigula alegia; berdintsu zaigula bata nahiz bestea. Pare-pareko balioa dute *nahiz* eta *zein* juntagailuek:

Hizkuntza bat edo bestea jakiteak, ongi ala gaizki, hala nahiz honela mintzatzeak (...) larru-azaleko koloreak baino gehiago batzen eta bereizten gaitu (K. Mitxelena, *Mitxeenaren Idazlan Hautatuak*)

3. Hortaz, *edo* erabiltzea gomendatzen da adierazpen-perpausetan balio eskusiboa adierazi nahi denean:

Hil edo biziko auzia

Salbazioko edo kondenazioko epaia ematen dute irakasleek ere kurtso-amaieran.

I.15. EKARTZEA MEREZI DU / EKARTZEA MEREZI DU

<p>ez du merezi hari ezer esatea merezi du gogotik ikastea merezi ote zuen hala bizitzea? ??merezi du gau-pasa egiteak ??merezi du isilik egoteak</p>

Ekartzea ala *ekartzeak*? Askok izan dugu duda hau eta, halere, sortu berria eta azken urteotakoa da eta zenbait gramatikariren nola-halako gogoeten mozkinak. Ez, noski, leku batzuetan modu batera eta besteetan bestera esaten delako; Gramatikaren itxurazko logikaz adizkiaren subjektu-ergatiboa izatea dagokiolako baizik. Maizegi egin izan den arrazoinamendua da hau: ez da ikusten zergatik den zerbait esaten den bezala, eta beste gabe, oker bailegoan, aldatu egiten da.

Tradizio guzia kasu absolutiboaren alde dago: *ekartzea*. OEH hartuz gero, ehunka perpaus jasoak daude *merezi* aditza dutenak. Guri dagoz-kigunak, ordea, gutxi. Askozaz gehienak bestelakoak dira: “Ifiariok ez du merezi”, “Jainkoak laguntzea ote du merezi?”, “hark hiltzea merezi du”. Guri, izan ere, ñork’ espresuki nahiz inplizituki esan gabeko perpausak axola zaizkigu, alegia, beste ergatibo gabeak, halakoetan, nominalizazioa absolutiboan agertzen bada, jakiteko garbi ez dela ergatiboa beste bat delako, baizik, beste bat ez izanik ere, absolutiboan joan behar duelako. Hau, esate baterako, nola esan beharko litzatekeen jakiteko: (1a) bezala ala (1b) bezala?

- (1) a) merezi al du jaiotzea?
b) merezi al du jaiotzeak?

Ez inork, noski; kasu horretan bigarrena ezina litzateke, baizik beste zentzu honetan: “Jai? Zertako? Merezi al du?”. Esan bezala, OEH-n askozaz gehienak bestelakoak dira eta mordoxka bat bakarrik guk behar bezalakoak direla diruditenak; baina ez da gauza segurua, zeren ia beti gelditzen zaizu duda, ez ote dagoen testu inguruan ergatiboren bat isildua edo izkatutua. Hauetan, esate baterako:

- (2) a) orain akordatzia ez al du merezi? (Udarregi, *Udarregi Bertsolaria*, 131)
b) ez dau mereziduten kasurik egitia (Fray Bartolome, *Euskal Errijetaco Olgeeta...*, 166)

- c) bera danagatik, beste gabe merezi du, guziak ...bere serbizioan enpleatzea (Guerrico-078)
- d) iduritzen zait merezi duela orotara zabaltzia (*Astolasterrak*, 065)
- e) emen aitatzea merezi duena (Lardizabal, 213)
- f) lenengo mallan ipintzea merezi duena (Lardizabal, 485)
- g) etzun merezi zuk argi egitea (Orixe, *Aitorkizunak*, 380)
- h) ori abonatzia ez al du merezi? (J.M. Barandiaran?- 162)

Ez dira kasu absolutiboaren aldeko froga txarra honelakoak, “eztu merezi kontatzerik...”, “ez du merezi zabarkerian orain galtzera uzterik” eta abar, pilo bat direnak; alegia, beti ere nominalizazioaren ñor’ kasua suposatzen dutenak. Eta frogarik onena, agian, beste hau: *merezi du* esapideak, arrazoi bategatik edo besteagatik, ergatiboa han duelako edo isildua dagoelako, “de facto” beti ñor’ kasuan darama nominalizazioa. Bi salbuespen bakarrik aurkitu ditugu OEH-ko ehunka exenpluren artean: bata Orixerena, bestea Basarrirena:

- (3) a) “Luzeioko du, nik..., baiña merezidu luzeago iarduteak” (Orixe)
- b) “Ez gaitzala gu artaño poztu inbentu asko sortzeak, merezi baitu zer ondorenak datozkigun pentsatzeak” (Basarri).

Baina zergatik? ez al da nominalizazio hori, edo ez al du izan behar, *merezi du* adizkiaren subjektu-ergatiboa? Ez, ez da, eta ez du izan behar; osagarri zuzena da. Eta hori batzuetan garbiri ageri da, ergatibo dena bistan dagoelako, honako adibide hauetan bezala:

- (4) a) *Zuk* bai merezi duzula jan gabe gelditzea
- b) *Hark* ez du gurekin etortzea merezi
- c) *Zuek* ez duzue merezi zigortuak izatea
- d) zure liburu *honek* merezi du argitaratzea
- e) argudio txepel *horrek* ez du erantzutea merezi.

Beste batzuetan ere ez da, edo ez dirudi hala denik, nahiz horren aldeko froga garbirik ez den, non ez den aski froga garbia, batetik he-riak beti *merezi*-ren erregimen nominalizazio hori kasu absolutiboan erabiltzea eta bestetik literaturako tradizioan ere kasu ergatiboan ez agertzea. Zein da, hortaz, ergatiboa honako hauetan?:

- (5) a) San Ferminetara joatea ez du merezi.

b) eguraldi honekin mendira joatea merezi du

Horrelakoetan ez da ergatiborik, eta honek ez gaitu gehiegi harritu behar, bai baita euskaraz ergatibo gabeko aditz gehiago, hala nola bazuetan *iruditu, eman, aritu*:

- (6) a) euria egin behar duela ematen du
- b) kazkabarra ari du
- c) iduri du laster hilko dela.

Edozein gisaz hau ez da guri gehiena axola zaiguna, bestea baizik: *merezi*-ren erregimena nominalizazioa denean kasu absolutiboan ipini behar dela, ez ergatiboan. Alegia:

- (7) a) ez dakit merezi duen erantzutea
- b) mereziko ez du, bada, guziok elkartzea!
- c) ez du merezi horregatik haserretzea
- d) merezi ote du horrela bizitzea?

Ez ahantz iparraldekoek *balio* erabiltzen dutela eta ez *merezi*, absolutiboan ez ezik ergatiboan ere bai, gainera:

- (8) a) “Ez din laxüki...aipatziak balio” (Constantin)
- b) “Zer balio zuen tematzeak?” (Narbaitz)
- c) “Ez dakit balio duen gauza horren aipatzeak” (J.B. Elizanburu)

Halere absolutiboa nagusitzen bide da han ere eta uste dugu hori jo behar dugula hobetzat euskara baturako.

1.16. (E)Z GERO / EZKERO

Ezagun denez, euskal gramatikan baldintzazko perpausak egiteko dagoen era arruntetarikoa bat, aditz-adjektiboari erantsitako *-(e)z gero/ezkero* postposizioa dugu:

- (1) lana eginez gero, behar den bezala ordainduko dizute

Era berean, postposizio berberaz eta aditz jokatu batekin batera perpaus kausalak egin ditzakegu:

- (2) lana ondo egin duzunez gero, behar den bezala ordainduko dizute.

Azkenik, aditz jokatu zein jokatugabeekin batera perpaus denboralak ere egin daitezke postposizio honen bidez:

(3) eskolako lana eginez gero, jolas egitera joan zaitezke

Agerian dago, bestalde postposizio hau elementu biz dagoela osoturik, alde batetik instrumentalaren marka den -z postposizioaz, eta bestetik *gero* aditzondoaz.

Tradizionalki, Iparraldeko idazleek joera izan dute elementu bi horiek aparte idazteko: -z *gero*. Hegoaldekoek, ostera, batera idaztekoa: *ezkero*.

Aipaturiko erabilkera horiek, baina, ez dira postposizio honek dauzkan bakarrak, aditzondo denboral gisa ere guztiz arrunta baita:

(4) heldu den igandiaz gero Baionako etxean aurkituko nauzu

(5) Irugarren umea ezkeru ama asko...(Eguzkitza, *Gizarte-Auzia*, 185)

Azkenengo adibideetan ikus dezakegun bezala postposizioaren aurreko izena beti da mugatua, hala izan behar badu behintzat: *igandea*, *umea* e.a. Izan ere, puntu honetan ipar-ekialdeko eta hego-mendebaldeko tradizioak banatzen dira. Lehenengoan (4)an bezala -(e)z *gero* erabiltzen da kasu guztietan. Bigarrenean, ostera, eta postposizio denboral gisa *ezkero* formaren bidez gramatikalizatu da.

Hori kontutan hartuta, eta orobat Arantzazuko txostenaz geroz nagusitu den joera, ondokoak proposatzea erabaki du Gramatika batzordeak:

a) Kasu guztietan -(e)z *gero* hobesten da, baita erakusleekin ere:

- (6) a) hori eginez gero
 b) hori egin duzunez gero
 c) egun horretaz gero

Ahoskerari dagokionez, *ezkero* ahoskatzeko ohitura duten euskalkietan, betiko ahoskerari eutsi behar liokete ([ori egin ezkeru]).

b) Orduekin, eta oro har denbora-posposizio gisa, *ezkero* era ere ontzat jotzen da:

- (7) a) hamarrez gero / hamarrak ezkeru
 b) zortziaz gero / zortziak ezkeru.
 c) San Ferminaz gero / San Ferminak ezkeru
 d) atzoz gero / atzo ezkeru
 e) herenegunez gero/herenegun ezkeru

c) *Honezkero, horrezkero* (beste biak baino gutxiago erabili dena) eta *harrezkero* aditzondoak, era horretan ontzat jotzea, horretara idatzi baitira gehien bat gure literatur tradizioan.

I.17. LEHENAGO ETORRIKO ZEN

Baldintzaren ondorioetako adizki bezala, egingo nuen eta antze-koak onetsi egiten dira.

Bi esaldi hauek ontzat ematen dira:

Garaiz esan bagenio, lehenago etorriko zatekeen.

Garaiz esan bagenio, lehenago etorriko zen.

Hauek baliokideak izan daitezke, gaztelerara honelaxe itzul daitezkeenak: "*Si le hubiésemos dicho a tiempo, habría venido antes*". Areago, bigarren moldea zalantzarik gabe lehena baino maizago aurkitzen da edozein euskalkitan edo erregistro mailatan. Hortaz, ez dugu ikusten erabilpen hori gaitzesteko edo ez bultzatzeko arrazoirik.

Zenbait gramatikaririk normaltzat jo izan dute *etorriko zen* forma ezinezko ondorio direlakoetan, hala nola Lafittek (*Grammaire*, 376-7) eta Gramatika Batzordeak (*EGLU II*, 431). Bestalde esan behar da Altube (*Erderismos*, 230) eta Txillardegi (*Oinarri bila*, 143), besteak beste, guk ontzat emandako etorriko zen baztertzearen alde egon izan direla.

Iragan-geroa delakoa (adibidez, *etorriko zen*), hemen interesatzen zaigun erabileran (besteak baditu eta: ikus *EGLU II*, 425), baldintzazko ondorioetan ez ezik, baldintzarik aipatzen ez den zenbait perpaus motatan ere erabili ohi da, hala nola: *Oso gustora geldituko nintzen berarekin egun hartan; nork esango zuen hau gerta zitekeela? Beharbada berriro saiatu beharko genuen*. Beti gertatu ez zen ekintza edo egoera hipotetiko batez ari gara, hau da, mundu irreal bateko gertakariak aipatzen ditugu forma hauen bidez (egiazko munduan, oster, *ez nintzela berarekin gelditu, inork ez zuela esan, eta berriro saiatu ez ginela* presuposatzen dute perpaus hauek).

Haatik, beste modu-nozio bat adierazteko, gertakari hipotetikoak baina gerta litezkeenak aipatzen dituen alegia, iragan-geroaz baliatzea onartezina da goi-mailako euskarari: beraz gaitzetsi behar dugu.

*orain bertan txuleta eder bat jango nuen
esan nahi delarik

orain bertan txuleta eder bat jango nuke.

II. OKERRAK ZUZENDUZ

II.1. *-A BOKALAZ AMAITZEN DIREN IZENEN MUGAGABEKO KASUAK*

(eta mugagabearen beste erabilera oker batzuk)

1. Aski garbia eta zehatza da euskara batuan-*a* bokalaz amaitzen diren izenei dagokien jokabidea: bokal hori berekin dutela erabiltzen dira beti. Horrela izaten da, esate baterako, izenondoa, erakuslea edo horrelakoren bat lagun hartzen dutenean: *eliza ederra, edozein gauza, anaia bat, gaiztakeria hori...* Ez dute amaierako *-a* galtzen, hitzun batzuek, artikuluairekiko analogiaz edo, horretarako joera erakusten badute ere.

Deklinatu ere bokalez amaitutakoen arabera deklinatzen dira: *eliza-ko, elizara, elizatik...* Pluralean, berriz, *a+e → e* kontrakzioa egiten da euskara batuan, jakina denez: *horrelako gauzek, hiriko elizetan...*

Nahiko ondo eta zehatz betetzen da hori guztia egungo erabileran.

2. Mugagabea, hala ere, zalantzaren bat edo beste izan ohi da inoiz:

bi pertsonak galdu dute bizia
bost pertsonak hartuko dute parte epaimahaian
berrehun pertsonen aurrean
zenbait pertsonen iritzia
bi pertsonentzako bidaia
hiru enpresek botatzen dituzte zaborrak ibaira

eta horien antzekoak entzun eta irakurtzen dira maiz hedabideetan, sintagmak mugagabeak izan arren, hitzok azken buruko *-a* galdua bailuten, alegia. Mugagabeak diren neurrian, ordea,

bi pertsonak galdu dute bizia
bost pertsonak hartuko dute parte epaimahaian
berrehun pertsonaren aurrean
zenbait pertsonaren iritzia
bi pertsonarentzako bidaia
hiru enpresak botatzen dituzte zaborrak ibaira

behar lukete horiek, berezkoa duten amaierako *-a* galdu gabe.

Gogoan hartu behar da, noski, sintagma diferenteak direla *bi pertsonak* (egin dute) eta *bi pertsonek* (egin dute), *hiru gauzatan* eta *hiru gauzetan* diferente diren bezala: pare bakoitzeko aurrena mugagabea da ('dos personas—, 'deux personnes— eta èn tres cosas—, èn/dans trois choses—, hurrenez hurren) eta bigarrena, berriz, mugatua ('las dos personas—, 'les deux personnes— eta èn las tres cosas—, èn/dans les trois choses—).

3. Baten batek pentsa lezake, beharbada, goiko adibide horiek ikusita, *persona* eta *enpresa* bezalako hitzek berek dutela bere baitan zerbait azken buruko *-a* hori zalantzazko egiten duena; hau da, gisa horretako mailebuak direla mugagabean okerbidera maizenik eramaten gaituztenak. Horrela ote, ordea? Ez dirudi. Izan ere, nork idazten du, erabilera jasoan behintzat, *person bat*, *hiru enpres* edo horrelakorik? Ez, absolutiboan behintzat ez dago zalantzarik. Eta, gainera, bestelako hitzetan ere somatzen da inoiz —gero eta gutxiagotan, egia da— aztertzen ari garen forma makurretarako joera. Aipatu hitzak nabarmendu badira, hedabideetan duten maiztasunari zor zaio hori, seguruenera, ez besteri.

Beste zerbait dabil hor tartean. Mugagabetasunaren erabilera behar bezala ez menderatzea, alegia. Ikus ditzagun zenbait adibide, azaldu nahi dugunaren argigarri:

- (1) "Itolarrian" daudela ohartarazi dute Errioxako hiru ikastolek (Euskaldunon Egunkaria, 93-11-24, 1. or.)

Albiste baten izenburuan ageri zen esaldi hori. Esaldia irakurrita badirudi Errioxan hiru ikastola baizik ez dagoela eta hirurak daudela "itolarrian". Plural mugatua dela. Gero, ordea, artikuluan barrena (11. or.) hiru ikastola baino gehiago aipatzen direla ematen du. Hori horrela bada, beraz, eta albistea gaizki ulertu ez badugu, izenburuko *hiru ikastolek* horrek *hiru ikastolak* behar luke. Behin baino gehiagotan sortzen zaigu zenbait testuren aurrean horrelako zalantza: zer esan nahi ote zuen zinez idazleak, *los tres...*, *los dos...* ala sinpleki, eta oker idatzita, *tres...*, *dos...*?

- (2) 11etan Mariaren Zeruratze parrokian, Meza bi bertsolariekin.

(Errenterian joan den urteko abenduaren 21ean Atañori egin dako omenaldirako banaturiko egitarauan inon ez zen adierazten, ez aurretik ez ondotik, zein bertsolarik hartuko zuten parte. Beraz, izatekotan ere, *bi bertsolarirekin* behar zuen horrek)

- (3) Konstituzio hori (...) zenbait askatasun basikoen babesle

(Euskaldunon Egunkaria, 93-12-28, 2. or., kolaborazioa. Zenbait mugagabea denez, zenbait askatasun basikoren behar luke horrek)

(4) (...) zenbait auzoetako kultur elkartean (...) inguruetan

(“Bertsolariya”, 1993ko abendua, 3. or. Zenbait auzotako behar du horrek ere, jakina, mugagabe izaerari dagokionez)

Aski, horrenbestez. Ez dago zer luzatu adibideak emanaz (ikus *Eraskina 1*), nahiko garbi erakusten baitute emandako gutxi horiek nondik datorkeen aztertzen ari garen okerrerako bidea: *zenbait*, *bi*, *hiru* eta horrelakoak semantikoki pluralak direnez, deklinabidean ere plurala ‘markatzeko’ eta ‘agerian jartzeko’ joera izaten dugu askotan —inguruko erdaren eraginaz edo bestela—, mugagabetasunaren ikuspegia galduta. Zenbatzaile horiek esanahiz ‘pluralak’ direnez, pertsonak, *pertsonen*, *enpresetan*, *auzoetan*, *basikoen*, *bertsolariekin* eta gisa horretako ‘plural’ morfologikoak ipintzen dizkiegu aldamenean, esanahiaren ‘aniztasunak’ bultzatuta-edo eta, esan bezala, mugagabetasunaz ahantzita. Izan ere, *bi pertsonak*, *hiru ikastolak*, *hiru pertsonaren*, *zenbat lege basikoren* eta abar idatzita ‘plural’ semantikoa aski garbi ikusten ez ote den edo iruditzen zaigu, beharbada, oharkabean bada ere.

Gogora dator hori dela-eta Mitxelenak Arantzazuko Txostenean idatzi zuena (*Euskera XIII*, 1968, 216-217. orr.):

Izenari buruz, Baionako erabakietan hain gogoan duten bereizkuntza guk ere gorde eta indartu behar dugu, betidanikoa eta alde guztietakoa denez gero: erabilbide bat duela izenak mugatzailearekin doanean eta bestea, oso bestea gero, mugatzailerik gabe dagoenean. Hori baita gure artean, Gipuzkoan batez ere, idazle berriek ahantzi dutena: *zenbait gizon*, *edozein lekutan*, *bi mendiren erdian*, *zein ikaslek*, *ez du begik ikusi*, eta abar, alegia.

Eta zalantzak besteetan ere bai, baina batez ere *-a* berezkoa duten hitzetan gertatuko zirela aurreikusiz edo, honela erantsi zuen:

Horretarako, nahi ta ez, beharrezkoa da hitz batek azken buruan daraman *-a* berezkoa duen ala erantsia jakitea.

4. Hona, bada, gogoan hartu behar genukeena: ondo berezi behar direla deklinabide mugagabea eta plural mugatua. Eta berezketan hori izen eta izenki guztiekin egin behar bada ere, kontu eta arreta berezia izan behar dugula azken buruan *-a* daramaten hitzekin, horietan nahastentzen baikara maizenik.

ERASKINA

1. Mugagabearen erabilera okerrak

- Bost neskek osatzen dute taldea
- Hamabi atletek positibo eman dute
- Bizkaiko bi enpresek egin dute gaur greba
- Bi sozialisten ustez...
- Orain bi erakusketen berri emango dizuegu
- Hamabi enpresen kasua agertuko dizuegu
- Hori bi enpresen artean egingo dute
- Bi artistei egingo dioten omenaldia komentatuko dizuegu
- Hamasei enpresetan egin dute proba
- Hiru asignaturetan porrot egin du (*irakaskai gehiago zituelarik*)
- Hamar mila pertsonetik gora hartu zuten parte
- Hamahiru pertsonetik hamar

- Zenbait pertsonak galdu zuten bizia
- Zenbat atletek hartu dute parte?
- Zenbait protagonistekin hitz egingo dugu
- Zenbat hizkuntzetan esaten da horrela?
- Edozein dendetan aurkituko duzue
- Zenbait ekintzetan...

- Hirurehun bat presoek egin dutena
- Eibarko hamabi margolariak erakusketa egingo dute
- Bi egunkarien aipamena egingo dugu
- Hirurogei liburuekin osatuko dute
- Bi sozialista milanteen ustez...
- Enpresa hau lau alderdien artean osatzen da
- Berrehun presoen zigorra
- Hiru-lau metroen aldea
- Zazpiehun bat ikusleen txalo beroak jaso zituen
- Hamar puntuetan gelditu da
- Zazpi ikastetxe publikoetan gertatu da
- Hiru mila liburuetan
- Ehuneko hamabietan
- Hego Amerikako hiruzpalau herrietara eramango du

- Zenbait iturriek aditzera eman dutenez...
- Zenbait Estatuak ez dute parte hartu
- Beste zenbait neurrien artean
- Zein herriari dagokio hori?
- Zenbait jendearentzat interesgarriak izango dira
- Hainbat kideekin batean joan dira

- Zenbait ekipoekin egiten duzue lan
- Beste zenbait herrietan ere...
- Leku asko eta askoetan
- Agerraldia bi saioetan emango dute
- Hainbat hiri eta herri etan...
- Bere zenbait idatzietan...
- Badira zenbait tokietan gauza ikusgarriak
- Zenbait aldizkarietan idatzi zuen
- Iruñan emandako zenbait kontzertuetan
- Edozein bazkari edo afarietarako
- Espezialistak daude zenbait arloetarako
- Beste hainbat zerbitzuetarako

2. Adibide zuzenak

Nor: Bi pertsona etorri dira

Nork: Bi neskak irabazi dute lehen saria

Zein enpresak egin du hori?
 Zenbat pertsonak dakite hori?
 Hiru pertsonak galdu dute bizia
 Hirurogei ikastolak erabaki dute publiko egitea
 Zenbait nekazarik eskatu dute hori

Noren: Ehun pertsonaren aurrean egin zuen hori

Zenbat enpresaren artean egingo dute hori?
 Lau neskaren ondoan sartu zen
 Zenbait dendariren nahia

Nori: Lau neskari eman diete saria

Zenbat pertsonari bidali diezu gonbidapena?
 Hiru enpresari jarri diete isuna
 Hiru enpresariri jarri diete isuna

Norekin: Bi alabarekin joan da

Zenbat neskarekin ibili zara?
 Bi mutil gazterekin joan da

Norentzat: Zenbat enpresarentzat dira laguntza horiek?

Bi alabarentzat arropa erosi dut eta bestearentzat liburuak
 Bi musikarientzat bada hemen lana

Non: Zenbait enpresatan

3. Bibliografia

Deklinabideaz, ikus Euskaltzaindia, *Euskera. Bergara-ko biltzar ondoko erabakiak*, Bilbao, 1979, 27.-49. orr.

-a bokalaz amaituriko izenen deklinabideaz, berariaz, ikus Euskaltzaindia, *EGLU-I, Eraskina*, Bilbao, 1987, 107.-108. orr. eta Euskaltzaindia, *Gramatika Laburra*, Bilbo, 1993, 519.-520. orr.

II.2. -Z INSTRUMENTALAREN ZENBAIT ERABILERA OKER

Azken bolada honetan, komunikabideetan eta administrazioan batez ere, -z instrumentalaren erabilera asko ugaldtu da edo ari da ugaltzen behar ez den kasuetan. Dударik ez da zertaz kasua denean beti instrumentala erabili behar dela; baina mendebaldean, ekialdean ez bezala, erabilera urria duela eta, batzuek erabilera hori ugaltzera jo dute azken urteotan. Hori dela eta, EGLUk (2) dioen bezala, “anitzetan erabili beharko ez litzatekeen” tokietara ere hedatu da -z instrumental horren erabilera.

Erabilera okerrak, labur bilduta, honako kasu hauetan egiten dira batipat:

1. *Modua adierazten denean*

Zuzen erabiliak dira, noski, ondorengo adibideotan ageri diren *oinez, eskuz, trenez, autoz, itxasontziz* bezalako sintagmak:

- (1) a) *trenez* joan naiz Donostiara.
- b) Erromara *autoz* joateko asmoa du.
- c) *Itxasontziz* egin genuen Palmako joan-etorria.
- d) *euskaraz* ari dira.
- e) *oinez* askotan egin dut Tolosako bidea
- f) *eskuz* ari dira pilotan jokatzen.

Markaturik eman ditugun *trenez, autoz*, e.a. bezalako aditzondoak kasu instrumental mugagabeen doaz batere zehaztasunik gabe. Moduz-

---

(2) *Euskal Gramatika Laburra*, Euskaltzaindia, EHuren edizioa.

ko aditzondo hutsak dira horiek. (EGLU-I, 80., 292. eta 335. orr.; *Euskal Gramatika Laburra*, 485. orr.).

Egituraz konplexuago izan arren ere, goiko horien antzekoak dira beste hauek: *zure erruz, nire ustez / gogoz / aburuz / iduriz / bitartez...*

Baina aditzondo horien antzera instrumental mugagabeen doazen izen sintagmak ere ikusten dira eta entzuten, hala nola:

- (2) a) **zazpietako trenez* joan naiz Donostiara.
- b) Erromara **bere autoz* joateko asmoa du.
- c) **Bartzelonako itxasontziz* egin genuen Palmako joan-eto-
rria.
- d) **euskara batuz* ari dira.

Baina hauek oker erabiliak dira, (1)eko egiturak itxiak baitira, adberbioak hain zuzen, forma eta kontestu horretan bakarrik erabiliak. Hala, (1)eko aditzondoak ez bezala, (2)ko adizlagunak, mugatuak eta zehaztuak dira. Horrenbestez, mugatzailea eskatuko dute eta, gainera, inesiboan joango dira: *zazpietako trenean, bere autoan, Bartzelonako itxasontzian, euskara batuan*, e.a.(EGLU-I, 293. orr. eta *Euskal Gram. Lab.*, 485. orr.)

2. *Denbora adierazten denean*

Denbora adierazten duten aditzondoak ere badira: *egunez, gauzez, garaiz/tenorez*, e.a. bezalakoak.

Hala ere, egunen eta hilen izenak ez dira era horretara instrumental kasu mugagabeen erabiltzen. *Igandez, astelehenez, martxoan, abuztuz...* bezalakoek ez dute tradizioz. Horien ordez, *igandean/igandeetan, astelehenean/astelehenetan, martxoan, abuztuan...* inesiboko forma mugatuak erabiltzen dira. Eta gauza bera gertatzen da *arratsez, arratsaldean, goizez* bezalakoekin ere. Ahozko eta idatzizko tradizioan *arratsaldean, arratsean, goizean...* adizlagunak erabili baitira. Azkenik, horrenbeste zabalitzen ari den *momentuz* aditzondoak ere ez du tradizioz (*Orotariko Euskal Hiztegia*-k ez dakar agerraldi bakar bat ere). Balio hori adierazteko *oraingoz* da erabili izan dena eta jatorra.

Denborazko aditzondoaren modura instrumental mugagabeen eratu-tako izen sintagmak ere badira maizegi gure artean:

- (3) a) **joan zen igandez* Urbian izan ginen familia osoa
 b) **datorren astez* etxetik kanpo izango naiz
 c) **astelehen goizez* etxean egiten du lan, eta **astearte arratsez* kanpoan.
 d) **datorrenostiral gauez* bertsoara joango naiz

Horien ordez besteok lirateke egokiak:

- (4) a) *joan zen igandean* Urbian izan ginen familia osoa
 b) *datorren astean* etxetik kanpo izango naiz
 c) *astelehen goizetan* etxean egiten du lan, eta *astearte arratsetan* kanpoan
 d) *datorren ostiral gauean* bertsoara joango naiz

Horren arrazoia, goiko 1-ean, moduaz aritu garenean eman duguna da, hots, denbora adierazten duen adizlagun batek, nolabait zehazturik baldin badator, mugatzailea behar du, eta inesiboaren kasu marka ere bai. (EGLU-I, 293. orr. eta *Euskal Gram. Lab.*, 471. orr.).

Denbora adierazteko modua dela eta, argitu dezagun, azkenik, bi bide ditugula zehaztugabeko (hasiera eta amaiera konkreturik gabeko) denbora adierazteko, biak zuzenak, batasunean lekua dutenak:

- (5) a) *igande arratsalde zoin den zoragarri / Baigorriko gazteak plazan pilotari!* (Xalbador, *Odolaren mintzoa*, 153)
 b) *ostiral gauetan lagunekin afaltzera joaten gara*

3. *-ekin* sozietiboaren orde z *-z* instrumentala

-ekin eta *-z*, hurrenez hurren kasu marka sozietiboa eta instrumentala direla eta, bada nahikoa nahasmen bi horien ahozko eta idatzizko erabileran. Azken urteotan, batasunaren izenean, *-z* instrumentalaren erabilera bultzatu dugu, batzuetan egitura okerrak ere sortuz. Batzorde honen iritziz, ordea, *-z* eta *-kin* parekoak dira zenbaitetan, biak zuzen eta onargarri:

- (6) a) Aizkorarekin moztu zioten burua Maria Antonietari
 b) Aizkoraz moztu zioten burua

Ohar gaitezen, nolanahi ere, sozietiboa mugatua izan ohi dela, eta instrumentala ez: *aiztoarekin / aiztoz*.

Azken urteetan hedatu zaizkigun instrumentalaren erabilera okerrak aztertzean, berriz, ohartzen gara erabilera oker horiek bi iturri dituzke-

tela: lehena, batzuetan halabeharrez eta besteetan agian beharrik gabe, erdaratik asko itzultzen denez, gaztelerazko *con* preposizioaren kasuan kasuko balio eta esanahi desberdinak ez bereiztea edo kontuan ez hartzea. Honako adibide hauek bezalakoak ditugu horren lekuko:

- (7) a) Athletic hirugarren doa *hogeita bi puntu(z) eta *lau positiboz
 b) X bertsolaria doa lehenengo *zazpiehun puntuz
 c) *horrenbeste kiloz ezin hartu aurrea
 d) Gasteiz izan da, *hiru graduz, Euskal Herriko hiribururik hotzena

Adibide horietan izartxo markatutako sintagmek instrumentalaren -z kasu marka daramate, baina sozietiboarena *ekin* behar litzaieke atxeki eta *hogeita bi puntu(rekin)* eta *lau positiborekin*, ... *zazpiehun punturekin*, ... *horrenbeste kilorekin*, ... *gerriko gorriarekin* eta *gerriko urdinarekin*, *hiru gradurekin* esan edo idatzi.

Bigarren iturria, EGLU-Iek, 290. orr. eta Euskal Gram. Lab. 483. orrialdean aurreratzen digutenez, bizkaierazko -gaz atzizki sozietiboa izan daiteke. Izan ere, “[...] nahasketa fonetikoaren bidez, jatorrizko sozietiboa (singularrean -a(ga)z = *arekin*) instrumentaltzat (singularrean -az) jotzen dute batzuek...” Hala nabari da ondorengo exenpluotan:

- (8) a) Lasa ezker hegaletik doa *baloiaz < *baloiaz*
 b) neuk bere egingo neuke hori *zure sasoiar < *sasoiar*
 c) ehizera doa *eskopetaz < *eskopetaz*

Baina, bai gaztelerazko *con* preposizioaren kasuan kasuko funtzioa ongi ez bereiztetik, bai -gaz atzizkiaren laburtze fonetikotik sortu bide diren erabilera okerreko sintagma horiek ez dute norbait horietaz ‘baliatu dela’ esan nahi, norbaitek dituela horiek baizik. Beraz, azpiegituran ukan aditza baldin bada, -ekin deklinabide atzizkia erabili behar da. Esate baterako, (6)(a)ko adibideak, azpiegituran, ‘Lasa ezker hegaletik doa *baloia duela*’ esan nahi bada, horren ordezkoa gainegituran ‘Lasa ezker hegaletik doa *baloiarekin*’ izango da. Eta -ekin sozietiboa erabili beharrean, -z instrumentala erabiltzen dutenek berek sendesten dute diogun hau, ‘... *lau positiboz*’ forma erabili ondoren, ‘... *edo lau positibo dituela*’ formula erabiltzen baitute askotan.

Eta, aitzitik, zerbait *X-z baliatuz* burutua dela adierazi nahi bada, orduan -z kasu marka instrumentala erabili beharko da gainegituran.

II.3. PARTITIBOAREN ERABILERAZ

Partitiboaren marka lotzen zaienean, mugabagean izan behar dute izen sintagmek. Adibidez (2)ko adibideak gaizki eratuak dira, zeren izen sintagma partitiboak artikulua baitakar ondarrean.

- (1) a) Ez dut liburu garestirik erosi
- b) Ez dut lanik egin
- (2) a) *Ez dut liburu garestiarik erosi
- b) *Ez dut lanarik egin

Mugagabeen izanik, izen sintagma partitiboek ez dakarte sekula numero markarik, eta galdera egin daiteke, beraz, aditzarekilako komunztadura dela-eta, ea pluraleko marka agertaraz dezaketen adizkera jokatuan.

Erantzuna garbia da: ez. Inoiz ere ez. Izen sintagma partitiboek ez dute sekula pluraleko komunztadura sorrarazten dagokien adizkeretan. Literaturaren lekukotasuna ezin garbiago da puntu honetan, euskalki guztietan.

Azken denbora honetan, ordea, honelako erranaldiak irakur edo entzun daitezke, hain segur erdal interferentzia bati dagozkionak:

- (3) *Ez dituzte gaixoak sendatzeko behar diren tresnarik
- (4) *Aspaldian ez ziren entzuten horrelako hitzik

Goiko (3-4) adibideak gaizki moldatuak dira. Alabaina *tresnarik* eta *hitzik* sintagma partitiboak *dituzte* eta *entzuten ziren* aditzen osagarriak dira, eta hauek gisa hartara pluraleko marka dakarte, lehenak objektuaren indizean (*dituzte*), bigarrenak subjektuarenean (*ziren*). Baina komunztadura hau ez da haizu euskararen gramatikaren arauen arabera, eta, horretaz, perpaus horiek euskara txarrean emanak dira.

Bestalde *tresnarik* perpaus erlatibo baten burua izanik, perpaus horretako izen sintagma subjektuarekin guztiz lotua da, eta honek ere ezin dezake numero komunztadurarik sorraraz perpaus erlatiboko aditzaren barnean. Horregatik (5)eko adibidea, (3)koa bezala, gaizki moldatua da:

- (5) *Ez dute gaixoak sendatzeko behar diren tresnarik

Partitiboa maiz eta maiz ezezkako perpausetan agertzen da euskar. Hori ikusirik, batek uste izan dezake beharbada, ezetzak eragozten duela pluraleko komunztadura goiko adibideak bezalako perpausetan.

Ez dirudi hori horrela dela. Alabaina, baiezakako perpausetan, eta, nolabait esateko, ugaritasuna adierazten dutenean ere, ez dute pluraleko komuntadurarik ekartzen sintagma partitiboek. Horrela (6) ongi eratua delarik, (7) euskara gaiztoan da:

- (6) Lagun onik ekarri duzu zurekin. (Eta jakinaren gainean mintzo naiz, gehienak ezagutzen baititut)
- (7) *Lagun onik ekarri dituzu zurekin. (Eta jakinaren gainean mintzo naiz, gehienak ezagutzen baititut)

Goiko adibideetan, *lagun onik* sintagmak aipu dituen lagunek ematen diote erreferentzia ondoko perpauseko *gehlenak* sintagmako izen ardatzari ezabatuari. Argi da erreferentzia hori pluralekoa dela, baina hala eta guztiz ere, bere perpausetan sintagma partitiboak ezin sorrarraz dezake pluraleko komuntadurarik. Horregatik (7) adibidea ez da euskara onean, hartan *dituzu* formako numero marka lekuz kanpo dagoelako.

II.4. BERRI VS. BESTE(A) ... BAT/BATZUK

1. *Iruzkina*

Nola Administrazioiko eta Komunikabideetako gaietan batez ere, halabeharrez –batzuetan beharrik gabe?–, itzulpen giroan mugitzen garen, askotan erdal testuaren edo hitz baten itzulpen bihurri eta gaiztoa egiteko arriskuan eror daiteke itzultzailea, itzulpen hori, hiztegian aurkitzen den lehen ordaina itsu-itsuan aukeratuz burutzen bada. Eta hori da, hain zuzen ere, lexiko mailan zenbait hitzekin gertatzen ari dena.

Hemen horietako biren erabilera okerra aztertu eta zuzendu nahi da, *berri* eta *garbi* izenondoena.

Komikabideetan honako esaldi hauek bezalakoak ikusten dira eta entzuten:

- (1) a) bonba **berri* batek egin du eztanda
 b) tanto **berri* bat egin du Titinek
 c) falta **berri* bat egin diote Alkizari
 d) goizean arrautza jan dut; gauean arrautza **berri* bat jango dut.

Hiru exenplu horietako *berri* izenondoak gazteleraizko *nuevo*, *-a* adjektiboaren ordaintzat eman nahi dira, baina euskarazkoa ez da beti erdarazkoaren baliokide gokia. *Berri* izenondoak zenbait adiera ditu:

a) 'zaharra ez' dena, 'erabili gabea', 'lisatu' edo 'urratu gabea': 'zuhaitzetako ostoa berriak', 'liburu berria', 'jantzi berria'. Adiera hau da OE-Hetik jasotako adibideok erakusten dituztena:

- (2) Bere borondateko *bizitza* barri bategaz (Urquizu, *Liburu Virginia Santissimien errosario santuena*, 42)
- (3) Errazago zala zimentuti *etxe* barri bat jasoten [...cb zur barri ta orma barriak egitea baño (Moguel, *Peru Abarca*, 198)
- (4) Pilotari *xaharrak* / joaiten has orduko / *Berriak* dire bethi / ondolik helduko (Zalduby, *RIEV 1908*, 92)
- (5) XVI garren mendean, literatura *berria* sortzearekin, hein batean gizartea legundu eta xukundu baitzen (Lf in Casenave-Harigile *Santa Grazi*, 9)

b) Erdarazko 'reciente', 'fresco'-ren ordain den adiera, *orain-oraingoa*-ren baliokidea. Adibideak ugari dira euskal literaturan. Hona batzuk:

- (6) Gisu *berriago* eta hobeago, nahiz esku-lanetako, nahiz laborantzako (Duvoisin, *Laborantzaco liburua*, 186)
- (7) Gazta berria ekatzen. 'Un fromage frais' (Orixe, *Mireio*, 40)
- (8) *Berriagoak* eta gaurkoagoak ere ba-genituen begien aurrean antxiñako klasiku igatu oriek baiñon ernagarriagoak (Ibiñagabeitia, *Berjiliren idazlanak osorik*, 22)
- (9) Zeina [Axular, *Materre*, eta *Etxeberri* Ziburukoaren hizkuntzaz guretzat hain baita *berria* eta freskoa, nola egungoa (Etxeberri *Sarakoa*, 100)
- (10) Hala egin behar da bada bekhatuetan, eta bekhatuzko obretan ere: *berri* direino egotzi behar dira (Axular 79s (V 53).
- (11) Zor *berria* dugu euskaldunok, lehengo askoren gain, Orixerekin (Mitxelena, *Idazlan Hautatuak*, 354)

(12) Errege *barri*, lege *barri*. (*Refranes y Sentencias*, 261)

c) Maila bereko beste baten 'ordeko' esanahiarekin:

- (13) Asto *barri* bat erosi bear ebala-ta, feriara joan zan (Bilbao *Ipuin barreka*, 25)
- (14) Erretore *berria* etorri zaigu herrira.
- (15) *Etxebizitza berrira* aldatu gara dagoeneko.

d) Maila bereko gauzei *erantsia* eta *beste ... bat/batzuk*-en balioa duena. Aldiz, aurrekoak ez bezala, *berri*-ren erabilera honek berria, gaur-

gaurkoa dirudi eta okerra. *Orotariko Euskal Hiztegia*-n adibide bat bakarra ageri da:

- (16) Piper *berri* bat olio beroaren gainean ipiñten zuten bakoitzean (Oskillaso, *Kurloiak*, 128)

Esanahi bera dute (1) (a) (b) (c) (d)-ko *berri* izenondo guzietan ere.

Ohartzea: *berriro/berriz* aditzondoak *berri* izenondotik eratorriak ditugunez, azken sail honi dagozkio esanahiaren aldetik, *beste behin* esan nahi baitute, baina, hala ere, *berri* oinarria dute.

2. *Ondorioak*

a) *Berri* izenondoak adiera bat baino gehiago ditu.

b) a), b) eta c)-ko adierak *nuevo,-a* erdal adjektiboaren ordain egoziak dira, kontestuaren arabera.

c) d)-ko esanahia adierazteko ezin gaitezke *berri* izenondoaz baliatu. Horregatik, (1)-eko (a), (b), (c), (d) adibideak honela eman behar dira:

- (17) a) *beste* bonba *batek* egin du eztanda.
 b) *beste* tanto *bat* egin du Titinek.
 c) *beste* falta *bat* egin diote Alkizari.
 d) ..., *beste* arraultza *bat* jango dut gauean.

Izan ere, euskaraz *bonba berria*, *falta berria* bezalakoak esaten badira, 'zaharrak ez direla' edo 'inoiz egin gabeak direla' esan eta ulertu ohi da. Eta ez da hori, noski, hor esan nahi dena, ez baita bonba zaharrik, paper zaharrik, falta zaharrik, e.a. Bazter dezagun, beraz, horrelako kontestuetatik *berri* izenondoa eta, horren ordez, erabili *beste(a)/beste ... bat/beste ... batzuek*, dagokien kontestuaren arabera.

II.5. HONEZKERO / DAGOENEO

Honezkero Parisen da (dateke, izango da..)

honezkero ez da etorriko

*honezkero ez da sinatu hitzarmena

(txarrena gainditu du eta) honezkero sendatuko da

(bi urte darama ikasten eta) honezkero badaki euskaraz

*honezkero jaiki zara, e!

Baldin guziok onartzen badugu egungo literaturan izenburuko forma horiek direla denborazko bi aditzondo horien aldaera maizkoenak —*dagoeneko*-ren hamar dakartza OEH—, pasa gaitezke beste gabe gaurko zenbait hiztuni aski zaila egiten zaien bion erabilera jatorra zein den laburki aztertzeraz. Euskalki guzietan bizirik ez daudenez gero eta bizirik daudenetan ere, dudamudazko erabilerak sortu direnez gero, badu garrantzia orain arteko erabilera jatorra bermatzeak.

1. *Honezkero*

Har dezagun hau lehendabizi eta ipin dezagun adibideren bat, ahalik argienerakusteko zein den perpausari ematen dion ñabardura. Demagun Anek arratsaldeko 4etan hegazkina hartu duela Sondikako aireportuan Parisa joateko eta, aita handik bi ordotara Donostiara iritsi eta, emazteari hauetako perpaus bat esaten diola:

- (1) a) *honezkero* Parisen da
 b) *honezkero* Parisen izango da
 c) *honezkero* Parisa iritsi da
 d) *honezkero* Parisa iritsiko zen
 e) *honezkero* Parisa iritsia izan behar du

Bostetan ñabardura bera du aditzondoak. Zein? Aitaren *susmoa* edo *barrunda* alaba jadanik Parisen delakoa. Jakin, ez daki han denik. Ez du segurantzarik. Ez du alabak oraindik deitu esanez heldu dela, baina aitak, lehen ere Sondikan Parisa joateko hegazkina hartua delako-edo, ja-

kinik zenbat irauten duen hegaldiak, ateratzen ditu kontuak eta “susmatzen” du: *honezker*o iritsia izan behar du.

Bi hitz lehenik adizkiak, nahiz ez den hori hemen auzitan dagoena, baizik aditzondua. Diogun laburki Hegoaldeko usuarioa direla adizki horiek. Iparraldeko batzuek oraindik bizirik baitituzte Hegoaldekoek aspaldi galdu zituzten *dateke/duke* adizkiak, horko horien ordean honako beste hauek erabiliko lituzkete haiek, baieta liburu zaharrak irakurtzen ohitua den beste edozeinek:

- (2) a) *honezker*o Parisen *dateke*
- b) *honezker*o Parisa iritsi *dateke*

Edo aditz iragankorraren esanplua ipini nahi izanez gero, ondoko bi lehenak Hegoaldean esango lituzkete eta hirugarrena Iparraldean:

- (3) a) *honezker*o bukatu du Jonek lana
- b) *honezker*o bukatuko zuen Jonek lana
- c) *honezker*o bukatu duke Jonek lana.

Irakurlea ohartu da *honezker*o (hala da gure susmoa) hiru gauzak. Bat, gazteleraz eta frantsesez futuroa erabiltzen dela horrelako susmoz eihotako perpausetan: ikus (1.b) “estará ya en París”/ “il sera bien à Paris”; (1.d) “habrá llegado ya a París”/ “il sera arrivé à Paris”. Bi, aditzondoaren kidea gazteleraz “ya” izan ohi dela. Hiru, adizkiak euskaraz forma diferenteak har ditzakeela: aspektu burutua eta aspektu gerokoa, batez ere (ikus (1.a) - (1.e)); ez, ordea, gerokoa gehi orainaldiko laguntzailea, presuposizio berezi batean izan ezik, laster esango dugunez:

- (4) *honezker*o iritsiko da Parisa

Halaz ere, baldin susmoa bada, ez orain arte bezala, baiezko perpausez baizik ezezkoez oratua, aditz nagusia komunzki aspektu geroan eramaten du; eta ezin da ezezko perpausetan aspektu burutua erabili. Beraz (5.a) - (5.b) zuzenak dira, ez ordea (6.a) - (6.b):

- (5) a) *honezker*o ez da etorriko
- b) *honezker*o ez digu deituko
- (6) a) **honezker*o ez da sinatu hitzarmena
- b) **honezker*o ez da ito

Egia al da, ordea, 4.-eko adibidea bezalakorik inoiz esan ez daitekeela? Uste dugu eskuarki ezetz, baina inoiz, bai, esan daitekeela. Presuposizio kontua dela uste dugu. Hona zergatik.

Honezkero denborazko aditzondoa dela esan dugu; gutxi gorabehera honela parafrazea daiteke: ‘honenbeste denbora pasa delarik’, edo ‘den ordua delarik’, edo laburkiago ‘hainbat denboran’, eta ez da dudarik kontzeptu hauek aldeko edo kontrako izan daitezkeela, noiz eta nola hartzen diren. Alegia, pasa den denbora pasa izana seinale ona dela uste baduzu, esan dezakezu:

- (7) a) *honezkero* bizirik aterako da
 b) *honezkero* sendatuko da
 c) *honezkero* iraungo du
 d) *honezkero* bukatuko du
 e) “Onezkero laster izango da” (Tx. Agirre, *Garoa*, 261)

Arazoi beragatik, uste baduzu Peruk euskara ikasten edo Parisen bizitzen urte asko daramala, edo maratoiaren 40 kilometro jadanik egin dituela, edo patata berriaren garaia heldu dela, eta abar, esan ditzakezu honako perpaus hauek, adizkia orainaldi trinkoan nahiz perifrastikoan dutenak:

- (8) a) *honezkero* euskaraz badaki
 b) *honezkero* ongi ezagutzen du Paris
 c) *honezkero* bukatuko du maratokia
 d) *honezkero* salgai dago patata berria
 e) *honezkero* txikitzen du enborra ordubetean.

Baina eskuarki denbora pasea, partidua galtzen aritzea, goizeko bostetan oraindik lokartu ezina, hiru ordu zain egon eta laguna ez etorria eta abar kontrako seinaleztat, kaltegarritzat, hartu ohi dira eta horregatik ezin esan izaten da:

- (9) a) *honezkero haziko da, 20 urte ditu eta
 b) *19-4 galtzen ari da, *honezkero* irabaziko du
 c) *honezkero loak hartuko du
 d) *honezkero etorriko da

Baina, berriro esan, ez da adizkia hemen guri axola zaiguna, baizik aditzondoa, eta honi dagokionez esenplu guzietan garbi ageri da *honezkero* aditzondoak adierazten duena dela norbaitek ziur ez dakien zerbait ez giten duen susmoa, frogarik gabekoa; ez ordea dakien edo ikusten duen zerbait. Beraz okerrak dira honako perpaus hauek:

- (10) a) *honezkero jaiki zara, e!
 b) **nolatan ari zara zu honezkero lanean?*

Bere begiz ikusten duenak norbait iadanik jaiki dela edo lanean ari dela, ezin dezake *honezkero* erabili; horrek beste aditzondoa, dagoeneko, erabili behar du, ezinbestean.

Oharra. Aipatu bakarrik *harrezkero* eta *hor(re)taz gero*, ez baitute beste horren arazorik eta ez baitiote perpausari ñabardura berezirik ematen. Aditzondo soilak dira, lehena denborazkoa (“*harrezkero* lagun minak dira”, “*harrezkero* ez dute elkarrekin hitz egiten”); bigarrena ondoriozkoa (“*hor(re)taz gero* hobe duzu etxean gelditu”, “*hor(re)taz gero* itzuli dirua neri”).

2. *Dagoeneko*

Dagoeneko esnatu da Txomin!
 *dagoeneko esnatuko da
 *dagoeneko ez zaio damutuko
 goiznabarra zen dagoeneko (?)
 (berriki etorri eta) dagoeneko erretxindu!
 etorri al zara dagoeneko!
 lasai!, dagoeneko eritetxean da eta

Norbaiti bere begiz ikusten duenak edo, bere belarriz entzuten duenak edo, arrazoi bategatik edo besteagatik, sorrarazten dion ezustekoari edo ezohizkoari zor zaion aditzondoa da *dagoeneko*. Ezusterik ez bada ez da esaten “*dagoeneko* hor dago Pello”, baizik “hor dago Pello”. *Dagoeneko*-k suposatzen du ez zenuela hain goiz espero. Hori batetik; bestetik egitate erreala suposatzen du, gertatua eta ikusia edo jakina; hitz batean, nolazpait frogatua, ez “susmatua” bakarrik. Horra zergatik den aspektu burutua edo puntuala horri dagokiona.

Ikus adibide batzuk: guzietan suposatzen da gertatu dena uste baino lehen edo uste ez bezala gertatu dela, eta horrek sortzen duela ezustekoa: esate baterako, beti berandu jaiki ohi den bat goizeko lauretan gosaltzen ikusteak esanarazten dizkizu ondoko hiru lehen horiek:

- (11) a) *dagoeneko* esnatu da Txomin
 b) *dagoeneko* jaiki da
 c) *dagoeneko* gosaltzen ari da
 d) *dagoeneko* hil da amona
 e) *dagoeneko* atera da espetxetik
 f) *dagoeneko* etxeratu da
 g) *dagoeneko* aditzen da trumioia
 h) *dagoeneko* badator
 i) *dagoeneko* heldu dira sagarrak
 j) *dagoeneko* bidean da (badakust) vs. *honezkero* bidean da (nik hala uste)

Horrenbestez ez du beste aspekturik onartzen eta ezin esan daiteke:

- (12) a) **dagoeneko* esnatuko da
 b) **dagoeneko* oheratuko zen

Are gutxiago onartzen ditu ezezko perpausak, eta arrazoi beragatik, errealak ez direlako:

- (13) a) **dagoeneko* ez du idazten lehen bezala
 b) **dagoeneko* ez zaio damutuko
 c) **dagoeneko* ez daki euskaraz mintzatzen

Beste erabilera bat zabaldu zen Orixez gero batez ere, gure ustez, lehenago testigutza askorik ez zuena, eta da lehenaldi urruneko aditzarekin agertzen dena, Miranderen eta Mitxelenaren hauetan bezala, baina beste aditzondo bat, *orduko*, egokiago lukeena:

- (14) a) “goizñabarra zen *dagoeneko*”
 b) “hori, urte haietan, *dagoeneko* aldarrikatua zuten Altubek, Mokoroak...”

Lehen ikusi dugu *honezkero*-ren ezezko perpausak kasuistika nahasixea dutela, presuposizioa dela kausa. Bada *dagoeneko*-ren ere bai. Honen parafrasia hau dateke, izan ere, bestearen guztiz kontrakoa: honen denbora gutxi pasa delarik’, edo den bezain goiz delarik’. Baina, jakina, norbaitek luzetsi dezake inon den denborarik laburrena ere, eta alderantziz ere bai. Horrela esplikatzeko dira hau bezalako perpausak:

- (15) a) adizu! Bi minutu bakarrik daramagu hemen eta ez zaitetz *dagoeneko* erretxindu!
- b) duela bost minutu ezarri diozu zigorra eta ez zaiozu *dagoeneko* barka!”
- c) hasi berria da jokatzeko eta, *dagoeneko* nekatu ez zaigu, bada!”

Bestalde ezusteak edo ezohiak esplikatu ditzake honelako sasi-galdera erretoriko hauek ere, non ez baitu galdegileak “bai” edo “ez” erantzunik espero, “jakin” nahi duena begien bistan daukanez gero:

- (16) a) *dagoeneko* etorri al zara!
- b) egin duzu *dagoeneko*, e!
- c) *dagoeneko* hemen al duzu *Egunkaria*!

Ikus gainera presuposizioak bakarrik argi dezakeen perpaus bikote hau ere. Demagun norbait duela bost hilabete eritetxean dagoela eta denbora horri luze deritzanak honela dioela:

- (17) ez dago eskubiderik; *dagoeneko eritetxean dago

Dudarik gabe oker erabili du hor aditzondoa eta *oraindik* esan behar zukeen. Baina beste inguramen batean, ixtripa bat izan eta, baldin anbulantzi-autoak zauritua iadanik eritetxera eramanez duela badakit, jo diezaieket haren etxekoei telefonoa eta esan:

- (18) lasai!, *dagoeneko* eritetxean dago eta

Amaitzeko merezi du begirada bat ematea OEHri. Damurik *honez-kero* ez dugu oraindik eskueran, baina *dagoeneko* bai. Hogeita hamahiru aipamen daude sarrera horren pean. Aurreko lerroetan irakatsi duguna alderik-alde birresten duela uste dugu. Hara: erdiak baino gehiago *jan ditu* bezalako moldekoak dira. Zazpi dira adizki sintetikoa orainaldian dutenak, “(hemen) gaituzu *dagoeneko*” bezalakoak. Beste sei dira adizkia lehenaldi urrunean dutenez gero (“hura lo zegoen... *dagoeneko*”), *ordu(ra)ko* hobe luketenak, *zegoeneko*-rik ez dago eta. Bi soilik, Orixerena eta Erkiagarena, ezezko perpaus erabili dutenak:

- (19) a) “Ta nork uka lengorik *dagoeneko* ez dala?” (Orixe)
- b) “...*dagoeneko* ez da ori ondo” (Erkiaga)

Zenbait hiztuni, *dagoeneko* bizi osoan erabili dutenei, min ematen diete horiek belarrian. Ibinagabeitiaren beste hau nekez har daiteke ezezko perpausa bezala:

(20) “Inork ez lezake orrelakorik ez iakin *dagoneko*” (Ibiñagabeitia)

Oharra. Bi hitz hemen ere, aditzondo honen bi hitz kideri buruz. Aditzondo soilak dira eta ez dute arazorik sortzen, ezeta perpausari ñabardura berezirik eransten. Bata aipatu dugu hor goian eta esan, horrelakoetan hobe dela *orduko*, gure ustez, *dagoeneko* baino:

- (21) a) *orduko* elkar ezagutzen zuten
b) *orduko* Irunen bizi zen

Baiezkoetan bakarrik, ordea; ezezkoetan, aldiz, *artean* erabiltzen baita:

- (22) a) *artean* ez zuten elkar ezagutzen
b) *artean* ez zen Irunen bizi

Jakina!, erabiltzen direla diogunean esan nahi dugu biak bizirik dauden euskalkietan hala erabiltzen direla, beste euskalki batzuetan beste modu batzuek baitituzte horien esanahia adierazteko.

II.6. IRAUN, BALIO/KOSTA, LUZATU, NEURTU, PISATU...

Adizki laguntzaile iragankorrari entzun edo ikusi orduko osagarri zuzena lotzen diogu buruan ia beti, iruditzen baitzaigu hau gabe ezin daitekeela aditza iragankorra izan. Hori horrela da gehienetan, hala nola adizkiaren objektua lehenengo eta bigarrenengo pertsona denean: *nau, hau, gaitu, zaitu, zaituzte*; ez, ordea, nahitaez adizkia hirugarren pertsonako singularra denean (*du*), “esneak irakin du”, “lanean ihardun du”, “goizean irten du” eta horien antzeko gehiagok irakasten diguten bezala.

Hori horrela izanik, *nor-nork* sistemako aditza izateak ez du esan nahi osagarri zuzena daramala nahitaez, adizki hori *nor* sintagma dugunean bezalakoxea izan arren: *du*. Ez dira horrelako aditz guziak mota berekoak: ikus *Euskal Gramatika Laburra: Perpaus bakuna*, 206. or. Hor izenburuan aipatu ditugun aditzei lotuko gatzazkie gu, nahiz, ikusiko dugun bezala, bospasei horiek ere ez diren mota berekoak. Baina azken urte hauetan oker erabiltzen hasi da jende askotxo eta merezi du hitz bi egitea.

1. *Iraun*

hamar ordu iraun du bizirik
*hamar ordu iraun ditu bizirik

Itxuraz nor sintagma duten aditzetako bat da hau, baina itxuraz bakarrik da hori *nor* sintagma. Baldin itxuraz bakarrik bada eta osagarri zuzena dirudiena egiaz ez bada, aditzak ez du, nahiz eta plurala izan, pluraleko komunztadurarik beharko. Hori horrela al da? Perpaus hauen adizkia zein da, *du* ala *ditu*?:

- (1) a) *hamar ordu* iraun du/*ditu bizirik
b) *hogei egun* iraun zuen/*zituen jan gabe
c) *urteak eta urteak* iraun du/*ditu erdi hilik

Konpara ditzagun beste hauekin:

- (2) a) *hamar ordu* egon da bizirik
b) *hogei egun* egon zan jan gabe
c) *urteak eta urteak* egon da erdi hilik

Ezer aldatu ez eta, *iraun* iragankorra gabe *egon* iragangaitza ibili ahal izateak usain txarra ematen dio: *hamar ordu, hogei egun, urteak eta urteak* osagarri zuzena ote dira gero?

Bestalde *erosi, eraman, konpondu* eta beste edozein aditz iragankorri egin diezaiokezu *zer?* galdera: *zer erosi duzu?, zer eraman du?, zer konpondu zuen?*, aditz iragankorrek izan eta osagarri zuzena dutelako. Aldiz *iraun-i* ez; honi egin diezaiokezun galdera bakarra da: *zenbat?*

Beste iragankor omen diren horiei ere egin dakieke *zenbat* galdera, esango du norbaitek agian: *hiru liburu erosi ditut, eta zenbat liburu erosi dituzu?* Bai, hala da; hauei *zer?* galderaz gain *zenbat?* ERE egin dakieke, baina *iraun-i, zenbat?* baizik ezin egin dakioke.

Beraz sasi-objektuak dira osagarri zuzenak diruditen horiek eta ez da horiekin pluraleko komunztadurarik egin behar. Bestela esan, (1.a) (1.-c) adibide haiek honela esan behar dira:

- (3) a) *hamar ordu* iraun *du* bizirik
b) *hogei egun* iraun *zuen* jan gabe

c) urteak eta urteak iraun *du* erdi hilik

Diogun, esanaren sendogarri, Axularrek *iraun* darabilen hemeretzi aldietatik behin bakarrik ezartzen diola konplementu gisa *zenbat iraun* esan nahi duen izen sintagma bat; gainerako guzietan “noiz arte iraun” (“iguzkia sar arteño”, 181), edo “non giraun” (“nahi baduzu iraun trabailuan”, 318) edo horien antzekoren bat ipintzen du. Baina “nahi duen bezanbat iraun” ere badio (76), eta horrenbestez zabalik uzten du “zenbat iraun”-eko konplementua ere erabiltzeko atea. Eta badarabil, berriro esan; behin, halere; eta ez guk bezala kasu absolutiboan, osagarri zuzena dela dirudien horretan, baizik kasu instrumentalean:

(4) “egoitza hartan iraun baitzuen *bi urthez*” (Axular, *Gero*, 125)

Horren ondoan ez da harritzeko aditz honek batzuetan osagarria inesiboan ere eramaten badu:

(5) a) “Zenbait denboran iraun zuan...” (Ubillos, *Kristau dotriñ berri-ekarlea*)

b) “Finerainokoan iraun behar du...” (Baratzart, *Meditazione ttipiak*)

c) “Egun bittan iraun eban...” (Etxeita, *Josetxo*)

2. **Balio**

lau milioi balio du/ditu etxeak milioiA balio du milioiAK balio ditu balio DU vs. kosta ZAIO
---

a) **Balio**

Esan al daiteke beste horrenbeste *balio* aditzari buruz?: *nor* sintagma dirudiena ez dela halakoa; aditz honek ez duela osagarri zuzenik; aditzak ez duela pluraleko komuntadurarik egin behar, nahiz osagarri zuzena dirudiena plurala izan; “zer balio” ez, “zenbat balio” galdetzen dela, eta abar? Kontuak ez daude EGLU-n uste genuen bezain garbi. Zein da biotarik adizki zuzena?

(1) a) zenbat miloi balio *du/ditu* zuen etxeak?

- b) lau milioi balio *du/ditu* autoak
- c) baso horrek ehunka milioi balio *du/ditu*

Gramatikak eta gramatikariak bide batetik dabilta eta askoren egunoroko aztura bestetik. Jende askotxori esanarazi dizkiogu egunotan *balio* aditza zuten perpausak; ez itzularazi, baizik bere gisa esanarazi. *Öndorio* honetara heldu gara: badira oraindik singularraz baliatzen direnak, baina hiztun askok eta askok pluraleko komunztadura erabiltzen dute: gazteleraz jantziago eta gehiago, adinez gordinago eta maizago.

Pluraleko komunztadura ere egiteko ohitura hau, gainera, oso zaharra da, dirudienez. Aski dugu eskuetan OEH hartzea eta BALIO IZAN sarrerapean agertzen diren ehun eta berrogeita hamabi-hamahiru aipamenak aztertzea; ohartuko gara guri axola zaizkigun hamar-edo adibi-deak —gehienek ez baitute zenbatzailea gehi izena duen konplementurik— oso bereiz dabiltzala. Ikus:

- (2) a) “Dineroazenmoneda motabathamalaur ardit Franzikorik balio *zituenik* (Leiz., Decl à 2v)
- b) “Damaseko urek balio ahal *dituzte* Israelgo ur guziak” (Larregi, I 371)
- c) “Argatik esaten da / buru batek milla / balio *dituela* / baldin bada abilla” (Iturriaga, *Fabulak*, 102)
- d) “Dardanburu semea ez da itsasoko / Bainan balio *ditu* guziak lurreko” (Hiribarren, *Eskaldunak*, 2981. lerroa)
- e) “Talentu bakoitzak 31.680 erreal bezalatsu balio *zituen* (Lardizabal, 434)
- f) “Orrek diruak balio *ditu* Franzian” (Etxaide, *Joanak joan*, 41)

Sei horietan, ikusten denez, adizkiak bere pluralgilea du. Egia esan, (2.c) eta (2.d) “metri causa” izan daitezke eta (2.f) berriz, izena mugatu plural duena da. Ikus beste lau hauek ere:

- (3) a) “Borz zorziko baliyo *dubela*” (I. Sarasola, “Contribución al estudio y edición...”; *ASJU*, 1983, 5.2.9.)
- b) “Zazpira sos balio dina saltzen beitu hamabia” (Etchaun, 306)
- c) “Azkenean balio izaten *dabe* ...bost eun bana erreal ta geiago” (Iztueta, *Guipuzcoaco Provinciaren Condaira edo Historia*, 152)

- d) “Ogeita amar diru oiek... oraingo irurogei erreal balio *zuten*” (Lardizabal, 437)

Horiek horrela direla, ze arau eman? Biak onartu behar direla uste dugu; gehienez ere —eta beharbada hau ere ez— singularra gomendatuz. Lege seguru bat bada, haatik: konplementua mugatua denekoa. Ez da dudarik hauek honela esan behar direla:

- (4) a) duroa (pezeta, erreala, libera bat) balio du
b) baso horrek miloiak balio ditu

b) **kosta**

Beste zerbait esan behar da aditz hori dela eta. Ez dirudi erraza, baina badira egungo egunean aditz hori, *balio* alegia, eta *kosta* elkarrekin nahasten dituztenak. Honako bi perpaus hauek taiutu zituztenek, esate baterako. Bata entzuna da eta bestea irakurria:

- (5) a) *zenbat *kosta* dezakeen jakin nahi dut
b) *1500 miloi balio dizkigu

Balio-ren ordez *kosta* erabili zuen lehenak eta *kosta*-ren ordez *balio* bigarrenak. Lehenak aski zuen *balio* esatea; izan ere, honi, eta ez inondik ere *kosta*-ri, dagokion adizkia erabili zuen. Zeren, batetik, bi aditz horiek bi esanahi desberdin dituzte eta bestetik *kosta* aditz iragangaitza da, maizenik nor-nori sisteman erabiltzen duguna; *balio*, berriz, nor-nork sistemakoa, ikusi dugun bezala, eta osagarri zuzenik ez duena; beraz **balio dizkigu ez, balio digu* esan beharko zuen gehienez ere.

Bestela esan, *balio DU* esan ohi dugu, baina *kosta ZAIIO*. Beraz bi hauek bi gauza desberdin dira eta biak zuzenak, noski:

- (6) a) zenbat miloi balio *duen* galdetu diot
b) berari hamar miloi *kosta zaiola* esan dit

Aldiz hor goiko (5.a) - (5..b) horiek okerrak dira biak, eta horrela esan behar ziren:

- (7) a) zenbat *balio* dezakeen jakin nahi dut
b) 1500 milioi *kosta* zaigu

OHARRA: Ikus gero hegoaldekoen “merezki du festara joatea” bezalakoaren ordez iparraldekoek darabilten “balio du” (*Batasunerako Gomendioak* atalean).

3. Luzatu

amak luzatu dizkio galtzak bost metro luzatu du katea ordubete luzatu ditu hitzaldiak
---

Ezin esan daiteke hau lehengo beste bi aditzak bezalako delarik. Inondik ez. Hau iragankorra izateaz gain, osagarri zuzena eraman dezakeen eta maiz eramaten duena da, lehengo beste biak ez bezala:

- (1) a) amak luzatu dizkio galtzak
 b) gose-greba luzatzea erabaki dute

Badute halere puntu batean antza: *zenbat* luzatu galdera eranstean zaionean. Orduan honela esan behar da:

- (2) a) bost metro luzatu du katea
 b) hamar minutu luzatu ditu hitzaldiak

Biotan *katea* eta *hitzaldiak* dira osagarri zuzenak edo nor sintagmak eta horiekin dute komunztadura adizkiek, ez *bost metro*-rekin eta *hamar metro*-rekin. Hori garbi ikusten da (2.a)-n: *bost metro* izanagatik *du* baita adizkia.

4. Neurtu

tunelak berrehun metro neurtzen du/ditu (?) erraldoiak bi metro neurtzen du/ditu (?)

Galde-zeinua ezarri diegu bi perpausei. Aurki ikusiko da zergatik. Aditz honek ere bi lehenbizikoekin baino antz handiagoa du hirugarrenarekin, *luzatu*-rekin. Beti neur baitaiteke zerbait, luzatu bezalaxe. Orain arte bere indarrak neurtzen zituen batek bestearekin:

- (1) “Naiago zukean...bereindarrak aitarekin baño beste edozeñekin neurtu” (Tx. Agirre, *Garoa*, 54. or.).

Orain aldiz jokalaria berak neurtzen dira:

(2) Aizkolariak Tolosako zezen-plazan neurtuko dira

Lehen jertsea egiteko-edo hartzen zizkiguten “neurriak”. Agintariak ere hartzen zituzten beren “neurriak”, uholdeek kalte handirik egin ez zezaten. Baina bi erabilera horietaz gainera, badugu beste bat gaztekerak kutsaturik, edo ez, egunoroko hizkeran maiz erabiltzen duguna batek ze neurri duen, edo dituen, jakiteko. Alegia,

- (3) a) Zenbat neurtzen duzu?
- b) Zenbat metro neurtzen du/ditu makila honek?
- c) Metro eta erdi neurtzen du

Honela ere galdegin daiteke hori, noski:

- (4) a) Ze neurri ditu horrek?
- b) Zein da makila horren neurria?

Nolanahi ere, esan behar da aski berria dirudiela hor goiko (3.a) - (3.b) galde-perpau horrek. Ezen *neurtu* partizipioak OEH-n dituen 150 sarrerak banaka aztertzen baditugu, ohartuko gara guziak, batere salbuespenik gabe, honelakoak direla: ‘norbaitek zerbait neurtu’ edo, gauza bera dena, ‘zerbait neurtu da’ (norbaitek neurtu duela esateko); ez, ordea, alerik ere tankera honetakorik: ‘halakok hainbeste neurtzen du’.

Hiruzpalau egitura izan ditu euskarak zerbaiten neurriak zein diren esateko:

- (5) a) enbor hau bi metro luze/zabal da
- b) soro hau ehun metro da luzean/zabalean
- c) soro honek ehun metro ditu luzean/zabalean

Edota soil-soilik:

- (6) a) mutil au metro bat exkax da
- b) tunelak berrehun metro ditu

Horien arabera eta *zenbat handi egin behar duzu?* egunoro haur bati esaten diogunez gero, honela egin izan da galde eskuarki zerbaiten handi-txikia, luze-laburra edo estu-zabala jakin nahi zenean:

- (7) a) zenbat luze (zabal, handi) da hori?
- b) zenbat zara luzean (zabalean)?
- c) ze zabalera (luzera) du horrek?
- d) zenbateko zabalera du pilotalekuak?

Edota orokorki:

(8) ze neurri du?

Hona Txomin Agirrereren perpaus hauek *Garoa*-tik hartuak:

(9) a) “Ura zan gizona,ura! Zazpi oin ta erdi,bai” (“zen luzean”, alegia) (Tx. Agirre, *Garoa*, 41. or.)

b) “Etzan txabola zazpi oin zabal, amarez luze, goruntz ez zitan zortzi” (Tx. Agirre, *Garoa*)

Ohar, azken hitz horietan bi egitura ditugula:

(10) a) zazpi (hamar) oin zabal da

b) zortzi oin ditu goruntz

Guk (5)-eko adibideetan bildu ditugun hiruretatik bi, hain zuzen. Ikus honako beste hauek ere:

(11) a) “neurtu zenbat metro luze dan!” (I. Munita)

b) “380 metro luze zan eta 290 metro zabal” (A. Anabitarte)

Halere, berriro esan, euskaldun asko dira egungo egunean honelako perpausak belarrian minik ematen ez dienik:

(12) a) erraldoiak hiru metro neurtzen zituen

b) eliz-dorreak hirurogei metro neurtzen ditu

c) ñaño horrek ez du metro bat neurtzen

d) trenbideko zubiak 80 metro neurtzen ditu

Areago, badirudi zientzia-ikaslan nahiz ikerlanetan aritzen direnek *neurtu* inperpersonal horren beharra somatzen dutela, adibidez angelu baten neurria zein den adierazteko. Nolanahi ere halakoei komeni zaie jakitea inguruko hizkuntzek ere, gaztelera salbu, ez dutela *neurtu* esan nahi duen aditz inperpersonalik eta honelatsuko perpausaz baliatzen direla:

(13) a) ze neurri du/ditu angelu honek?

b) zein da angelu honen neurria?

Halaz ere gai hori hobeki aztertu eta txosten bat presta dezaten eskatu diegu zientzia munduko aditu batzuei. Leioako biltzarrean, bi txosten aurkeztu ziren gai honetaz, eta bietan argi ikusi zen ez dela *bi metro neurtzen ditu* bezalako egituren beharrik.

5. **Pisatu**

zenbat pisatzen duk?
 laurogei kilo pisatzen dinat
 laurogei kilo pisatzen dizkinat

Norbaiten edo zerbaiten pisua adierazteko ez du euskarak neurria adierazteko duela oraintxe ikusi dugun bezalako egiturarik. Ez da esaten, alegia, **Zenbat haiz astunean?*, lehen *Zenbat haiz luzean?* esaten dela ikusi dugun bezala. Agian arrazoi horrexegatik lehen zalantzakotzat eman dugun *Zenbat neurtzen duk?*-en parekoa ongi esana dago pisatu aditzarekin: *Zenbat pisatzen duk?*. Beraz hona nola egiten den galdera:

- (1) a) zenbat pisatzen duk?
 b) ze pisu duk?

Ohar halere *zenbat haiz astunean?* esaten ez bada ere, bai, ordea, *astunean* esan gabe, testu inguruak erakusten baitio entzuleari pisuaz ari dela. Hona Txomin Agirrerren hauek:

- (2) a) “zazpi arroa bazan bakoitza” (Tx. Agirre, *Garoa*, 54.or.)
 b) “badira amalau libra gutxienez (oilaskoak)” (Tx. Agirre, *Garoa*, 99. or.)

Hor goian esanak irakasten digu *pisatu* erabil daitekeela “hark hura” pisatu duela esateko, bai eta inork nolako pisua duen adierazteko ere, eta horrenbestez biok esan daitezkeela:

- (3) a) etxeko andreak oilaskoa pisatu du
 b) oilaskoak bost kilo pisatzen ditu/du

Adizkiari dagokionez, izan ere, komunztadura egitea edo ez egitea, *ditu/du*, aukerakoa da, ez beharrezkoa, horko (2.b) horretan bezala. OEH-n bi eratako exenpluak aurkitzen ditugu:

- (4) a) zerriak pisatu izan ziola ogei ta lau arroba
 b) eun bana erralde ta geiago pisatu izan dutenak
 c) ezurrak pisatu omen zuten amazapi erralde
 d) “ozta ozta pisatzen du larogei ta bi edo iru libra” (Iztueta)

e) “len eun kilo pisatzen zuen, orain ezta sei arrua” (Txirrita)

Baina horien ondoan beste hauek ere bai:

- (5) a) ogei ta amar ontza pisatu zituan
 b) bost umeak pisatu izan zituzten amabostna arroba
 c) laurogei libra sebo pisatu dituen
 d) “Ogeita amar ontza pisatu zituan” (Urruzuno)

Halaz eta guztiz ere, ikasleei gauzak ez gehiegi zailtzeko, iruditzen zaigu *iraun*-ek adizkia singularrean daraman bezala (“bost ordu iraun du”), *pisatu*-ren kasuan ere singularra gomendatzea hobe dela.

II.7. *EHUN PEZETATAN GARESTITU

zenbatean erosi duzu? *zenbatean garestitu da? zenbat garestitu da? patata bost pezeta merkatu da patatak hiru pezeta garestitu dira
--

Ez da gauza berri handirik perpaus honetaz esateko. Izartxo ipini diogu aurretik izenburukoari; beraz garbi dago txartzat ematen dugula. Elkarren antzeko diruditen aditzak ez dira beti halakoak eta errekzio desberdina izan dezakete. Hala nola, galdera-erantzun hauek ongi dau-
 de:

- (1) a) *-zenbatean* erosi/saldu duzu?
 b) *-hiru miloitau* saldu/erosi dut

Baina *garestitu* eta *merkatu* ez dira horiek bezalakoak, eta hori bis-
 tan dago. Ez du inork galdegiten horrela:

- (2) a) *zenbatean garestitu da?
 b) *zenbatean merkatu da?

Guziek honela galdegiten dute:

- (3) a) *zenbat* garestitu da?
 b) *zenbat* merkatu da?

Beraz hauek dira perpaus zuzenak: lehenbiziko laurak adizki iragan-gaitza dutenak eta beste laurak iragankorra dutenak:

- (5) a) okela bost libera garestitu da
 b) oilaskoak libera bat merkatu dira
 c) antzarra ehun pezeta garestitu da
 d) patatak pezeta bat merkatu dira
 e) patata bost pezeta garestitu da
- (6) a) ogia hamar pezeta garestitu du okinak
 b) gobernuek zazpi pezeta garestitu dute gasolina
 c) gure nekazariakpatatak hiru pezetamerkatu ditu
 d) zerk garestitu du bost duro tabakoa?

Hor garbi ageri da —ikus goian II.-an esana— bi aditz hauek ere osagarri zuzena izan dezaketela, noski, baina hori garestitzen edo merkatzen den gauza dela, ez garestitzen edo merkatzen den kantitatea edo diru-kopurua; *ez bost duro, adibidez*, azken exenplu horretan, baizik *tabakoa*, eta horregatik dagoela adizkia pluralgilerik gabe. Alegia,

- (6) a) -zenbat garestitu du gobernuak gasolina?
 b) -bi pezeta garestitu du
 c) -*bi pezeta garestitu ditu

OEH-ko bi aditzon sarrerek ez dakarte batere exenplurik beren errejimena argitzen digutenik; esan nahi baita, *zenbat* ala *zenbatean* behar duen erakusten digunik.

II.8. *EZ DAUKAZU ZERTAN NEGAR EGIN BEHARRIK

ez duzu zertan nigar egin
 ez duzu nigar egin beharrik
 ez duzu zer etorri gurekin
 ez duzu zertan etorri gurekin
 ez duzu zergatik etorri gurekin
 ez duzu gurekin etorri beharrik

Txosten honi hasiera ematerakoan, hara non irakurtzen dugun gaurko egunkari batean izenburuko horren guztiz antzeko beste hau: “*ez dutela zertan planteamendu guztietan bat etorri beharrik*”. Ikus dezagun lehenik zer dioen *Euskal Gramatika Laburra*-k horrelako esapideei buruz. Aditzoinareen erabileraz (223. or.) ari dela sartzten du horiei buruzko dotrina *Perpaus txertatuetan* deritzan titulupean. Hauxe dio: aditzoina ekialdeko euskalkietan sarri agertzen omen da zehar galderetan, adizki laguntzailea isiltzen denean. Hala nola,

- (1) a) ez dakit nondik sar
 b) dudan nago zuri sal edo hari eskain
 c) badakigu non har
 d) badugu, horrenbestez, zer pentsa eta zertaz grina

Aditzoina gabe partizipioa erabil omen daiteke, baita artikulua erantsia duela ere, eta are partitiboa erantsia duela ere bai. Ikus

- (2) a) badugu guk nondik hasi
 b) badugu guk zer esana
 c) badugu guk zer esanik

Honaino *Euskal Gramatika Laburra*. Axularrek partitiboa darabil beti, dozena erdi bat aldiz:

- (3) a) “eztu bitartean zer etsiturik, eztu zer esperantza galdurik” (Axular, *Gero*, 131)
 b) “ezta beraz zer gehiago igurikirik” (Axular, *Gero*, 78) c. “ezta zer fidaturik” (Axular, *Gero*, 139)

Horrelako perpaus txertatu aditzoina-edo dutenak nahi adina aurki daitezke literaturan. Har ditzagun Iparraldeko eta Hegoaldeko exenplu batzuk, eta horretarako onena izango dugu Ebangelioko testu bera batzuek eta besteek nola itzultzen duten ikustea: San Mateoren Ebanjelioko pasarte hura, “Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet” (VIII,20).

- (4) a) “eztik non bere burua reposa dezan” (Leizarraga)
- b) “ez du non burua pausa” (Haraneder)
- c) “ez du ordean non etzan burua” (Duvoisin)
- d) “ez du nun pausa burua” (Lapurdiko, 1828)
- e) “burua non ezarri ez du” (Olabide)
- f) “ez du burua non ezarri” (Elizen arteko...)
- g) “ez du burua non etzanik” (Idatz)
- h) “ez du burua nun etzanik” (Olariaga)

Hona Hegoaldeko beste bi idazleren beste adibide batzuk. Lehenik Fray Bartolomeren *Euskal errijetako olgeeta*-tik harturiko hauek:

- (5) a) “ez dabee...topau...dantzara nokeruan” (Fray Bartolome, 59. or.)
- b) “dantzagaldubak nok zaintu asko daukeez” (Fray Bartolome, 45.or.)

Hauek berriz *Garoa*-tik harturiko bihiak dira eta lehena Fray Bartolomeren bi horien oso antzekoa:

- (6) a) “izan zuan nork entzuna ugari” (Tx. Agirre, *Garoa*, 118.or.)
- b) “bertan daukagu emen zer jana ta non lan egiña” (Tx. Agirre, *Garoa*, 119.or.)
- c) “nork zainturik ez du euki ta” (Tx. Agirre, *Garoa*, 202. or.)
- d) “etxean zeukan nori begiratu” (Tx. Agirre, *Garoa*, 135. or.)
- e) “ia zer janik ez daukagu” (Tx. Agirre, *Garoa*, 203. or.)
- f) “nun erosia badugu” (Tx. Agirre, *Garoa*, 260. or.)

Horiek guziak puntu batean bakarrik bereizten dira, ea zein erabili, aditzoina ala partizipio burutua, eta hau mugatzaileaz ala partitiboaz. Baina puntu nagusian bat datoz guziak eta horregatik ez dute arazorik sortzen: alegia, galde-hitza beti ondoko aditzaren argumentuari ongi da-

torkio. Esan nahi baita, azken sei exenpluak hartzen baditugu, “NORK entzun-”, “ZER jan eta NON lan egin-”, “NORK zaintu-”, “ZERI begiratu”, “ZER jan” eta “NUN erosi”, aditzari dagokion argumentua du ba-koitzak.

Katramila sortzen da galde-hitza aditzaren argumentu zuzena ez de-nean; nahiago bada, galde-hitzaren funtzioa eta aditzaren argumentua elkarrekin ongi ezkontzen ez direnean. Adibidez, hauek bezalako bi osagai —*nigar egin? zergatik?*— norbaitek zehar galderazko perpaus txertatu bihurtu nahi dituenen, egitura honen arabera: *da/du + galde-hitza + aditzoina/partizipioa*, hor goiko (2) -(6)ko exenplu guziet egitura hori baitute bere baitan. Edo beste bikote hau: *gurekin etorri? zergatik edo zertako?* Nola esan behar da? Zer kasu marka zor zaio orduan galde-hitzari?

Nola esan behar ez den behintzat badakigu, tituluari esana dagoen moduan: **ez daukazu zertan nigar egin beharrik*. Bistan da hori (edo horren antzeko bestea) dioenak buruan dituen bi molde hauek elkarrekin urtu eta irabiatu dituela:

- (7) a) ez daukazu nigar egin beharrik
- b) ez daukazu zertan nigar egin

eta bi molde hauek nahasturik sorturiko iratxoak ez duela funtsik ez tradizioirik; eta horrenbestez bere osoan txartzat ematekoa dela. Alegia, *beharrik* esaten bada, *zertan* kendu behar da, edota alderantziz.

Banaka harturik lehena erabat zuzena da eta euskalki guzietakoa; bigarrena ere zuzena, nahiz ez euskalki guzietakoa, eta hori sinesteko aski da Fray Bartolomearen lehen aipatu liburuko hiru esaldi eta Juan Jose Mogelen *Baserritar jakitunaren* deritzaneko beste hiru irakurtzea:

- (8) a) “ez dauka inok zetan pensau estubak gariala” (Fray Bartolome, *Euskal Errijeetako...*, 63)
- b) “ez da bada zetan esan...” (Fray Bartolome, *Euskal Errijeetako...*, 105,108)
- c) “ez dauka inok zetan buruba kansau...” (Fray Bartolome, *Euskal Errijeetako...*, 107)
- (9) a) “ez dago zetan esan zelakuak oi diran...” (J.J. Mogel, *Baserritar jakitunaren...*, 91.or)
- b) “ez da zetan arritu...” (J.J. Mogel, *Baserritar jakitunaren...*, 103)
- c) “ez da zetan amesik egin...” (J.J. Mogel, *Baserritar jakitunaren...*, 104)

Bestalde azken Bertsolari Txapelketan Lizasori honako bertso hau entzun genion, aurreko sei horietan ez bezala partitiboa zerabilela:

(10) “Telebistari ez dago zertan / itxirik bere bideak”.

Ez da dudarik zer esan nahi duten perpaus horiek, testu inguruei ongi begiratu gero. Har dezagun Fray Bartolomeren hura: “ez dauka inok zetan pensau estubak gariala”. Ez du esan nahi inola ere “inork ez daukala buruan *ezer, hartan* pentsatzeko”, burua pentsamenduz eta gogetaz erabat hutsik daukalako, edo pentsatzen ez dakielako. Hala izatekotan ondoko perpaus kompletibo *estubak gariala* alferrik legoke. Hau esan nahi du: ez duela hori pentsatu behar, ez duela arrazoirik hori pentsatzeko, ez zaiola zilegi hori pentsatzea. Euskaraz dakienarentzat, izan ere, biok desberdin dira, batean eta bestean *zertan* bi funtzio desberdin betetzen ari denez gero:

(11) a) ez du *zertan* jardun

b) ez du *zertan* jardun gaizki esaka

Lehenean *zertan* ondoko aditz jardun-en argumentu zuzena da, inesiboa eskatzen baitu, besteak beste; bigarreanean, aldiz, gaizki esaka da aditzaren argumentua —“otoika, irrika, keinuka jardun”— eta *zertan*, berriaz, Fray Bartolomeren perpausa parafraseatzean esan duguna: ‘ez du gaizki esaka jardun behar’, ‘ez du arrazoirik gaizki esaka jarduteko’, eta abar.

Horko esenplu horiek Fray Bartolomeren eta Mogelen eta Lizaso azpeitiarrarenak izateak esku ematen bide digute susmatzeko mendebaleko joera dela galde-hitza inesiboko forma horretan, *ze(r)itan*, erabiltzea, gainerako euskalkietakoak zer absolutiboaz baliatzen diren bitartean.

Etxeparek adibide bat bakarrik du:

(12) “ezta heben zer duda” (Etxepare, III,26)

Hemen ere ‘ez da duda behar’, ‘ez da arrazoirik dudatzeko’, lehen-goien esanahi berarekin esana. Mendiburuk balio bereko asko ditu:

(13) a) “ez da zuk zer erantzun; ekusten dugun gauza da” (Mendiburu, 72. or.)

b) “ez da zuek zer penatu” (Mendiburu, 109. or.)

c) “ez zutela gizoni zer begiratu” (Mendiburu, 133. or.)

d) “ez da zer nere haurragatik horrenbat neke zuk hartu” (Mendiburu, 186. or.)

Ikus Beizamako Otaegiren hauek ere:

- (14) a) “ez zenduten zer ibili zabiltzaten bezala” (Otaegi, 307. or.)
 b) “ez da zer zu haserratu” (Otaegi, 412. or.)
 c) “ez dugu zer bildur izan” (Otaegi, 417. or.)
 d) “badegu zergatik negar egin” (Otaegi, 236. or.)

Eta batzuek egunoroko hizkuntzan diotena, mendeko perpaus txertatua, *eskerrak eman*, isildurik:

- (15) - Eskerrik asko

Ez da zergatik (Iparraldean “Ez da zeren”)

Eta azkenik *Garoa*-tik harturiko esenplu nahasi xamar hau, non itxuraz baiezko perpausa dena ezezkoaren pareko baita, hasieran galde-razko *Zer zeukan?* duelako:

- (16) “Zer zeukan zer joan or barrura...?” (Tx. Agirre, *Garoa*, 116.or.)

“Ez zeukan zer joan(ik)”, alegia. Hor goian *zertan* formaz esan duguna errepikatu behar dugu orain *zer* honetaz, izan ere: ondoko bi perpaus hauetan bi funtzio desberdin betetzen ari dela, han esan bezala:

- (17) a) ez du zer egin
 b) ez du zer egin besteri dagokion lana

Lehenean *zer* berez eta jatorriz *egin*-en osagarri zuzena da, nahiz gero *zer egin* izen bihurtu eta lexikalizatu den, eta hainbestez osagarri zuzenik ezin izan, bera delarik *du*-ren osagarri zuzen; bigarrenean, aldiz, *egin*-en osagarri zuzena “besteri dagokion lana” da eta *zer* kausazko baliotz jaxten da gehienetan, eta euskaraz dakienak hor “zergatik”-edo somatzen du.

Hori inon baino hobeki ageri da Mendibururen lehen adibidean: (13.a). Lehen perpausa soilik irakurriak pentsaraz liezaioke norbaiti —zentzua bortxatuz, baina tira!—, ‘ez duzu esanari ihardukitzeko argudiorik’-edo esan nahiko duela agian, baina bigarren perpausak —“ekusten dugun gauza da”— uaxtzen du interpretazio hori: “zure erantzunaren beharrik ez dugu” esan nahi du inongo dudarik gabe.

Irakurlea ohartu da apika gauza batez: ia esenplu guziak ezezkoak direla. Guri axola zaizkigun azken bederatzi edo hamar zenbakietakoen artean baiezko salbuespen bat bakarra dugu: (14.d), eta ohar gainera, galde-hitzaren forma ere orainarte ikusitakoek ez bezalakoa duela: “badegu *zergatik* negar egin”. Iparraldeko zeren tonikoa *zergatik* horren pa-

rekoa dela jakinik, horren antzekotzat, nahiz ezezkoa izan, jo behar da Hiribarrenen *Ezkaldunak* poemako honako hau:

(17) “Ezda zeren beiratu bethi partilerat” (Hiribarren, *Ezkaldunak*, 4298)

Horrenbestez lau modu ditugu izenburukoa bezalako perpausak euskaraz antolatzeko: hiru, galde-hitza kasu-marka diferentez hornitua dutenak, eta bestea, galde-hitzik gabekoa. Hona laurak:

- (18) a) ez duzu zer nigar egin
 b) ez duzu zertan nigar egin
 c) ez duzu zergatik nigar egin
 d) ez duzu nigar egin beharrik

Azken hau galde-hitzik gabea eta euskaldun guziona, segurki. Hauen antzeko mila asma daitezke, eta zer forma baita aditzaren, batez ere iragangaitzaren, argumentutik urrutiena gelditzen dena, hona argumentu hori duten zenbait esenplu, aditza iragangaitza zein iragankorra dela. Zer esanik ez, goian aitortu bezala eta Axularren baieta Lizasoren esenpluetan ikusi bezala, partizipio burutu hori forma partitiboan ere ipin daitekeela:

- (19) a) ez duzu etxean zer gelditu/-rik
 b) ez du zer egon/-ik egun osoan bakarrik
 c) ez duzu hainbeste ordu lanean zer aritu/-rik
 d) ez duzue zer erosi/-rik guri autorik
 e) ez duzu zer hustu/-rik zahagia
 f) ez da zer hartu/-rik zuk nigatik hainbat neke
 g) ez zen zer xahutu/-rik hainbeste diru

II.9. BAITA ERE / EZTA ERE

....., baita zuek ere
 ..... , baita ere zuek
 Ni gaur. - Eta zu? - *Gaur ere
 Ni gaur. - Eta zu? - Ni ere gaur
 Ni ondo. - Eta zu? - *Ondo ere
 Ni ondo. - Eta zu? - Ni ere ondo
 Gu goian. - Eta zuek? - *Goian ere
 Gu goian. - Eta zuek? - Gu ere goian
 ....., *zuek baita ere
 ....., *zuek ere baita
 ....., *etorri zenean baita ere
 Jango luke... baita harria ere
 Badaki, baita txinoa ere

Gai honetaz guk dakigun gehiena *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-IIIan* eta *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-IVan* esana dago eta ez dugu hemen gauza berririk esango. Bai, ordea, erabilera zuzenak eta okerrak laburki bilduko, esplikazio luzerik eman gabe, aipatu liburuetan hauek emanak baitaude. Labur zurrean baiezko formak bakarrik erabiliko ditugu, baina diogun guziak *ez eta ere*-rentzat ere balio du. Eman dezagun Ainhoak perpaus hau dioela:

(1) Manuk atzo Bilbon autoa erosi nahi zuen

Hori entzun eta Lidek modu hauetara osa lezake Ainhoak esana:

- (2) a) eta Jonek ere *bai* / eta Jonek ere *erosi nahi zuen*
 b) eta iaz ere *bai* / eta iaz ere *erosi nahi zuen*
 c) eta motoa ere *bai* / eta motoa ere *erosi nahi zuen*
 d) eta erosi ere *bai* / eta erosi ere *zuen*

Aukeran daude ezkerrekoak eta eskuinekoak; biak erabil daitezke; alegia, aditza kendu nahi bada, *bai* (edo *ez*) ipini behar. (Honela ere bai, noski: “eta Jonek ere bai, erosi nahi zuen”, eta abar, koordinazioko bigarren perpausaren baiezkotasuna azpimarratzeko, baina ez gara horre-

taz ari). Badira halere “Jonek ere”, *bai* gabe, diotenak; horiek berok, ordea, ezezakoaan “Jonek ere ez” esan behar dute, eta esaten dute ezinbestean.

Beste modu hauetara ere osa zitzakeen, *bai/ez* juntagailuaren ondoan ezarriz:

- (3) a) eta *bai* Jonek ere
- b) eta *bai* iaz ere
- c) eta *bai* motoa ere
- d) eta *bai* erosi ere

Honela ere bai, juntagailua eta *bai/ez* trukaturaz gero, grafia gorabehera:

- (4) a) *Bai(e)*ta Jonek ere
- b) *Bai(e)*ta iaz ere
- c) *Bai(e)*ta motoa ere
- d) *Bai(e)*ta erosi ere

Ere aurreratuz gero, honela ere bai:

- (5) a) *Bai(e)ta ere* Jonek
- b) *Bai(e)ta ere* iaz
- c) *Bai(e)ta ere* motoa
- d) *Bai(e)ta ere* erosi

Hor juntagailua aurreratuz gero, honela ere bai:

- (6) a) *Eta bai ere* Jonek
- b) *Eta bai ere* iaz
- c) *Eta bai ere* motoa
- d) *Eta bai ere* erosi

Maizenik egiten diren okerrak zein diren galdetuz gero, bi seinaltuko genituzke:

1. *Ere* zein osagaiaren atzean ipini behar den ez asmatzea. Ari dira ikasleak, esate baterako, latineko eskolan hitzen azterketa morfologikoa egiten eta batek esaten du: “*pater*: hirugarren deklinabideko nominatiboa. *meus*: *nominatiboa ere”, esan beharrean “*hau ere* nominatiboa

(da)”, galdera inplizitua hau baita “beste hitz *hau* zer da?”, eta mintzagaiaren ondoan inplizitua baita beti *ere*.

Honen antzeko oker esanak pila dira eta guziak gaztelerazko oker esandako laburdura berriek eraginak. Oraintsu zabaldu baita gazteleraz ere “en 3.º de BUP también” edo “también en 3.º de BUP” esateko ohitura, ez ordea “eso lo hacíamos también en 3.º de BUP” (alegia, “no sólo en 2.º”) adierazteko, hori oso ongi bailegoke, baizik “*también yo* estoy en 3.º de BUP” esateko eta horrela ez, baizik goiko era txarrean esanez.

Barra-barra entzuten dira, izan ere, honelakoak:

(7) -¿Noiz etorriko zara?

Bihar

Eta zu?

*Bíhar-ere

“Ni ere bai” edo “Ni ere bihar” erantzun beharrean. Edo beste hau:

(8) - Non hartu duzu min?

Motoan

Eta zuk?

*Mótoan-ere

“Nik ere bai” edo “Nik ere motoan” erantzun ordez, galdera inplizitok “*zu noiz* etorriko zara?” batean eta “zuk *non* hartu duzu min?” bestean baitira (3).

2. Bestea oso xehea da, kutsatzen erraza eta zuzentzen gero oso zaila, Mitxelenak hitz hauetaz aspaldi seinalatua: “Ahozko euskal hizkeran eta agiriko komunikabideetan gehienik nabarmentzen den hutsa da, agian, ere bezalako hitz azentugabeei, beste hitzen laguntzarik gabe ezin ager daitezkeenei, aitortzen zaien burujabetasuna, euskal ebakeraren kalte gorritan”. Berak ez du adibiderik ematen, baina sarri entzuten dira

---

(3) Hor (7)-(8an) ipiniriiko euskarazko perpaus horien guziz antzekoak entzuten ditugu gaut euskaldun gazteen ahotik gazteleraz mintzatzean ere, hemengoa baizik ez den gazteleraz, segurki. Batez ez daki, egia esan, zeinek zein kutsatu duen, euskaraz hemengo gaztelera ala hemengo gaztelerak euskara.

¿Cuándo vienes? —Mañana.

¿y tú? —*Mañana también.

“Yo también (mañana)”, erantzun ordez, eta, jakina, euskaraz ere “*Bihar ere” esanez, “NI ere bai” edo “NI ere bihar” erantzun ordez. Edo.

¿Dónde te has hecho daño? —En bici.

¿Y tú? —*En bici también.

“Yo también (en bici)”, erantzun ordez, eta euskaraz “*Bizikletan ere” esanez, “*nik* ere bizikletan” esan beharrean.

horrelakoak, aurrean geldialditxo bat egin eta ere azentuz dohaturik: “gaur arratsaldean / ere (bai)”, “nik ikusi nuenean / ere (bai)”.

3. Hirugarrena hau da: *bai(e)ta / ez(e)ta* moldeak ez dagokien lekuan ipintzea. Izan ere, berriki zabaldu den ohitura hau da: perpausaren zenbait osagairen atzean ipintzea, nahiz eta tradizio osoan salbuespenik gabe eta are egun oraindik bizi diren euskaldun berrogeita hamar urtetik gorako ia guzieren artean legea beste hau den: bi molde horiek (*ere* horiei itsatsirik nahiz bereiz joan dadila) beti perpausaren hasieran ipintzea. Hala ezin ontzat eman daitezke idazterakoan bederen:

- (9) a) beste bost *baita(e)re* erosi ditu
 b) bakarrik egin du *baita(e)re*
 c) neri *baita(e)re* esan dit
 d) “hori *baita(e)re* eskatu behar diogu, baita Joxeri baita Nekaneri”

Horiek gaurdainoko tradizioaren argitan ezin eman daitezke inola ere ontzat, hor aipatu dugun arrazoiak dela kausa: “baita... ere” eta “ezeta... ere” perpausaren haste-hastean baizik ezin garratezkeelako.

Hori dela eta, zenbait jende harriturik galdegiten du ea honako hauek gaizki dauden, bizirik baitaude egunoroko hizkeran, *baita* zaharren artean *ere*:

- 10 a) horrek jango luke *baita* harria ere
 b) horrek hitz egingo luke *baita* mihia moztuta ere
 c) horrek salduko luke *baita* ama ere
 d) “neuk billatuko det *baita* lurpean badago ere” (Tx. Agirre, *Garoa*, 244. or.)
 e) “Iñazio Marik urtuko luke, ondatuko luke, *baita...*” (Tx. Agirre, *Garoa*, 202. or.)

Ikus Mitxelenaren lumatik ateratako hau ere, bere baitan bi bider “baita...ere” txertatua daukana:

- (11) “Herriaren batasunik ezak ekarri bazuen hizkuntzarentzat, *baita* hizkuntza idatziarentzat *ere*, desberdintzea, puskatzea eta, azken-azkenean, *baita* apurtzea, birrintzea eta xehakatzea *ere*, hizkuntzaren batasuna izango zen euskaldunon batasunaren seinale eta ondorio” (MEIG 27, 169. or.).

Bistan da horiek ez daudela oker, baina halaber bistan da hauek perpaus arruntak ez direla, baizik enfasiak beteak eta komunzki ez be-

zala ahoskatzen diren hitzak dituztenak. Hori markatu nahi izan du Txomin Agirrek azken exenpluan, batetik *baita*-ren ondoan ezer ez esanez, geurok askotan egiten dugun bezala, puntu suspensiboak ipiniaz, eta bestetik “ondatuko luke”-ren eta *baita*-ren artean koma jarriaz, Mitxele-nak bezalaxe, ahoskeran ere *baita*-ren atzean (nahiz aurrean, edota bietan) egin ohi dugun pausaldia seinalatuz. Zeren bi perpaus dira egiatan hor elkartzen ditugunak eta, hala izanik, *baita* perpausaren hasieran dagoela ezin uka. Ohar zaitez gainera —har dezagun (10.a), *baita*-ren ondoan bai baitu zerbait— perpaus hori normalean honela esaten dela eta honen enfatikoa dela:

(12) horrek jango luke harria *ere*

Bestea, berriz —“horrek jango luke *baita* harria *ere*”—, ahoskatzen den eran, aditzaren ondoan nahiz aurrean pausaldia eginik, beste honen pareko bilakatzen da:

(13) horrek jango luke edozer gauza, *baita* harria *ere*.

Eta bistan da honek bi perpaus dituela eta horrenbestez esankizunik ez duela, legea betetzen baitu.

II.10. *BAZKARIA ETA GERO / BAZKALDU ETA GERO

Txartzat eman behar dira esaera hori eta egitura bereko guziak inongo dudarik gabe:

- (1) *klaseak eta gero
*zinea eta gero
*hitzaldia eta gero
*bilera luze bat eta gero

Arrazoia: *eta gero* ezin ipin daitekeelako partizipio burutuaren ondoan baizik. Alegia:

- (2) bazkaldu eta gero
ezkondu eta gero
esan eta gero

Horiek dira Hegoaldean *bazkalduta*, *ezkonduta*, *esanda* bezalako formak, ahoskatzean eta idaztean, eman dituztenak. Bestalde txartzat eman ditugun horien ordain zuzena hau litzateke: *-ren ondoren*. Hona beraz aukerak:

- (3) bazkaldu eta gero
edo nahiago bada

bazkariaren ondoren
 bazkalondoan
 bazkaldu ondoren

II.11. ??HITZALDIA MEDIO / HITZALDIA DELA MEDIO

Esapide honi adizkia zor zaio, zuzena izango bada. Badira beste esapide batzuk, adizki jokaturik gabeak, eliditua dutenak, hauen antze-koak norbaiti irudi dakizkiokeenak, hala nola *joanak joan, besteak beste, Jainkoa lagun, prezioak prezio, jatorria jatorri* eta abar, eta agidanean horien nolazpaiteko antzak bultzatzen du zenbait jende titulukoaren gisa-koetan ere adizkia kentzera. Baina baliabide hori ez da erabat zilegi, hizkuntzaren molde jator baten kontrakoa baita. Hala

- (1) a) ?? euskara idatziaren urria medio
- b) ?? alferkeria eta arduragabekeria medio
- c) ?? idatzi zituen euskal hitzak medio

berrikeriak dira eta hobe dugu betiko esanmoldera itzuli, *medio*-ren aurrean *dela* edo *direla* sartuz.

Gure literaturan sekula ez da agertzen **hitzaldia medio* bezalako egiturarik, baizik beti *hitzaldia dela medio* bezalakoak. Hala OEH-n berrogei-edo aurki daitezke, iparraldeko nahiz hegoaldeko idazleenak: hala nola Elizanburu, Duvoisin, J.B. Etxepare, Txirrita, Mitxelena eta abarrenak. Hona batzuk:

- (2) a) “Hori beradela medio, hainitz hobeki ehaiten du” (Duvoisin)
- b) “Den baino ere hamar aldiz laburrago iduritu zitzaidan bide hori, nere laguna zela medio” (J.B. Elizanburu)
- c) “Horrexegatik nonbait, argirik eza dela medio, ez diot antzematen zer ikuskizun duten oraindik...” (K. Mitxelena)

II.12. *HOBE ESAN / HOBETO (HOBEKI) ESAN

Bi esamolde horietatik lehena berri-berria izateaz gainera okerra dela erakusten oso erraza da. Mundu guziak *ondo esan* esaten du, izan ere, eta ez *on esan*; alegia, aditzondoa erabiltzen du, eta ez izenondoa. Era berean hori bera esan nahi badu, baina maila konparatiboan, *ondo*-ren

konparatiboa erabili beharko du, *hobeto* edo *hobeki*, eta ez *on-ena*, *hobe* alegia. Puntu honetan ere gaztelera ari zaio azpilanean euskarari, hizkuntza honetan izenondoa (“es mejor”) nahiz aditzondoa (“mejor dicho”) izan baitaiteke mejor. Noiz dagokion gaztelera *mejor* euskarazko *hobe-ri* eta noiz *hobeto* / *hobeki-ri* jakiteko, onena hau da: maila konparatiboan baino lehen maila arruntean esan:

(1) a) ongi/ondo etorri da

esaten da, hortaz

(1) b) hobeto/hobeki etorri da

esan beharko da; aitzitik

(2) a) lan ona egin du

esaten da, beraz

(2) b) lan hobea egin zezakeen

esan beharko da.

II.13. *GALDERA ITSUSIET(Z)AZ / GALDERA ITSUSIEZ

Ez zuen bart arratsean idatzi Mitxelenak: “Euskaldun guztion aholumetan aspaldidanik dabilen *osasanaren gainean*-en orde, ezin barkatuzko erdakeria zelakoan (*hamar egunen buruan*, *hilabete barru* eta horien gisako beste zenbait esatera ere ez bagenerabilzki bezala), farragarriko edo negargarriko *-tzaz* agertu da, atzizki jator bat dagokion lekutik atereaz”.

Jatorra da, izan ere, atzizki hori, baina bere lekuan ipintzen denean. Hona zein den zor zaion lekua: izenordainen (“nitaz”, “zutaz”, etab.) eta erakusleen kasu (“honetaz / hauetaz”, “horretaz / horietaz”, “hartaz / haietaz”) kasu instrumentala, eta horien antzeko beste izenordain batzuen: *zenbaitetaz*, *batzuetaz*, *askotaz* (*askozaz*), *normahitaz*.

Aldiz ez da bere lekua izen nahiz izen sintagma arrunten kasu instrumentala, arrazoi simple bategatik: horien leku-kasu deriztenek bakarrik (eta kasu instrumentala ez da horietako bat) har dezaketelako *-ta*-pluralean eta mugagabeen. Alegia,

(1) a) etxeetan

b) etxeetara

c) etxeetatik

edo

- (2) a) lau etxetan
 b) lau etxetara
 c) lau etxetatik

bai, ongi dago, baina (3a) eta (3b) gaizki.

- (3) a) *etxeetaz mintzatu da
 b) *lau etxet(z)az mintzatu da

Hori honela esaten da:

- (4) a) etxeez
 b) lau etxez mintzatu da

etxeaz (singularrean) esaten den bezala. Beraz *galdera itsusiez* eraso dio.

II.14. -TAZKO?

benetako / *benetazko
 txantxetako / *txantxetazko
 egiazko / *egiatazko

Urte hauetan *-tazko*-ren erabilera asko eta gehiegi barreiatu da: *benetazko, *txantxetazko, *egiatazko. Nekez eman daitezke hauek ontzat. Har dezagun, esate baterako, *benetako* arruntaren ordezko *benetazko berria. Hau ez da ezer, eta ez da ezer *benetaz* ezer ez delako, inoiz izan ez delako. *Benetan* aldiz bai (ez zaigu axola zer dagoen horren azpian eta erroa zein duen); aski dugu jakitea *benetan* izan dela eta badela. Horrenbestez (*hiru*) *menditan formak* (*hiru*) *menditako* forma eman duen bezalaxe, *benetan*-ek ere *benetako* eman du.

Ez da zilegi esatea *zinezko* ere hortxe dagoela. Bai, noski, eta *egiazko* ere bai. Baina *zinezko* ez da *benetazko*, honek *-ta-* du eta hark ez. Eta bestetik *zinez* bada zerbait eta *benetaz*, esan bezala, ezer ez. Seguru aski *zinezko*, *egiazko* eta hauen antzekoen eraginez sortu dira analogiaz-edo besteak, baina oker sortu.

II.15. *ELKAR ARITZEN DIRA LANEAN / ELKARREKIN ARITZEN DIRA LANEAN

EGLU-I, 63. orrialdean, ongi azaldua dago elkar izenordain elkar-kariari buruzko dotrina guzia. Hona hemen hor goiko perpaus oker horri dagokiona. Izenordaina denez, edozein izenek bezala lan egiten du perpaus batean, eta (1a) bezalaxe bezalaxe esan daiteke (1b) ere:

- (1) a) Senideek Andoni maite dute
 b) Senideek elkar maite dute

Halaber deklina daiteke eta *elkarri*, *elkarren*, *elkarrekin* eta abar, formak ditu. Andoni-ren paralelo dela (2a) eta (2b) perpausetan ageri da, baita (3a) eta (3b)etan ere:

- (2) a) Gu Andoniren ondoan gaude
 b) Gu elkarren ondoan gaude
 (3) a) Zuek Andonirekin joango zarete
 b) Zuek elkarrekin joango zarete

Halaz ere aitortu behar da *elkar*-ek muga batzuk dituela bere erabileran, ezin esan baitaiteke, esate baterako, (4)ko adibideak guztiak baitira agramatikalak:

- (4) a) *Nik elkar maite dut (aurrekariak plurala behar duelako izan)
 b) *Andoni elkarren ondoan eseri da
 c) *Elkarrek gu ikusi gaitu

Baina tituluko perpausa ez da honelakoa, batetik, eta honelako astakeriarik ez da oraindik esaten gure artean, bestetik; beraz horien berri ikasi nahi duenak jo beza EGLU-I-era, eta hemen tituluko perpausari lotuko gatzazkio.

Horko horiek ezin esan badaitez, beste hauek bai, esan daitezke, eta esan behar dira:

- (5) a) elkarrekin ikusi gaituzte Miren eta ni
 b) elkarri ez diote onik opa

Zergatik esan behar diren horrela? Perpaus barnean betetzen duen funtzioaren arabera kasu marka hartu behar duelako, eta esan:

- (6) a) Elkarrekin afalduko dugu gaur / *Elkar afalduko dugu gaur (ondo egotekotan, erabat bestelako esanahia duena)

b) Elkarrekin joango gara pasiarra / *Elkar joango gara pasiarra
Beraz elkarrekin aritzen dira lanean.

II.16. KANPO MINISTROAK DIMITI LEZAKE?

Kanpo ministroak dimiti lezake, hamar urte izan ditzake, Bagdad berriro bonbardea d/lezakete, euria egin dezake, egia izan daiteke eta hauen antzekoak ongi daude, ala hobe ote da esatea Baliteke kanpo ministroak dimititzea, gerta daiteke Bagdad berriro bonbardeatua izatea eta abar?

EGLU II) posibilitatea adierazten dute. Baina bi posibilitate mota daude, bata epistemikoa dena eta bestea ez dena.

Epistemikoa ez den posibilitateak subjektuak duen gaitasuna, baimena, edo potentziala adierazten du, esate baterako hauetan: *Miren Bilbora joan daiteke, kotxea dauka eta; hemen erre dezakegu; ez dezaket edan ardo hau*. Posibilitate mota hau adierazteko *ke*-aspektugabea maiz erabili arren, badaude beste aukera batzuk, sinonimoak izatera beti iritsi gabe, hala nola: *Ezin dut edan ardo hau, ez dut edaten ahal..., ezin dezaket/nezake/neike edan..., ez dirot/diroket edan..., ez naiz edateko gauza, ez daukat edateko modurik, ez daukat edaterik*.

Posibilitate epistemikoak, berriz, proposizio batek (hiztunaren ustez) egia izateko edo gertatzeko duen posibilitatea adierazten du. *Daitekeena da/zen/litzateke* formulaz balia gaitzake posibilitate epistemikoaren aurrean gauden egiaztatzeko, adibidez “daitekeena da (berak) hamar urte izatea”. (Euskaldun berri batzuk, posible hitzaz baliatuz posibilitate ez-epistemikoa adierazteko, *posible da hemen erretzea bezalakoak* esateko zaletasuna badute ere, hau ez da euskara idiomatikoa.)

Nola adierazten da posibilitate epistemikoa euskaraz? Berriz ere, lo-kuzio asko erabil daitezke, hala nola:

* *Ke*-forma sinplea edo aspektuduna erabiliz, adibidez *hamar urte dituzke*. Honen esanahia beti epistemikoa da. Baina forma hauek ez dira erabiltzen mendebaldeko euskara informalean, eta idatzizkoan ere estilistikoki markatu samarrak dira.

* Geroaldia erabiliz, adibidez *hamar urte izango ditu*, edo: *Nora doa autobus hori? - Ez dakit ba; Baionara joango da*. Erabilera hau aski zabaldu da mendebaldeko hizkuntza informalean, baina ez da guztiz literariorizat jotzen.

* *Bide, omen/ei edo ote/ete* partikula modalak erabiliz, adibidez: *Bagdad berriro bonbardeatuko omen dute*; eta (galderetan) Egia ote da?

* Zenbait adberbioren bidez, adibidez *beharbada kanpora joan zen edo euria egingo du, antza. Agian, apika, menturaz* eta *dohaika* era berean erabil daitezke, besteak beste.

* *Edo* partikula gisa erabiliz: *Kanpora joango zen edo.*

* Zenbait esaldi arrunt erantsiz edo tartekatuz, adibidez *nire ustez, dirudienez, diotenez, nik uste.*

* Posibilitatearen kontzeptua predikatu gisa adieraziz eta proposizioa honi menperatuz, adibidez: *Uste dut euria egingo duela, euria egingo duelakoan nago, badirudi euria egingo duela, banago euria egingo duela, eta badaiteke/baliteke euria egitea edo gerta daiteke/liteke euria egitea.*

Eta *ke*-aspektugabea (*daiteke, lezake, zitekeen* eta abarrekin egiten dena) ere zentzu epistemikoan erabiltzerik ba al dago? Bai; adibidez: *Hori egia izan daiteke; Kontuz, euria egin dezake berriro!;* eta abar. Baina kontuan izanda *ke*-aspektugabeak maizago nozio ez-epistemikoa adierazteko erabiltzen dela, eta euskarak bide berezi franko dituela posibilitate epistemikoa adierazteko, gehienetan ez da komeni *ke*-aspektugabeaz baliatzea esanahi epistemiko batekin, batez ere ikuspegi estilistiko batetik.

Oharra: Posibilitate ez-epistemikoa adierazteko beste modu gehienak (ikus goian) ezin daitezke zentzu epistemikoan erabil, baina batzuk bai, ezin adibidez (*Ezin ditu izan hamar urte!*). Lafittek dioenez (*Grammaire*, 349), *ahal* ez da inoiz epistemikoa izaten.

II.17. GUZTIEI GONBIDATZEN ZAIE

Guztiei gonbidatzen zaie, ez zaio ikusten Pellori, mutilari zigortu zaio, ume honi askotan jotzen zaio eta era berekoak, ongi daude?

Erantzuna: Ez, *guztiei gonbidatzen diegu, ez diot ikusten Pellori* eta hauen antzekoak *guztiz* onartezinak diren arrazoi berberagatik. Aipatu-tako esaldiak ez dira onartzen, nori kasuan agertzen diren izen sintagmei (*guztiei, Pellori* etab.) ez dagokielako nori kasuan egotea, ez baitira beren aditzen zehar- objektuak. Modu berean ez daude ongi *niri gonbidatu zait, ez zait ikusten, zigortuko zaizu* eta abar.

Euskararen inperpersonalizazio erregela sintaktikoak (hau da, *ikusten dut*-en alboan *ikusten* da esaten uzten digunak), edo ez du ametitzen, edo gutienez asko mugatzen du (hor zenbait xehetasun oraindik ilun samarrak gelditzen dira eta) jasale humanoa duten esaldiak inperpersonalizatuko posibilitatea. Adibidez, *alkohola debekatu da* onartzen duten euskaldun guztiek ez luketeke erabiliko *mutila ikusi* da. Hortaz, honelako esaldiak era inperpersonalean adierazteko, beste molde edo parafrasi bat

bilatu beharra dago. Horregatik, *Eta ondoren guztiak lunch batetara gonbidatzen dira* baino hobe genuke beste esamolde batzuk erabiltzea, azken finean testuinguruaren arabera aukeratu beharrekoak noski, hala nola: *Eta ondoren guztiak lunch batetara gonbidatzen ditugu, ...gonbidatuta daude, ...gonbidatuak dira* eta abar; baina ez, noski, *Miren egunero tamera horretan ikusia da*.

II.18. KONPLETIBOEN INGURUKO GORABEHERAK

1. *-Enik eta -Ela*

Euskal gramatiketan ontzat eman ohi den araua da perpaus nagusia ezezka doanean konpletiboari dagokion atzizkia *-ela* barik *-enik* izan dai-tekeela. Hots:

- (1) a) Aurrekontua murriztu egin behar dela uste du oposizioak.

baina

- b) Aurrekontua murriztu behar denik inork ez dio.

Nolanahi ere, delako “lege” hau ez da erabatekoa, baditu debekuak. Debekua erabat bortitza izan liteke batzutan eta, beste batzutan, horrenbestera iritsi gabe, hobeto ematen duela dirudi *-ela-k -enik-ek* baino.

1.1. Arauak izan ditzakeen mugak:

a) Perpaus nagusia ezezka eman arren, *-ela* atzizkia aurkituko dugu zenbaitetan. Kasurik nabarmenena perpaus konpletiboa izen predikatu baten (*egia, gezurra, dudazkoa, gauza jakina*, e.a.) subjektu gisa doanekoak genuke:

- (2) {Egia, gezurra, gauza jakina} da inflazioak behera egin duela.

Litzateke baiezka. Baina honen pareko ezezkatuak *-ela* eskatzen du eta ez, *-enik*:

- (3) a) Ez da {egia, gezurra, ...} inflazioak behera egin duela.

- b) *Ez da {egia, gezurra, ...} inflazioak behera egin duenik.

Debeku honen arrazoia aski argia da. *Gezurra, egia*, eta antzeko predikatuekin subjektuak ezin du *-enik* hartu, partitiboa baita. Izan ere, partitiboa, izen sintagma “normaletan” ere debekatua dago izen-predikatuko perpausetan:

- (4) *Libururik ez da merkea.

Debekatua dago, halaber, aditz jokatugabezko subjektu perpausetan ere:

- (5) a) Ez da bidezko gezurrak esaterik.
- b) Ez da bidezko gezurrak esatea.

(3b) eta (4) eta (5a) arrazoi beragatik izango lirateke okerrak. Horra, beraz, lehen muga.

b) Gainerako aditz predikatiboekin, ezezkaetan *-enik* erabiltzeko arauak zenbateraino behartzen gaituen ere jakin beharko genuke. Hau dela eta, esan behar da delako erregela horrek tradizio labur samarra duela euskaraz, gure autore zaharrek ez baitzuten erabiltzen edo oso bakanka erabiltzen baitzuten (adibide nabarmenena Prai Bartolome izango genuke). Baina ustezko gramatika arau hori geure egina dugunok ere zenbaitetan ez dugu bete beharrik ikusten. Adibidez, *ahaztu* aditzarekin, beti ere ezezkaetan, ez dirudi *-enik* erabiltzen dugunik:

- (6) a) Ez ahaztu bihar bilera dugula.
- b) ??Ez ahaztu bihar bilera dugunik.

Baizik juntagailua tartean dela ere, perpaus nagusia ezezka joateak ez dakar, nahi eta ez, *-enik-en* erabilera, *-ela-rena* baizik:

- (7) Ez zidan esan etorriko zela ahalegingduko zela baizik.

(7)-an galdegai-mintzagai jokoak sartzen da tartean, dirudienez. Arrazoi bera legoke honako adibide honetan ere partitiboa ez erabiltzeko izen sintagma “arrunt” batekin:

- (8) Ez zidan liburua eskatu, boligrafoa baizik.

Batzuetan, aditza ezezka emanda ere, konplementuan baieztatzen dena egiazkotzat ematen dugu. (6)-an, adibidez, hori gertatzen dela dirudi. Agian horregatik ez dugu hain erraz onartzen partitiboa.

- c) *Ukatu* eta honen kidekoen arazoa.

Ukatu eta honen kideko zenbait aditzekin ere joera dago *-ela* erabiltzeko. Ditudan datuen arabera, aditz honek konpletiboa daramanean, gehienetan ezezko perpausa dugu. Eta horrelakoetan konpletiboa *-enik* nahiz *-ela* atzizkiarekin agertuko zaigu:

- (9) a) “Hobe bai, neretzat behintzat, euskaldun naizenik ez bailakete ukatuko” (Mitxelena, *MIH*, 204)
- b) “Ez diñat ukatuko ori ditekenik” (Orixe, *Mireio*, 31)

- c) “Zuk andra irañez ezarten dautsezun akatsetarik zerbait euki legijenik eztautsut ukatuko” (Otxolua, *Bertolda eta Bertoldin*, 21)
- d) “Etzuen batek ere ukatu emen arkitzen dela Kristo Jaun Jangoiko gizonaren gorputz eta odola” (Mendiburu, *Igan-de eta Festegunetarako Irakurraldiak*, 389)

Exenplurik ugarienak, hala ere, *ezin ukatu* tankerakoak ditugu:

- (10) a) “Eziñ ukatu diteke, asko laguntzen duela liburu onak” (J.B.Agirre, *Erakusaldiak I*, 463)
- b) “Jaungoikua izanik gauza gustijeen egilla, ta jaubia, ezin iñok ukatu lei, daukala eskubidia emoteko, gura badau, ta ez emoteko, nai ezpadau” (J.J. Mogel, *Baserritar Nekezaleentzako Eskolia*, 202)

Horrelako itzuliak dira gehienak. Eta gehienetan, ezezko forma izan arren, ez da *-enik* inondik ere ageri *-ela* baizik. Arrazoia goian eman dena izan liteke, alegia, “ezin uka daiteke” dioenak esaten duenaren egia balioa azpimarratu nahi du. Jakina, zenbait autore zaharrek -Agirrek, adibidez,-bestela ere ez luke *-enik* erabiliko, ez baitu inoiz erabiltzen. Baina beste autore gehienek ere *-ela* erabiltzen dute kasu honetan. Hau litzateke, hortaz, *-enik* atzizkiaren erabilierari ezarri beharko litzaiokeen bigarren muga. Hots: zenbait aditzekin edo zenbait esamoldetan, perpaus nagusia ezezkakoa izan arren, *-ela* agertuko zaigu. Oraingoan, haatik, debekua ez da lehen bezain zorrotza, zeren sarritan txandakatze bat bezala aurkitzen baitugu.

1.2. *-Enik baiezko perpausetan?*

Orain arte ezezkakoez aritu gara eta ustezko lege horrek mugak izan ditzakeela ikusi dugu. Gaurko zenbait idazlek, ordea, eta, batez ere, komunikabideetan, *-enik* atzizkiaren erabilera murriztu beharrean, hedatu egiten dute baiezko perpausetan ere *-enik* erabiltzea proposatuz. Ez dirudi, ordea, zenbait estilo-liburutan egin diren proposamen horiek zuzenak direnik ez eta ere gomendio horien eraginez euskal komunikabideetan gero eta hedatzenago ari diren *enik* gutziak.

Gure literaturan oso gutxitan ageri da *ukatu* baiezka konpletibo batekin. Baina kasu gehienetan, *ukatu*-rekin *-ela* agertzen da eta ez *-enik*, bai baiezkoetan bai ezezkoetan.

Hortaz, hemendik atera dezakegun ondorioa da *-enik* atzizkiaren erabilierari ezezkako perpausetan mugak jar dakizkiokeela. Baina atzizki honen erabilera baiezkoetara zabaltzea okerra dela esatea askotxo bada

3. *-(E)LA atzizkiaren zenbait erabilera oker*3.1. **Ondoriozko perpausetan**

Oso zabalduak ditugu gaurko euskaraz honelako esamoldeak:

(17) *Hain gaiztoa da ez duela inork maite

Euskaraz ondoriozko perpausak aski estatus iheskorra badute ere, hori esateko bide hoberik bada. Akatsa hor ageri den *-ela* horretan dago. Izan ere, euskaraz, *-ela* atzizkia edo konpletiboetan agertuko zaigu edo modu-denborazkoetan. Eta goiko adibidea ez da ez bata ez bestea.

Bi bide ditugu hori aditzera emateko: bata inolako juntagailurik gabe, bi perpausak elkarren ondoan jarritz:

(18) a) Hain da gaiztoa, ez du inork maite.

Edo, ordena aldatuz:

b) Ez du inork maite, hain da gaiztoa.

Agian, juntagailurik ezak deseroso sentiarazi gaitzake. Baina albora-kuntzazko bidearen ordezt, menperakuntza bidea ere eskura dugu, *bait-*erantsiz aditzari:

(19) Hain da gaiztoa , ez baitu inork maite.

Bigarren atalaren buruan *non* edo *ezen* ezarrita ere antola ditzakegu ondoriozko esapide hauek:

(20) Hain urruti bizi da, {ezen/non} berandu iritsi baita.

Jakina, *bait-*en ordezt *-en* atzizkia ere erabil daiteke.

3.2. **Erlatiboetan**

(21) *Neska batzuk agurtu ditut zu ezagutzen zaituztela.

Horra beste esaldi trakets bat. Ez du aurrekoak adinako arrakastarik baina ikastolumeen artean eta, bereziki, euskaldun berrien artean, aski entzuten da. Perpaus hau erlatiboa dugu, osagaiak lekuz aldatuak dituen, baina erlatiboa hala ere. Ez legoke alde handirik beste era honetara esango bagenu:

(22) Zu ezagutzen zaituzten neska batzuk agurtu ditut.

Oraingoan ez litzaioke inori bururatuko-*en* atzizkiaren ordezt *-ela* eranstea aditzari. Lekuz aldatua dagoenean ere ez, hortaz:

(23) Neska batzuk agurtu ditut zu ezagutzen zaituztenak.

Hau litzateke bide zuzena.

3.3. Beste erdarakada bat

(24) *Kontuz platerarekin, beroa dagoela!

Hona hemen beste esamolde trakets bat. Hemen ere erdarazko *que* juntagailua dagoela ematen du okerraren iturrian: *Cuidado con el plato, que está caliente*.

Baina hau ere ez da adierazpenezkoa, kausazkoa baizik. Euskaraz hori esateko bide egokirik bada. Adibidez:

(25) Kontuz platerarekin, beroa dago eta!

edo

(26) Kontuz platerarekin, beroa baitago.

II.19. KONPARAZIOZKOAK

Konparazio-perpausetan hainbat oker egiten dira. Hona hemen bi.

1. *-AGO-rik gabeko BAINO-dun konparazioak*

Euskaldunon Egunkaritik jasotako adibide batzuk hona hemen:

- (1) a) “Telebistak urdailera zuzendu behar du burura baino”;
- b) “Euskal zinegile baino zinegile soila naiz”;
- c) “Sentimentuei baino emozioei jaramon egin behar zaie”

Baina ongi ote daude esaldiok? Euskal literatura zaharrean inoiz horrelakorik aurki badaiteke ere (Etxepare, adibidez) ez du bide honek oso gomendagarria ematen.

Baino eta *...-ago*, jakina denez, konparazioetan erabiltzen ditugu. Biak batera. Hala ere, *-ago-dun* izenondo nahiz aditzondoa *baino-rik* gabe erabil daiteke, testuinguruak bide ematen duenean. Adibidez:

(2) Ni zaharragoa naiz

esan daiteke, nor baino zaharragoa naizen esan gabe.

Baino elementua sartzen badugu, ordea, *-ago-dun* izenondoa edo aditzondoa behar dugu nahi eta ez. Ezin dugu onartu, adibidez,

- (3) a) *Ni Peru baino naiz.

edo

- b) *Ni Peru baino bizi naiz.

Konparazioa zertaz egiten dugun esan behar da. Adibidez:

- (4) Ni Peru baino maltzurragoa naiz.

Hizpidea eman diguten goiko adibideetan, hain zuzen, oker horixe dugu: ez zaigu esaten zertaz egiten dugun konparazioa:

- (5) a) Telebistak urdailera zuzendu behar du

- b) Telebistak burura zuzendu behar du

Bi baieztapen horietan zer da konpara dezakeguna? Bien arteko gradua, nolabait. Alegia, telebistak urdailera zuzendu behar du *maila batean*, baina burura ere zuzendu behar du *beste maila batean*. Bi maila horietaz egin nahi da konparazioa eta, horrela, esaten da *urdailera gehiago burura baino*. Hortaz, honela esan beharko genuke:

- (6) a) Telebistak urdailera zuzendu behar du burura baino {areago, gehiago,...}

- b) “Euskal zinegile baino areago zinegile soila naiz”

c) “Sentimentuei baino areago emozioei egin behar zaie jaramon”

Horrela esaten ez badugu, perpausa herren gelditzen da, ez baitugu adierazten zertaz egiten dugun konparazioa.

Jakina, maila alderatu orde, egin liteke perpaus bata baieztu eta bestea ukatu:

- (7) a) Telebistak urdailera zuzendu behar du eta ez burura.

- b) Ez naiz euskal zinegile, zinegile soila baizik.

- c) Sentimentuei ez, emozioei egin behar zaie jaramon.

eta abar.

Baina, jakina, horrela eginez gero, ez dugu inolako mailakatzerik, baieztapen bat eta ukapen bat baizik. Beste aukera bat, nolnahi ere.

2. Nahiago eta Nahien; Gehiago eta Gehien

Konparazioaren arloan ari garenez, hona hemen beste arazo bat.

Ongi ote daude honako esaldiok?:

(8) Zein da nahiago duzun jakia?

(9) Egin ezazu gehiago gustatzen zaizuna.

Badirudi horrelakoetan superlatiboa eskatzen dela. Alegia, horrelako galderetan egiten den galdera gauza guztietarik zein duzun gogokoena izango litzateke. Ez gauza jakin bat baino nahiago zein duzun. Horrela,

(10) *Gauza guztietarik NAHIAGO dudana ezer ez egitea da

ez legoke ongi. -AGO-dun konparazioak, eta *nahiago* eta *gehiago* hala-koak dira, bigarren konparazio buru bat eskatzen du. Adibidez:

(11) Zinera joan baino nahiago dut etxean geratu.

Baina erlatibozko perpausa tartean delarik, neke egiten zaigu konparatiboa erabiltzea. Superlatiboa behar dugu:

(12) Zein da nahien(a) duzun jakia?

(13) Egin ezazu gehien gustatzen zaizuna.

II.20. BALDINTZAZKOAK

Hori gutxi balitz bezala

Telebistan inoiz entzuten dira honelako esapideak:

(1) *Esandako guztia gutxi balitz, paper pila bat eskuratu dio.

Perpaus horrek, ondo egongo bada, *bezala* aditzondoa eskatzen du:

(2) Esandako guztia gutxi balitz bezala, paper pila bat eskuratu dio.

Bezala gabe, jakina, erabil daiteke baldintzazko perpausa, baina orduan beste zerbait esan nahi da. Adibidez:

(3) Hori gutxi balitz, beste bat eskatuko nuke.

Nolanahi ere, hizpidea eman digun esapide hori beste era honetara ere esaten dugu:

(4) Esandako guztia nahikoa ez dela, paper pila bat eskuratu dio.

GRAMATIKA BATZORDEAREN *ADIERAZPENA* *

Gramatika Batzordekideok txosten hauek prestatzean miraz ohartu ginen gaurko eztabaidetan barrena okertzat eman ditugun ia perpaus guziak geurok jende gaztearekin hizketan edo telekomunikabideetan entzuznak direla, eta ez OEH-n aurkitu ditugunak, ez eta herri xeheko jende helduari entzun dizkiogunak. Egun gutxiko sorkariak direla, alegia, eta erroak egin gabeak.

Horregatik perpaus konkretuak zuzentzeaz gainera eta zuzentzearen gainetik, Gramatika Batzordekideok on deritzogu euskal idazle, esatari, irakasle eta, erabat esateko, euskal hiztun guzietan bi hitz egiteari, perpaus okerrak bakanka zuzentzen arituz baino mesede handiagoa egingo eta guzian artean zaindu beharra dugun hizkuntzaren zuzentasuna hobeki zaintzen lagunduko diegulakoan.

Zer da hizkuntza zuzena? Hobeto esan: zer da konkretuki perpaus zuzena? Lehenik gure gurasoek ahoz-ahoko tradizio luzean aurrekoengandik hartu eta guri gero helarazi zigutena, eta ez inola ere geure logikak edo gramatikak irakasten digula uste duguna, nahiz guk geure buruari “goseak nago”, “bost ordu iraun du”, “ahaztea merezi du” eta horien antzeko beste mila perpausen arrazoa ematen jakin ez.

Bigarrenik —baina bi gauza ez, baizik biak, lehengoa eta hau, bat direla jakinik— tradizio idatzian moldezko letretan josia gureganaino heldu dena eta gure idazleen liburuetan atxiki zaiguna. Horra perpaus zuzenari igertzeko irizpidea.

Gramatika Batzordekideok uste dugu badela garaia guziok betiko gal dezagun haurretan ikasi genuen euskara okerra zelako konplexua. Gal dezagun herri xeheak, betidanik euskaraz mintzatu denak, gaizki hitz egiten duelako konplexua; aski zorigaitz eta ondiko dugu, izan ere, herri xeheak berak hala uste izatea, gu gauza bera pentsatzen eta esaten ibili gabe. Sines dezagun askotan hobe beharrez geure barne-isuriaren kontra asmatzen duguna, zuzentzeko ez baina okertzeko izaten dela.

Entzun ditzagun puntu honetan ere Mitxelenaren hitzak: “Hizkuntzaren legeak eta ereduak, bide zuzenetik ibiliko bagara, ez du egon be-

---

* *Adierazpen* hau Iruñean onartu zen, 1994ko martxoaren 25ean.

harko gure baitan, nahierara alda dezagun, gugandik kanpo eta gure gaineratik baizik” (Mitxelena, MEIG, 24, 40. or.). Hizkuntzaren jabe bagina bezala geure gogara eta nahierara legeak eta arauak alda ditzakegula uste izateak ekarri du euskara denok dakigun egoerara eta “euskararen gramatikaren punturik gehienak auzi bihurtzera”, Mitxelenak berak dioen bezala. Ipin dezagun, beraz, hizkuntzaren legea eta eredia “gugandik kanpo eta gure gaineratik”, eta ez “gure baitan”, baizik betiko euskaldunen ahozko hizkeraren eta tradizio idatziaren baitan.